656

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

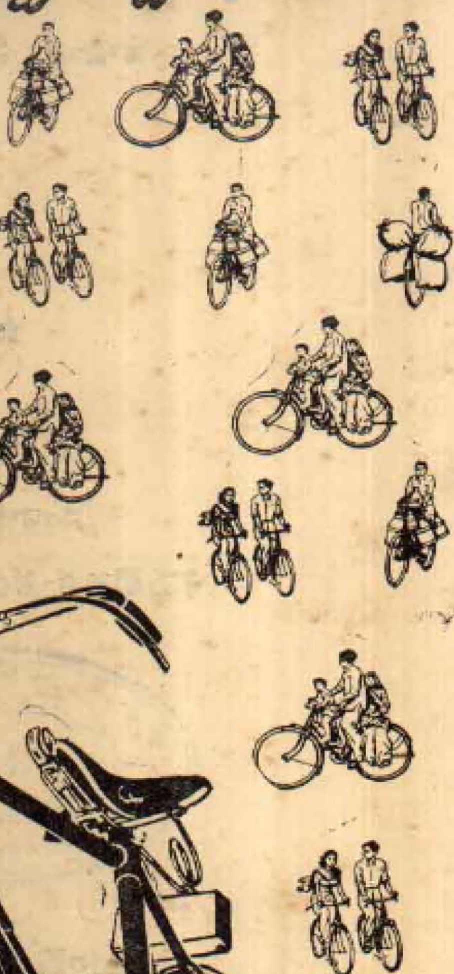
జూన్ 1956

సంపుటము 33 : : సంచిక 6

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

ప్రతి మైలుమీద డబ్బు నిల్వచేయండి

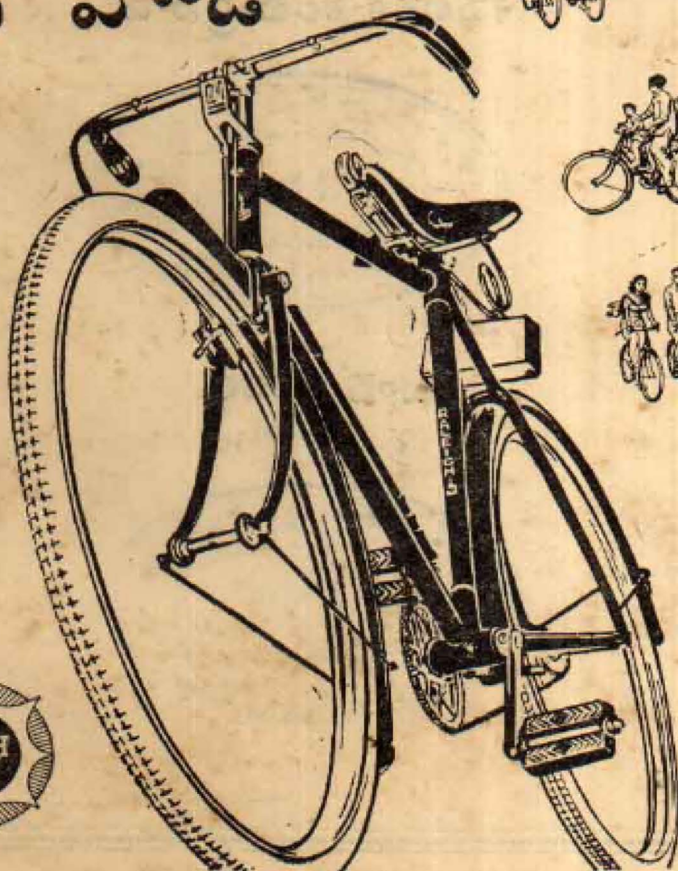
పట్టణంలోగాని కుగ్రామపు రోడ్ల మీదగాని ఎట్టి విధములైన బరువులతో నైనను సెన్-రాలే బైసికిల్సు ఎక్కువ కాలంమన్ని రిపేరీల ఖర్చు లేకుండా అవి పరిగెత్తే ప్రతి మైలుమీద విలువగల అణాలను భద్రపరచును.

రాలే
రాబిన్ హుడ్

SRX-38 TG

విషయానుక్రమణిక

జూన్ 1956

(x) ఈ విషయములు ఇందు లేవు.

ఎటులైనన్, బరిణామ పూర్ణతకు మధ్యేమార్గమందున్న న
న్నిటు శిక్షాస్పదఁ జేసి త్రోసిచన గానీ స్వామి, నాయందు లే
కెటు పోవున్ మమకార మాయనకు? తానే నేనుగా లోన మ్ర
గ్గుటయుం గన్నులఁ గట్టి నట్టులనె నాకుం దోఁచె నిప్పట్టులన్.

మహాస్థేయాశయముల్ సృజించుకొని-దిఙ్మాత్రంబుగా నైనఁ ద
న్మహిమల్ గాంచక సర్వతోఽపజితనౌ నాకంటె మే లేకదా,
సహనార్హ శ్రమబద్ధ జీవితగతిన్ సౌఖ్యమ్ము సాధించుచున్
స్పృహఁ గోల్పోవని మత్సఖీజను-లహో! నిష్ఠల్ వృథా కష్టముల్!

వ్యథయున్ వెల్తియు లేని పూర్ణత అలభ్యం బయ్యెనే కాని—నే
వృథమైపోయిన దేమి, యింతకును?-లోఁ బెంపొందఁడే జీవు?-డీ
మథనన్ బొల్గొను నాత్మసాధకులకున్ మా రుండునే?-కల్పనల్
కథలుం జెప్పిన యంత నాదు కరుణా గాథల్ ప్రబోధింపవే?

పరమాత్మన్ బడియుండ లేక-యిటు జీవత్వ ప్రలోభమ్ము నన్
దరియన్, దూరము వచ్చి చేరితిని వందల్ వేలు జన్మలుగ!
పురుషార్థావధి దాటి పోని వ్యసనంబుల్ సాలవా, జీవునిన్
మఱియున్ దూరము సేయ?-నింకఁ బరమాత్మన్ జేరు టేనాటికో!

దవ దగ్ధంబు మనస్సు-పై తనువు మాత్రం బున్న దీ యాకృతిన్—
భువనాధారుఁడు రాముఁ డుర్వితనయా బుద్ధిన్ ప్రమాణించు ము,
న్నవరేన్ దాపులనుండి యేగుచును గాలీ రాతిపై మోపి, నా
భవమోహాశలు కుప్ప కూల్పకుఁడయా! బ్రహ్మాయువుల్ మీకగున్.

త్రిలోచన పల్లవుడు

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

తెలుగుదేశచరిత్రలోని మిథ్యాపురుషు లనబడు వారిలో త్రిలోచన పల్లవుడను పల్లవవంశపు రాజు ఒకడు. ఇంతవరకు చరిత్రకు తెలిసిన పల్లవ రాజవంశము లనేకము కలవు. వీటిలో కొన్ని మన తెలుగుదేశమున నే వేరువేరు ప్రాంతములందు పరిపాలనము చేసినవి. తెలుగుదేశమున పరిపాలనము నెరపిన పల్లవ వంశజుల సంతతిక్రమము శాసనముల వలన తెలియుచున్నది. కాని అట్టి ప్రాచీన పల్లవరాజ వంశములలో త్రిలోచన పల్లవుడను పేరుగల రాజే తెలియరాడు. పోనీ, ఆపల్లవ రాజులలో నే ఎవరికయినను త్రిలోచనపల్లవుడను నామాంతర మున్న దేమో యనిన నదియు గన్పట్టదు. ఇంకను విశేషమేమన ఆ పల్లవ రాజులలో ఎవ్వరికి నిటువంటి పేరే కనబడదు. స్కందవర్మ, వీరవర్మ, బుద్ధవర్మ, సింహవర్మ, వీరకూర్చవర్మ, విజయస్కంద వర్మ, కుమారవిష్ణు, విష్ణుగోప వర్మ, మహేంద్ర వర్మ- ఇటువంటి పేరులు గల పల్లవరాజులే శాసనముల వలన తెలియ వచ్చెదరు కాని త్రిలోచన పల్లవ, త్ర్యంబక పల్లవ, త్రినయన పల్లవ నామములను ధరించినవారు ఎవ్వరు గనపడరు. ఇటువంటి సందర్భములలో ఈ పల్లవవంశమున త్రిలోచన పల్లవు డెట్లు వచ్చెనో, ప్రాచీన కాలమున దేశమును పాలించిన పల్లవరాజులకు నీతనికి నెట్టి సంబంధము కలదో, ఇతడెక్కడి వాడో, ఏకాలము వాడో ఏమియు తెలియుట లేదు. అందువలన నీతని విషయము చరిత్రకారుల కొక సమస్యయైనది. ఇంతవరకు నీత డొక మిథ్యా పురుషుడనియే ఊహించుచున్నారు. కాని దేశములో వాడుకలో నున్న గాథల ననుసరించి చూచినచో నీతడు చారిత్రక పురుషుడే కాని మిథ్యాపురుషుడు కాడని చెప్ప వలసి వచ్చుచున్నది. అందువలన త్రిలోచన పల్లవుడు చారిత్రక పురుషుడు కాని చారిత్రక వ్యక్తియని యెంచ వలసి యున్నది. ఈతడు మిథ్యా పురుషుడని కొట్టి వేయుటకును వీలులేదు; చారిత్రక పురుషుడని గట్టిగా బల్లగుద్ది చెప్పుటకును వీలులేదు. అటువంటి విచిత్ర వ్యక్తి ఈ త్రిలోచనపల్లవుడు.

త్రిలోచన పల్లవుని గురించిన విషయ మంతయు స్థానిక చరిత్రముల వల్లను, అతని నుదాహరించు శాసనములవల్లను దెలిసికొన వలసినదే. ఇవియైనను అతని జన్మాదికమునుగురించి తెలుపవు. అత డొనరించిన కార్యవిశేషములనుగురించి మాత్రమే తెలుపును. ఇక నీ త్రిలోచన పల్లవుని జన్మమును గురించి, అతని సంతతిని గురించి తెలుపునది కొటమురాజు చరిత్ర. ఇది నెల్లూరు నేలుచుండిన నలసిద్ధి రాజునకును, యాదవాధిపుడయిన కొటమురాజునకును పసులపుల్లరి విషయమున వచ్చిన వివాదము కారణముగా జరిగిన యుద్ధ వృత్తాంతమును దెలియజేయును. నలసిద్ధి రాజు పల్లవ వంశజుడని, భారద్వాజగోత్రుడని, ముక్కంటి సంతతి వాడని, కొటమురాజు చరిత్రలో కలదు. అట్లయిన త్రిలోచన పల్లవుని పేరయినను ఈ చరిత్రమున లేదే, నలసిద్ధి త్రిలోచన పల్లవుని సంతతివాడని కాని, అతని సంబంధియని కాని యెట్లు చెప్పవచ్చునని పాఠకులకు సంశయము తోచుట యుక్తము.

త్రిలోచనుడనగా మూడు కన్నులు గల శివుడు. త్రిలోచన, త్ర్యంబక, త్రినయనపదములు పర్యాయ పదములు. ఈమూటికిని మూడు కన్నులు గల శివుడని యర్థము. వీటికి సమానార్థకమైన తెలుగుమాట ముక్కంటి. ముక్కంటి యన్న మూడు కన్నులు గల ఈశ్వరుడనియే యర్థము. శివుని పేరే పల్లవనృపాలునికి పెట్టుటచేత అతనికి త్రిలోచనపల్లవుడని పేరు కలిగెనని యూహించుట సహజము, సమంజసమును. త్రిలోచనుడు, త్ర్యంబకుడు, త్రినయనుడు అను పేర్లు పెట్టుకొన్నవారందరు శివులని కాని, వారికి శివుని వలెనే మూడుకన్నులుండునని కాని యెంచుట అసహజము, అవివేకమును. కాని త్రిలోచనపల్లవుని

త్రిలోచన పల్లవుడు

షయములో ఇది విరుద్ధమైనది. తెలుగుదేశమునందలి పడవిని నరికించి చాల ప్రదేశమును జననివాస యోగ్యము కావించి, దేవాలయములను నిర్మించి ఉత్తరహిందూదేశమునుండి, గంగాతీరమునుంచి బ్రాహ్మణులను చతుర్థవంశజులను రావించి జనపద ములు తీర్పించి బౌద్ధమునణచివైచి హిందూధర్మమును హిందూసంస్కృతిని పునరుద్ధరించిన త్రిలోచన పల్లవుడు కృతజ్ఞతానిబద్ధహృదయులైన హిందువుల దృష్టిలో శివావతారుడే, సాక్షాత్తు మూడు కన్నులు గల శివుడే యైనాడు. అందువలన జను లతనిని ముక్కంటియని ఈతనికి శివునివలెనే మూడు కన్నులుండెనని విశ్వసించి యీతని కనేక గాథలు ముడిపెట్టిరి. ఈ పల్లవరాజు నీకారణమున ముక్కంటి యని, త్రిలోచనపల్లవుడని, త్రినయనపల్లవుడని, త్ర్యంబకపల్లవుడని వ్యవహరించుచు వచ్చిరి. పల్లవులు తాము భారద్వాజగోత్రులమని చెప్పుకొన్నారు. వీరు సూర్యవంశజులని కాటమరాజు చరిత్రలో నున్నది కాని అది నిజముకాదు. గాథల ననుసరించి చూడగా పల్లవులు ద్రోణాచార్యుని కుమారుడయిన అశ్వత్థామ కును నాగకన్యకును జనించిన పల్లవుని సంతతివార లని తెలియవచ్చును. అందుచేత పల్లవులు సూర్యవంశ క్షత్రియులును కారు, చంద్రవంశక్షత్రియులును కారు. ఈ కారణమున త్రిలోచనపల్లవుడు ఇనవంశజు డనుట సరికాదు.

ముక్కంటినామాంతరము గల త్రిలోచనపల్లవుని గురించి, అతని సంతతినిగురించి కాటమరాజు చరి త్రలో నిట్లున్నది:

అల్లధరణికోట అమరలింగమునకు
బ్రాహ్మణకన్యకుఁ బ్రభవించినాఁడు
మూఁడు కన్నులవాఁడు ముక్కంటియనగ
ముక్కంటి మనుమండు మొగి జనోధీరుఁడు
జనోధీరుని కుమారుఁడు మనోధీరుడు
మనోధీరుని కొమారుఁడు మన్మసిద్ధిరాజు
కొండొకసిద్ధిరాజు కొమారసిద్ధిరాజు
కస్తూరి సిద్ధిరాజు గంగెగోపాలరాజు
తిల్లియేసురు (?) సిద్ధిరాజు దళవాయి భీమన
పట్టభద్రుడు భారద్వాజగోత్రుండు
పరవితరణగుణవంశవర్ధనుఁడు
నవరసాలంకార నవమన్మథుండు
నిలఁగీర్తిగలరాజు నలసిద్ధిరాజు...

ఈ రీతిని నలసిద్ధి ముక్కంటి పల్లవుని సంతతి వాడని కాటమరాజు చరిత్రలో నున్నది. కాని దేశమున వాడుకలోనున్న ఇతరగాథల ననుసరించి చూచినచో ఈ వృత్తాంతము సరియైనది కాదని, కాటమరాజు ప్రత్యర్థి చోళవంశజుడని తెలియవచ్చు చున్నది.

సరిగా ఇటువంటికథే పోశెట్టి లింగనకవి విరచిత మైన చోళచరిత్రమను ద్విపదకావ్యములో ముక్కంటి చోడుని విషయమున జెప్పబడినది. ఆకథ యిది. ఒకప్పుడు కాళహస్తిపురములోని స్త్రీలు కొందరు శివాలయమున కరిగి శివుని పూజించిన యనంతరము తమ మరదలిని చూచి ఎకసక్కెమాడుచు నీ కోడలికి పుత్రుడు నొసంగిన రెండుల పుట్టెడు జలములు తెచ్చి దీపారాధనము చేతుమని దేవునికి మ్రొక్కి దేవుని ప్రసాదము నామెకు భూష విప్పించిరి. కాలక్రమమున నామెగర్భము దాల్చుట, కుమారుని గనుట, తల్లి దండ్రులామెను నిందించుట మొదలైన వన్నియు జరిగినవి. ఇంచుమించుగా నిది వేములవాడ భీమకవి జన్మవృత్తాంతమును బోలినదే కాని నవచోళచరిత్ర మున నిది చక్కగా వర్ణితము కాలేదు. ఈ కుమారుని గన్న స్త్రీ అవివాహితయో విధవయో యై యుండ వలెను. ఈ విషయము మా కావ్యమున విశదముగా లేదు. పుట్టిన కుమారుడు సామాన్యముగా నందరివలె రెండు కనులతో కాక ఫాలమునందలి నేత్రముతో గలిపి మూడు కనులతో బుట్టెను. అందువలననే ఇతనికి ముక్కంటి చోడుడని పేరు కలిగినది. గ్రంథకర్త ఈ ముక్కంటిని చోడుని జేసెనేకాని అతని కథ యంతయు ముందు తెలుపబోవురీతిని ముక్కంటిపల్లవు నిదే. ఈతని జన్మవృత్తాంతము కాటమరాజు చరిత్ర లోను నవచోళ చరిత్రలోను ఇంచుమించుగా ఒకటే విధమున నున్నది. ఇక వ్యత్యాసమేమన అతడు అమరలింగమునకు బుట్టినట్లు దానిలో చెప్పియుండగా దీనిలో కాళహస్తీశ్వరుని కృపచే గలిగినట్లున్నది. ప్రాయికముగా త్రిలోచనపల్లవుడు శివాంశ సంభూతుడని, శివునితో ఇంచుమించుగా తుల్యుడని చెప్పుటకే ఈ విచిత్ర కథాకల్పనము జరిగి యుండ

వచ్చును. మొత్తము మీద వేములవాడ భీమకవివలెనే ఈతడును దైవవరప్రసాద జనితుడు. కాటమరాజు చరిత్రలోను, నవచోళ చరిత్రలోను చెప్పిన ఈతని జన్మవృత్తాంతము కాని కాటమరాజు చరిత్రలో చెప్పిన ఈతని సంతతి క్రమము కాని విశ్వసనీయములైనవి కావు.

దేశమున వాడుకలో నుండిన గాథల ననుసరించి చూచినచో త్రిలోచన పల్లవునికి బలప్రాభవోపేతు లయిన సమకాలికు లిరువురు. ఒకరు కరికాలచోళ మహారాజు. ఇతడు చోడవంశజుడని పేరు ననుసరించి తెలియుచునే యున్నది. రెండవ వాడు చాళుక్య వంశజుడయిన విజయాదిత్య భూపతి.

త్రిలోచన పల్లవుడును కరికాల చోడుడును కూడ పరమమాహేశ్వరులు, పరమశైవులు, మహాశివ భక్తులు. త్రిలోచన పల్లవునివలెనే కరికాల చోడుడును చారిత్రక పురుషుడు కాని పరమాద్భుత చారిత్రక వ్యక్తి. సూర్యవంశోద్భవు లయిన చోళవంశముల కందరికి కరికాలచోళుడు మూలపురుషుడు. త్రిలోచన పల్లవుడు చారిత్రక వ్యక్తి కాదన్న ఆంధ్రులలోన కొందరేమో కాని కరికాల చోళుడు చారిత్రక వ్యక్తి కాదన్న తమిళు లందరు కయ్యమునకు కాలు దువ్వుదురు.

కరికాల చోళుని గురించిన కథలు గాథలు ఎన్నియో యున్నవి. అతడొనరించిన మహాఘనకార్యములలో కావేరీనదికి దరులు కట్టుట యొకటి. అతని ప్రస్తావముగల ప్రతి శాసనములోను ఇంచుమించుగా అన్నిటను ఈ విషయమే ప్రధానముగా ఉటంకితమైనది. ఈ కారణముచేతనే ప్రాచీన కాలములో ఏనాడో వచ్చి తెలుగుదేశములో స్థిరపడి పోయిన తెలుగుచోళులని వ్యవహరింపబడుచువచ్చిన ఈతని సంతతిలోని ఒకశాఖవారి ప్రశస్తిలో తప్పక ఈ ఘన కార్య ప్రస్తావముండును. వారీవిషయమును ఘనముగ చెప్పుకొందురు. కరికాలచోళరాజు తనసామంతుల నందరిని పిలువనంపించి వారిచేత మట్టితట్టలు మోయించి కావేరినదికి దరులు కట్టించినాడట. ఆదినమున కరికాలచోళుడు పిలువనంపిన వారిలో త్రిలోచన పల్లవుడు డొకడు. ఇతడు కరికాలచోడుని సామంతుడని యనలేము. సామంతులు కాని కరికాల చోళుని మిత్రులు ఇతర భూపతులు కూడ అతని యాజ్ఞకు బద్ధులై అతడు తలపెట్టిన ఘనకార్యమున సాయము చేసిరని గాథలు తెలుపుచున్నవి. అటువంటి వారిలో త్రిలోచన పల్లవు డొకడేమో. త్రిలోచన పల్లవుడు కూడ కరికాల చోడుని వలెనే సమాన దర్పోద్ధతులు కలరాజే. కరికాలు డీతనిని జయించి సామంతుని కావించుకొనెనని చెప్పువారును కలరు. స్థానిక చరిత్రములు కరికాలచోడ త్రిలోచనపల్లవులను రాయలసీమలో కలుపుచున్నవి. కరికాలుడు కాంచీపురమును బట్టుకొని నట్లును, అప్పటి కాంచీపురాధిపతి పల్లవరాజును జయించినట్లును చోళశాసనములు తెలుపుచు చున్నవి. కరికాలచోడుడు జయించిన పల్లవరాజు త్రిలోచనపల్లవుడని నిశ్చయముగ చోళశాసనములు తెలుపక పోయినను స్థానిక చరిత్రలలోని గాథల ఆధారమున ఈ పల్లవరాజు త్రిలోచన పల్లవుడేయై యుండునని నిర్ధారించుచున్నారు. కాంచీపురము తొండమండలము—కుండీర మండలము—లోనిది. ఈ తొండమండలము చిత్తూరు జిల్లాలోనికి వ్యాపించిన దేశము. కరికాలచోడనరపతి త్రిలోచన పల్లవుని జయించిన విషయ మెంతవరకు సత్యమో చెప్పలేము. కరికాల చోళుని ఘనకార్యములను ప్రశంసించు అతని సంతతి వారుకూడ కావేరికి దరులు కట్టిన విషయమునే ఘనముగ చెప్పుదురు కాని త్రిలోచన పల్లవు నోడించిన విషయమును పేర్కొనరు. ఈ సందర్భమున కరికాలసంతతిలో అతని పేరు వహించినవారు ఇంకను కొందరున్నారను విషయమును మనము జ్ఞాపకముంచుకొనుట యుక్తము. త్రిలోచనపల్లవుడు కరికాలచోడుని సామంతుడైన నేమి, కాకపోయిన నేమి. మొత్తముమీద అతడు కరికాలుని యాజ్ఞను పరిపాలింపలేదు. అందువలన కరికాల నరపతి కుపితుడై అతడెవరో స్మరణకు తెచ్చుకొనుట కాతని రూపు వ్రాసి చూపుమని యడిగెనట. అంతట అతని అనుయాయులు త్రిలోచన పల్లవుని రూపు వ్రాసి చూపిరట. అప్పుడు తనయాజ్ఞ పాలింపలేదని ఉగ్రుడైన కరికాలనరపతి తన కాలి బొటన వ్రేలితో త్రిలోచన పల్లవ ప్రతిమ ఫాలనేత్రమును తుడిచి వేసెనట. వెంటనే యిక్కడ త్రిలోచన పల్లవుని మూడవకన్ను పోయినదట. ఇది కాళ్లు చేతులు లేని కట్టుకథ. కాని యిది అరవ చోళగాథలలో లేదు కాని తెలుగు చోళగాథలలో బహుళ ప్రచారములో నుండెను. ఈ గాథకు సాహిత్యములో

త్రిలోచన పల్లవుడు

ావరము కల్పించిన మహాకవి తిక్కనసోమయాజి. ఇతడు తన నిర్వచనోత్తర రామాయణములో కృతి తియైన తెలుగు చోళవరపాలుడు మనుమసిద్ధి వంశము భివర్ణించు సందర్భమున ఇట్లు చెప్పియున్నాడు:

'చేసేతం బృథివీశు లందుకొనఁ గాశీసింధుతో
యంబులం
జేసెన్ మజ్జన, ముంగుటంబున హరించెం
బల్లవోర్వీశు ను
ల్లాసం బొందఁగ ఫాలలోచనము, లీలం గట్టెఁ
గావేరి సే
లాపాధ్యాఖిల దిఙ్ముఖుండు కరికాలక్ష్మావిభుం
డల్పుడే.!'

ఈ పద్యమున తిక్కన సోమయాజి పల్లవోర్వీశుడని పేర్కొన్నవాడు త్రిలోచన పల్లవుడే కాని యన్యుడు కాడు. ఏలన అతనికే మూడు నేత్రము లున్నవని ప్రతీతి.

తెలుగు చోడ భూవరులు తమ ప్రశస్తిలో ఈ విషయమును సుస్థిరము చేసి యున్నారు. 'స్వస్తిదరణ సరోరుహ విహతి విలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథివీశ్వర కారిత కావేరీతీర కరికాలకుల రత్న ప్రదీప' కులమని వారు తమ వంశపు వక్కాణలో దర్పముతో ఈ విషయము నుద్ఘాటించి కరికాలుని సంస్మరించు కొనుచుందురు.

ఇక త్రిలోచనపల్లవునికి సమకాలికుడైన రెండవ రాజు చాళుక్యవంశజుడయిన విజయాదిత్యుడు. దక్షిణదేశమును ప్రాచీన కాలములో పరిపాలించిన రాజ వంశజు లందరు, పౌరాణిక వాఙ్మయ ప్రభావమున కావచ్చును, ఏ పౌరాణికవంశ గాథతోనో ముడిపెట్టుకొని తాము గంగా యమునా నదీతీర ప్రదేశములనుండియో ఆర్యావర్త పుణ్యభూమిలోని ఏ యయోధ్యాది నగర ప్రాంతములనుండియో వచ్చినట్లు చెప్పుకొనుట ఆచారము. ఆర్యసంస్కృతి యంతయు అక్కడ పుట్టి పెరుగుటవలననే ఆ ప్రదేశమునకు ఘనత వచ్చినది. భారతీయ సంస్కృతికి మూలకందమైన వాఙ్మయ మంతయు అచ్చటిదే. ఆ వాఙ్మయకర్తలైన మేధావు లందరు అచ్చటివారే. ఈ కారణముచేత ఆర్యావర్తమునకు, ఆర్యావర్తగర్భితమైన ఉత్తర హిందూదేశమునకు, ఎక్కడలేని ప్రశస్తియు వచ్చినది. ప్రాచీన రాజ వంశములును, తదితరములును కూడ ఘనతకొరకు తాము ఉత్తరదేశమునుండి వచ్చినవారమని చెప్పుకొనుట విలాసము యినది. అదియునుగాక ఉత్తరదేశమునుండి దక్షిణ దేశమునకు వచ్చిన ఆర్యజాతులు ఎన్నో యున్నవి. ఈ జాతులవారే ఆర్యసంస్కృతిని దక్షిణాపథమున ప్రాకించిరి. చళుక్య వంశ్యుడయిన విజయాదిత్యుడు విజిగీషువై దక్షిణదేశమునకు వచ్చెనట. ఇతని పూర్వులు ఏబది తొమ్మండ్రు అయోధ్యాపుర సింహాసనము నధిష్ఠించి తత్ప్రాంత దేశమును పరిపాలించిరట. విజయాదిత్యుడు తన పట్టమహిషితోను, పరిజనముతోను దక్షిణదేశమునకు విజిగీషువై వచ్చునాటికి ఈ దేశమును త్రిలోచనపల్లవుడు పరిపాలించుచుండెను. అప్పు డుభయులకు భయంకర యుద్ధము జరిగినది. ఆ యుద్ధములో విజయాదిత్యుడు నిహతుడయ్యెను. గర్భిణియైన అతని మహాదేవి ఆయుద్ధమున నెట్లో తప్పించుకొని పురోహితుని, పరిచారికలను దీసికొని ముడివేము అను అగ్రహారమునకు పోయెను. తదగ్రహార వాస్తవ్యుడయిన విష్ణుభట్ట సోమయాజి యను విప్రుడు ఆమెను తన యింటబెట్టుకొని కన్నకూతునువలె కాపాడెను. ఆమె యాతనియింట నుండిన కాలముననే నవమాసములు నిండినవెనుక ఒక కుమారుని గనెను. విష్ణుభట్ట సోమయాజి యా శిశువునకు జాతకర్మాది సంస్కారములన్నియు చేసి యాతనిని యుక్తవయస్సు వచ్చినపిదప సమస్త విద్యలయందును ప్రవీణునిగావించెను. విజయాదిత్యుని మహాదేవి తన కుమారునికి తన ఆశ్రయదాత పేర విష్ణువర్ధనుడని పేరుపెట్టెను. పెరిగి పెద్దవాడయిన విష్ణువర్ధనుడు జరిగిన యావద్వృత్తాంతమును తన తల్లి వలన తెలిసికొని చాళుక్యగిరికేగి యచట గౌరియైన నందాభగవతి నారాధించి కుమారనారాయణ మాతృగణములను సంతర్పితములు గావించి స్వకులక్రమాగతముగ వచ్చుచుండిన శ్వేతాతపత్ర, శంఖ, పంచమహావాద్య, పాలికేతన, ప్రతిఢక్కా, వరాహలాంఛన, పింఛ, కుంత, సింహాసన, మకరతోరణ, కనకదండ, గంగా యమునాది సామ్రాజ్య చిహ్నములను తెచ్చి, కదంబులు గంగులు మొదలైన భూవరులను నిర్జించి సేతు నర్మదా మధ్యస్థమైన సార్ధసప్తలక్షదక్షిణాపథమును పరిపాలించెను. విష్ణువర్ధనుని భార్య పల్లవవంశమున జనించిన మహాదేవి. ఈ యుభయులకు జనించినవాడు (రెండవ) విజయాదిత్యుడు. సముద్రతీరస్థమైన వేంగీ దేశమును పరిపాలించిన పూర్వ చాళుక్య భూపతుల పౌరాణికవంశకథనమిది. మొట్టమొదట మారిది రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియైన విమలాదిత్యుని శాసనములలోనే కానవచ్చును.

[సశేషము]

నేను, మాజానకి

శ్రీ వేదుల లక్ష్మణమూర్తి

అది పట్నంలో విశాలమైన వీధి. ఉదయం ఎనిమిది గంట లౌతుంది. నేను నెమ్మదిగా సైకిలుమీద పోతున్నాను. మెల్లగా వీచే చల్లని గాలికి సైకిలు స్వేచ్ఛగా తెరచాపకట్టిన నావలా నడుస్తోంది. సూర్య రశ్మి వెచ్చగా వీపుకి తగులుతోంది. చల్లని గాలి, వెచ్చని ఎండ మత్తును కలుగజేస్తున్నాయి. కూరగాయల కావిళ్లు, పాలు, పెరుగుగంపలు అక్కడక్కడ కను పిస్తున్నాయి. అటూ యిటూ దిక్కులు చూస్తూ సైకిలు పోనిస్తున్నాను. తలవనితలంపుగా సైకిలుకి బ్రేకు వేశాను. హఠాత్తుగా సైకిలు ఆగింది. ఇంతవరకూ పర ధ్యానంగానూ మత్తుగాను ఉన్న కారణంచే ప్రక్కకు వాలిపోయాను. అంతటితో మత్తు వదలిపోయింది. గుండె ఒక్కసారి దడదడలాడింది. దిక్కులు చూచే కళ్లు క్రిందకు వాలాయి. ఒక్కసారిగా యేవేవో విషయాలు మనస్సులో గిర్రున తిరిగాయి. కళ్లు పైకెత్తడానికి ధైర్యం చాలడంలేదు. సైకిలును క్రిందా మీదా చూచాను. మనస్సు కలవరపడుతోంది. ఆ వీధికి కుడివైపున ఉన్న ఇళ్ళవరుసను చూడాలిగాను కాని ఎడమవైపు వరుసను, తలవంచి కనుకొలకు ల్లోనుంచి చూచాను. సందేహంలేదు. నేను అనుకొన్న వ్యక్తియే. ఇటువైపే చూస్తోంది. ఆమె ఇక్కడ ఉండడానికి కారణమేమో నాకు బోధపడలేదు. విశాఖపట్నంలో ఉన్నారని ఎప్పుడో విన్నాను. బహుశా ఆమె భర్తకు బదిలీ అయియుండవచ్చు. ఎదు టికి వెళ్ళడమా? వెనక్కి పోవడమా? ఏమీ తోచలేదు. ఒక నిమిషం సైకిల్ని పరీక్షించి, ఇంకో నిమిషం బట్టలు సవరించుకొని సైకిలు ఎక్కాను. కళ్లు మాత్రం ఆ వ్యక్తివైపుకి లేవడంలేదు. మరోవైపుకు ధ్యానంతో చూస్తున్నాను. రోడ్డు చాలా ఖాళీగా ఉంది. రోడ్డు బస్సులూ కార్లూ మొదలైనవాటితో రద్దీగా ఉంటే నాకు కొంత సదుపాయంగా ఉండేది. సైకిలు చురుగ్గా నడు స్తోన్నట్టు తోచింది. ఆ యింటికి మరీ దగ్గరగా వచ్చే కాను. ఎదుటికి వెడితే ఆమెను పలుకరించాలి. తర వాత వారి యింట్లోకి వెళ్లాలి. కుశలప్రశ్నలు వెయ్యాలి. ప్రస్తుతం నేనున్న జీవస్థితిలో నాకు తగిన గౌరవమిచ్చి ఆమె మాట్లాడుతుందా? ఆమె భర్తను, ముందుగా నేనే పలుకరించాలేమో! అతన్ని యేమని సంబోధించాలి? వారిద్దర్నీ 'ఏమండీ' అని గౌరవించా లేమో!—అటు చూడకుండా నే ఆ యింటి యెదుటికి వచ్చేశాను. ఆమె పిలువకుండా ఉంటే బ్రతికి పోతాను—అని మనస్సు కోరుతోంది. సైకిలు నెమ్మ దిగా దొర్లిపోతోంది. ఇల్లు దాటేశాను. ఒక దీర్ఘమైన నిట్టూర్పు విడిచాను. శరీరానికి బిగిచుకట్టిన త్రాళ్లు విప్పివేసింది. గాఢంగా గాలిని పీలుస్తూ సైకిలు పెడలు గట్టిగా క్రిందికి తొక్కుతున్నాను. ఇంతలో 'ఏమం డోయ్!' అనే పిలుపు వీపుమీద చరచినట్లు వినిపించింది. సైకిలు బ్రేకు నొక్కి వెనక్కి తిరిగి చూచాను. పది పన్నెండేళ్ల కుర్రాడు నా దగ్గరకు పరుగెత్తుకొని వస్తు న్నాడు. సైకిలు దిగక తప్పిందికాదు. వాడు నా దగ్గ రకు వచ్చి 'అమ్మగారు పిలుస్తున్నారండి' అన్నాడు. అటు చూచాను. ఆమె అక్కడనే నిలబడి ఉంది. సైకిలు మళ్ళించి వాని వెనుకనే వెళ్లాను. ఆమె లోపలికి వెళ్ళింది. సైకిలు అరుగునకు జేరపెట్టి మెట్లు ఎక్కాను. ఆమె గుమ్మంలోపల నిలబడి 'ఏం రామం, మమ్మల్ని మరచిపోయావా?' అంది. ఒకసారి ఆమె ముఖం చూచాను. శాంతంగానూ, గంభీరంగానూ ఉంది. నవ్వుగాని, విచారంగాని ఆ ముఖంలో లేవు. 'అబ్బే! మరచిపోతానా? ఇక్కడున్నారేమిటి? మీ ఆయనకు ట్రాన్స్ఫరైందా?' అని ప్రశ్నించాను. 'ఔను, ఒక నెలైంది ఇక్కడికి వచ్చి. రా, లోప లికి' అంటూ లోపలికి నడిచింది. వీధివైపు వున్నది చిన్న పెంకుటి వసారా. అది దాటి ఆధునిక పద్ధ తుల్లో కట్టబడిన డాబాలోకి ఆమెవెనుకనే నడిచాను. డాబా చాలా శుచిగానూ ఆకర్షణీయంగాను ఉంది.

...లులలో ఒక రౌండ్ టేబిలు చుట్టూ నాలుగు కుర్చీలు ...న్నాయి నన్ను కూర్చోమని చెప్పి లోపలికి వెళ్లింది. ...ను హాలులో నలువైపులా చూచాను. ఆడంబర ...మేమీ లేదు. గోడలు తెల్లగా మెరుస్తున్నాయి వీధి ...మ్మానికి ఎదురుగా గోడమీద గడియారం, రెండు ...లండర్లు, హాల్లో ఒకమూల రేడియో ఉన్నాయి. ...ంతలో నిమిషాల్లో ఆమె వచ్చి కాఫీతో వున్న కప్పు ...దుట పెట్టింది. 'ఇప్పుడు ఎక్కడ వుంటున్నావ్?' అని ప్రశ్నించింది. నాకు తాగుతూన్న కాఫీ పలమారింది. కప్పు బల్లమీద పెడుతూ దగ్గి గొంతుక సవరించుకొన్నాను 'ఇక్కడే, టౌన్‌లో' అన్నాను. ...ఏం చేస్తున్నావ్?' అని అడిగింది. రెండు గుక్కలు కాఫీ మింగి ఒక క్షణం ఆలస్యంచేసి అన్నాను — 'షావుకారుదగ్గర గుమాస్తా' 'మకాం ఎక్కడ?' 'హోటల్లో'; 'మామయ్యగారి జాడ ఏమైనా తెలిసిందా?' మా నాన్నగారు ఆమెకు మామయ్య. 'లేదు' అని జవాబిచ్చాను.

ఇంతలో కాలిబూటు చప్పుడు వినిపించి అటు చూచాను. వస్తూనే 'ఏమోయ్! ఎక్కడనుంచిరాక?' అని అతనే నన్ను పలుకరించాడు. 'ఇక్కడే టౌన్‌లో ఉంటున్నాను' అని జవాబిచ్చాను. 'ఆఁ! అలాగా! నువ్వు ఇక్కడ ఉంటూన్నట్లు మాకు తెలియనే తెలియదు!' కొంచెం ఆశ్చర్యాన్ని వెల్లడిస్తూ నాకు ఎదురుగా కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. 'నాకూ తెలియదు—మీరు ఇక్కడ వుంటున్నట్టు...' ఇంతవరకూ హాలులో లోపలిగుమ్మాన్ని ఆనుకొని నిలబడి వున్న జానకి—'నేను కూరలకావిడి చూడ్డానికి అరుగుమీదికి వెడితే ఇతను సైకిలుమీద వెడుతూ కనుపించాడు. మన నాయుడు పరుగెత్తుకొని వెళ్లి తీసుకొచ్చాడు. ఇక్కడే షావుకారుదగ్గర గుమస్తాపని చేస్తున్నాట్ట. మకాం హోటల్లోనట' అని చెప్పి నాకు శ్రమను తగ్గించింది. ఇంతవరకూ వారు నన్ను చేసిన సంబోధనలతో నాకున్న కలవరం చాలవరకు తగ్గింది. నన్ను వారు సంబోధించినట్లే నేనూ వారిని సంబోధించవచ్చు, అనే ధైర్యం కలిగింది.

'అలాగా, షావుకారు జీతమేమిస్తాడు?' అని ప్రశ్నించాడు 'ముప్పై' అన్నాను. 'అరే! ముప్పై లోను ఇరవైయైదు హోటలుకే పోతే మిగిలిన అయిదు రూపాయలతోనూ కాలక్షేప మెలా చేస్తున్నావు?' అన్నాడు ఆశ్చర్యంగా. 'నాకు పైఖర్చు చాలా తక్కువ. అవే సరిపోతున్నాయి' అన్నాను.

'నువ్వు స్కూలుఫైనలు క్లాసు పాసయినట్లున్నావు; వేరే మంచి ఉద్యోగ మెక్కడా దొరక లేదూ?'

'ఇంటర్ కూడా పాసయాను. ఉద్యోగంకోసం తిరిగి తిరిగి ప్రాణం విసిగిపోయింది. చివరికి ఈ షావుకారు దైవంలా దొరికాడు.'

"అరే! ఈపాటికి యేదో డిపార్టుమెంటులో చేర్చేవాణ్ణి నావల్ల కాకపోయినా నకెరుగున్న ఆఫీసర్లు చాలామంది ఉన్నారు. వాళ్ళతో చెప్పియుందును." నేనేమీ జవాబు చెప్పలేదు. ఇంతవరకూ యీ దంపతుల్ని గురించి నాలో కరడుకట్టిన భావాలు మెల్లగా కరగిపోసాగాయి. వీరికి ధనమున్నదనే గర్వం ఉన్నదనీ, ఆ ధనగర్వంతోనూ, అహంభావంతోనూ లేనివారిని నిర్లక్ష్యభావంతో చూస్తారని అనుకొనే వాణ్ణి. కాని ఇప్పుడు ప్రత్యక్షంగా వారి నిరాడంబరత వారి మాటల్లోనూ వేషంలోనూ స్పష్టంగా గోచరిస్తోంది. వారికి ఇతరుల కష్టాలయెడల సానుభూతి ఉండదని తలచేవాణ్ణి. కాని ఇప్పుడు నన్నుగురించి వారు వేసే ప్రశ్నలవల్ల నా తలపులు పూర్తిగా నిరాధారమైనవని నా అంతరాత్మ నాకు ప్రబోధిస్తోంది. నా సంకుచిత మనస్తత్వానికి సిగ్గుపడ్డాను.

"ఇప్పు డేమీ మించిపోయింది లేదుగా. రేపు మీరు ఉద్యోగం యిప్పిస్తే యివేళ సాయంకాలం గుమస్తాగిరీకి స్వస్తిచెప్పి రేపు ఉద్యోగంలో చేర తాడు," అని జానకి నా మనస్సులోని మాటను చెప్పింది.

'ఓ! అలాగే, తప్పకుండా ప్రయత్నంచేద్దాం' అని ఒకక్షణం ఆగి 'నీకు పెళ్ళికాలేదు కదూ?' అని నన్ను ప్రశ్నించాడు.

ఈ ప్రశ్న వానికి చాలా సాధారణమైనది. నా కష్టసుఖాలు తెలుసుకొనే ప్రయత్నంలో ప్రశ్నించి ఉంటాడు. ఆ ప్రశ్న నా మనస్సుమీద యెంతగా పనిచేస్తోందో వానికి తెలియదు. ఈ రోజున వీరిని కలుసుకొనడమే నాకు చాలా బాధాకరమైన విషయం. కాని వీరి సంభాషణా విధానం, నాలో నిరాధారంగా పాతుకొనిపోయిన తప్పుడు భావాల్ని దూరంచేసి నా

మనస్సుకి కొంత ఊరట కలిగించింది. కాని నా పెళ్ళికి సంబంధించిన ప్రశ్న రాగానే నా హృదయంలో మసులుతూన్న గాయం రేగింది. ప్రశ్న సద్భావంతో అడిగినదవడంలో సందేహం లేదు. ప్రస్తుతం నేనున్న పరిస్థితిని తెలుసుకోనేందుకు ఈ ప్రశ్న వేయబడిందని అతని ముఖం చూస్తేనే తెలుస్తోంది. ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పడం చాలా తేలిక. 'అయింది', 'లేదు' అనే వాటిలో ఒక్క మాట చెబితే చాలు. కాని ఆ ప్రశ్నతో నా మనస్సులో బయలుదేరిన ఆందోళన కారణంగా వెంటనే జవాబు చెప్పలేక పోయాను. ఇంతలో మాకు యెదురుగా గుమ్మంలో నిలుచున్న జానకి — 'లేదు, ఇంకా కాలేదు' అని జవాబుచెప్పి నా మనస్సుకి కొంత బరువు తగ్గించింది. నేను లేచి నిలబడి 'వెళ్ళివస్తాను' అన్నాను.

'ఈపూట మా యింట్లో భోజనం చేసి వెళ్లు' అంది జానకి.

ఆమె మాటతో మాటకలుపుతూ 'నిన్న ఉద్యోగంలో ప్రవేశపెట్టేవరకూ నీవు మా యింట్లో నే మకాం పెడితే నీ ఉద్యోగాన్నిగురించి నాకు శ్రద్ధ ఉంటుంది. భోజనంచేసి వెళ్లి ఇవాళే హోటలుకి స్వస్తిచెప్పు. నీ పెట్టీ బేడా తీసుకోనిరా, అని అంటూ లేచి చొక్కా విప్పుకొన్నాడు.

"అలా చెయ్యి రామం" అంటూ జానకి అతనికి నాకూ స్నానానికి కావలసిన తువాళ్లు ఎదుట పెట్టింది.

ఏం చెప్పాలో, ఏం చెయ్యాలో తెలియని అయోమయంలో పడింది నా మనస్సు. ఒక నిమిషం గడిచాక 'ఇప్పుడు కాదు, మళ్లీ వస్తానుగా!' నా ఉద్యోగాన్నిగురించి నేనే జ్ఞాపకం చేస్తూంటాను, తరచూ వస్తూంటాను. ఈ వీథిని బాకీ పనులు చెయ్యడానికి వచ్చాను. వెంటనే దుకాణానికి పోవాలి అని తొందరగా తెమలబడుతూ అన్నాను.

"నువ్వు అంతగా మొహమాటపడితే ఎలాగ! మా యింట్లో నువ్వు స్వేచ్ఛగా ఉండొచ్చు. నీకూ నాకూ కూడా మన కష్టసుఖాలు కనిపెట్టే పెద్దవాళ్లెవరూ లేరు. నా తమ్ముడైతే వాని బాధ్యత అంతా నేను వహించనూ? నువ్వు పరాయివాడివు కావు. ఈమధ్య జానకి చెప్పగా నిన్నుగురించి విన్నాను" అని శాంతంగానూ గంభీరంగానూ మాట్లాడి నా దగ్గరకు వ భుజంమీద చెయ్యివేశాడు.

నాకు అప్రయత్నంగా కళ్లు నీళ్లతో నిండాయి అతన్ని కౌగలించుకొని బావురు మని యేడుద్దామా అ పించింది. ముఖం ప్రక్కకు తిప్పుకొని దుఃఖాన్ని దిగమ్రింగడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాను. అతను జానకి వివాహం చేసుకోడానికి పూర్వం అతనికీ నాక బంధుత్వమేమీ లేదు. వారి వివాహమైన తరువా అతన్ని కలుసుకొని మాట్లాడ్డం ఇది మూడోసా ఈసారి కలుసుకొన్నప్పుడే అతనికీ నాకూ సంభాష ఎక్కువగా జరిగింది. అతనితో నాకు స్నేహంకూ లేదు. ఇంక జానకికి నాకూ బంధుత్వమేమిటీ అం వెంటనే చెప్పలేను ఆమె అమ్మగారి యిల్లు మా యి చేరి దగ్గరగా ఉన్నాయి వాళ్ళ నాన్న మా అ అన్నదమ్ముల పిల్లలని ఒకటి రెండుసార్లు మా వాళ్లెవర చెప్పారు. ఆమె నాకు జానకి, నేను ఆమెకు రామ ఆమెకు పెళ్ళికానంతవరకు మేము ఒక్కపూటైన యెడబాటులేని సహచరులం. నేను వ్యక్తిని, అ నీడ. లేదా ఆమె వ్యక్తి, నేను నీడ. ఆమెకు పె కానంతవరకూ ఒక్కపూటైనా మమ్మల్ని విడదీ గల శక్తి నా తలితండ్రులకుకాని ఆమె తలితండ్రుల గాని లేకపోయింది. కాని పెళ్లయిన తరువాత ఆమె ఆమె భర్తతోపాటు నేడు మూడోసారి చూచా ఇంతకుముందు ఆమెకు నాకు జరిగిన రెండు స వేశాలు రెండు మూడు మాటలతో నే ముగిశాయ నేటి సమావేశంలో వారిద్దరూ నాయెడల ఇ ప్రేమాభిమానాలు చూపించడానికి కారణమే నాకు బోధపడలేదు. జానకిలోకంటె అతని మా లోనూ ప్రవర్తనలోనూ వెనకటి సమావేశాలలోకం ఇప్పుడు చాలా మార్పు కనుపిస్తోంది. నేను అనాథ అయిన తరువాత వానిలో జాలికలిగి యీమార వచ్చిందా అని అనుకోడానికి కూడా అవకాశం లే మా అమ్మ చనిపోయి మానాన్న విరాగియై నన విడిచి కనుపించకుండా పోయిన తరువాత వారికీ నా సమావేశం జరిగింది. రెండుమూడు మాటలతో పొరుగువాళ్ళ ముఖంచూస్తూ పరోక్షంగా సానుభూ వెల్లడించారు.

ఏమైనప్పటికీ ఇప్పుడు వారు నాయం చూపిన ఆదరాభిమానాలు నన్ను తన్మయుణ్ణి చేశాం

ఎనిమిది సంవత్సరాల క్రిందటి విషయాలన్నీ ఒక్కొక్కటి మనస్సులో గిర్రున తిరిగాయి. లేచి దగ్గద్దుకొని బయటికి వెళ్ళి, ఉమ్మి వేశాను, కళ్లు తుడుచుకున్నాను. లోపలికివచ్చి నీరసంగా కుర్చీలో కూర్చున్నాను.

'స్నానంచేద్దాం, రా!' అని అతను తువ్వాలు తీసుకొన్నాడు. నేనూ మాట్లాడకుండా తువ్వాలు తీసుకొన్నాను. జానకి లోపలికి వెళ్లింది. ఆమె వెనుకనే అతనూ నేనూ స్నానాలగది దగ్గరికి వెళ్ళాం. వేడినీరు తోడి కుళాయిదగ్గర పెట్టి జానకి వెళ్ళింది.

'నువ్వు ముందు కానియ్యి' అని అతను లోపలికి వెళ్లాడు. నేను స్నానంచేసి బట్టలు వేసుకొని హాలులోకి వచ్చాను. అతనుకూడా స్నానం చేసిన తరువాత జానకి వడ్డించగా మేమిద్దరం భోజనం చేశాము. భోజనం చేస్తూ ఉద్యోగాల్ని గురించి అతను యేవేవో చెప్పుకొని వచ్చాడు. అతను చెప్పే మాటలన్నింటికి తలూపుతూ త్వరితంగా భోజనం ముగించాను. అతను చెప్పిన మాటలు చాలా తక్కువగా నా చెవుల్లో ప్రవేశించాయి ఏయే పదార్థాలు తిన్నానో కూడా తెలియనిస్థితిలో నా భోజనమైంది. జానకి వడ్డించడం నేను తినడం ఎనిమిది సంవత్సరాల తరువాత నేటికి తటస్థించింది. ఆమెకు వివాహం కాకపూర్వం తరచూ టిఫిన్లుచేసి నాకు పెడుతూ ఉండేది. అప్పుడు తిన్న ప్రతిపదార్థం యొక్క రుచి నాకు యిప్పటికీ జ్ఞాపకముంది. కాని ఇవేళ నే నేమి తిన్నానో, వాటిరుచి యేమిటో నాకు తెలియలేదు. భోజనమైన వెంటనే 'వెళ్ళొస్తాను' అన్నాను. 'ఆలస్యం చెయ్యకు, వెంటనే వచ్చెయ్' అని అతనూ జానకీ కూడా చెప్పారు. నన్ను వీధిగుమ్మం వరకూ సాగనంపారు. వాళ్ళ నౌకరు కుర్రాడు లోపల ఉన్న సైకిలు మళ్ళీ బయట పెట్టాడు. వాడు చెప్పిన మాటలకి 'ఊఁ' అని తలూపుతూ సైకిలు ఎక్కాను.

*   *   *

జానకిభర్తకు 'నా' అన్నవాళ్లెవరూ లేరు, ఆమె తప్ప. అందుచే వివాహమైన వెంటనే జానకి తన భర్తతో విశాఖపట్నం వెళ్లిపోయింది. ఆమె వివాహానికి సంబంధం నిర్ణయమయే ఘడియవరకూ ఆమె ప్రవర్తన అంతా చదువు, అల్లరి, ఆటపాటలతో నిండి ఉండేది. ఉత్సాహం ముందుపుట్టి, తరువాత ఆమె పుట్టిందా అన్నట్లుగా తీరిక, విశ్రాంతి లేకుండా, దినమంతా కొన్ని ఘడియల కాలంలా గడిపేది. ఆమె భాగ్యవంతులబిడ్డ. నేను సామాన్య సంసారులకు జన్మించాను. ఈ ఆర్థిక తారతమ్యంవల్లనే నేను జానకికి, జానకి నాకూ అందకుండా పోయామని ఆమెకు వివాహమైన కొంతకాలానికి నాకు అర్థమైంది. ఆమెకు వేరే వివాహానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభమయాయి అది మొదలు ఆమెలో అద్భుతమైన మార్పు వచ్చింది. ఆటపాటలు, అల్లరి, తగ్గిపోయాయి. చదువుకు స్వస్తి చెప్పింది. ఆమెకూ నాకూ మిడిమిడి జ్ఞానం వచ్చింది మొదలు పగలూ రాత్రీ ఎప్పుడూ విడిచిఉండే వాళ్లం కాము. చదివినా, ఆడినా, పాడినా, అల్లరి చేసినా, అన్నం తిన్నా కలిసిచేసే వాళ్లం. కలసి బడికిపోయేవాళ్లం. రాత్రి తొమ్మిదింటి వరకూ వాళ్ల వసారాలో చదువుకొనేవాళ్లం. వాళ్ల అమ్మ మా యిద్దరికీ యేదో చిరుతిండి పెట్టేది. మా యిద్దరికీ మంచాలువేసి పక్కలు వేసేది. కథలూ గాథలూ చెప్పుకొంటూ పరుండేవాళ్లం. ఇవన్నీ అకస్మాత్తుగా ఆగిపోయాయి. నేను పలుకరిస్తే పరధ్యానంగా ఒకేమాటతో జవాబు చెప్పేది. ఆమె వివాహంతో నా దుర్దినాలు ప్రారంభమయాయి. ఆమె కాపురానికి వెళ్ళిన రెండు మాసాలకు మా అమ్మ గతించడం, మా నాన్న యెవరితోనూ చెప్పకుండా యెక్కడికో వెళ్లిపోవడం, నేను అనాథుణ్ణి కావడం తటస్థించింది. అప్పటికి నేనూ జానకీ ఎస్.ఎస్.ఎల్.సి. పరీక్ష పాసైయున్నాం. పరీక్షలయిన తరువాత వేసంగుల్లో ఆమెకు వివాహమైంది. నాకు వచ్చిన దుస్థితి కారణంగా ఒక సంవత్సరం తీరికగా గడచిపోయింది. నేను ఒక చిన్నయింటికి రెండెకరాల భూమికి అధికారి నయాను. ఇంక చదువుగాని పనిపాటలుగాని లేవు.

జానకి తలిదండ్రులు ఆమెకు వివాహం కానంత వరకూ నన్ను తమ కుటుంబంలోని వ్యక్తిగా చూచుకొనేవారు. తరువాత వారి ఆదరణ క్రమేణా క్షీణింప సాగింది. మా అమ్మ పోయిన తరువాత రెండు మూడు నెలలు వారియింట్లోనే తింటూ తిరుగుతూండే వాణ్ణి. తిండికి మాత్రమే యింటికి వచ్చేవాణ్ని. అది కూడా ఒక్కొక్క పూట సాధ్యపడేది కాదు. కాఫీహోటళ్లు,

సినీమాహాలు, బజార్లోని దుకాణాలు — ఇవీ, నా కాలక్షేపానికి స్థావాలు. సినేమా చిత్రం యేమిటి అనే విషయం నేనెన్నడూ పరిశీలించేవాణ్ని కాను. ఆట మొదలుపెట్టే సమయం, అంతమయే సమయంతో కూడా నాకు పనిలేదు. ఎప్పుడో ప్రవేశం, గేటుదగ్గర ముప్పావలా చెల్లించడం, రెండుగంటలో మూడు గంటలో కుర్చీలో కూర్చోవడం, తిరిగి పదకొండు, పన్నెండు గంటలకు యింటికి చేరి నడుం వాల్చడం. మా జానకి తల్లిని, తండ్రిని నేను అత్తయ్య, మామయ్య అని పిలిచేవాణ్ని. వారు 'ఎక్కడకు వెళ్లావ్ ? ఏం చేశావ్?' అని అడిగితే వారింటిదగ్గర ఉన్నాను, వీరింటికి వెళ్లాను, ఎవడో స్నేహితుని యింటిదగ్గర తిన్నాను, అని యేదో సాకు చెప్పేవాణ్ని. ఎన్నడూ సిగరెట్టు చుట్టా మొదలైన వాటిని తాకికూడా ఎరుగనివాణ్ని, నాకు రోజూ అయిదారు పెట్టెల సిగరెట్లు నాకు తెలియకుండా తగలబడుతూండేవి. ఆ రోజుల్లో నా దుస్థితికి హృదయ పూర్వకంగా విచారించి, నా మంచిచెడ్డలు సదా కనిపెడుతూ, నన్ను మంచి దోవలో పెట్టడానికి తన సర్వశక్తులూ ధారపోసినవాడు 'సూర్యం' ఒక్కడే మా గ్రామంలో ఉండేవాడు. సూర్యంగారిల్లు మా యింటికి దగ్గరగానే ఉంది. తరచుగా జానకి, నేనూ, వాడూ కలసి ఆడుతూ పాడుతూ కాలక్షేపం చేసేవాళ్లం. వాడు మా నాన్నగారికి ప్రియమైన విద్యార్థి. బళ్ళోనే కాకుండా బయటకూడ ఆయన కూడా కూడా తిరుగుతూ ఉండేవాడు. మాతోనే మ్యాట్రిక్ఫైనలు ప్యాసయ్యాడు. కాలేజీలో సీటు దొరకని కారణంచేత ఆ సంవత్సరం ఖాళీగా ఇంటిదగ్గర ఉండి పోయాడు. ఏ నిమిషంలో నేను ఎక్కడ వుంటున్నదీ, ఏమి చేస్తున్నదీ, కనిపెడుతూ, తరచూ నన్ను కలుసుకొంటూ, నాతో తిరుగుతూ నన్ను మంచిమార్గాన్ని పెట్టడానికి యేవేవో బోధించేవాడు. కాఫీ హోటల్లోనూ, కిళ్లీకొట్టులోనూ, ఇంకా యితర పరిచయస్థుల దగ్గర నేను చేసే బాకీలు, నాకు తెలియకుండా తీర్చేసేవాడు. అందుచేతనే నేను అడిగినప్పుడల్లా వారు నాకు అరువు యివ్వడమే గాని నన్నెన్నడూ బాకీ అడిగేవారు కారు. వారికి నేను బాకీ ఉన్నాను, దాన్ని తీర్చాలి అనే దృష్టి నాకు చాలా తక్కువగా ఉండేది. మాఅమ్మ పోయిన రెండుమూడు నెలలవరకూ నేను మా అత్తయ్యగారింట్లోనే భోజనం చేస్తూవుండేవాణ్ని. వారి ఆదరణ పూర్తిగా తగ్గిపోం దని తోచగానే వారింటికి వెళ్లడం మానేశాను. అప్ నుండి సూర్యం, పగలు రాత్రి నేను ఎక్కడవున్న పట్టి తీసుకొనిపోయి తనతో భోజనం చేయించేవా ఈవిధంగా సంవత్సరం తిరిగింది. కాలేజీలో సీట సూర్యం తనతోపాటు నాచేత కూడా బలవ ముగా అప్లికేషను పెట్టించాడు. వాడేమి ప్రయత్న చేశాడోగాని మాయిద్దరికీ సీట్లు దొరికాం నా పెట్టిబేడా సర్దించి పట్నం తీసుకుపోయాడ పట్నం వెళ్ళేముందు నాకు నేను చేసిన బాకీలసం జ్ఞప్తికివచ్చింది. సూర్యంతో చెప్పాను. బజా తీసుకెళ్ళాడు. హోటలు, సిగరెట్లబాకీలు ఐదురూప యలు మాత్రం ఉన్నాయి. నాకు చాలా ఆశ్చర్య కలిగి 'ఇంతేనా' అని వారిని ప్రశ్నించాను. 'అం వంకీ, ప్రతీనెలా సూర్యంగారు ఇచ్చేస్తున్నారుగా' అన్నారు. నేను నివ్వెరపోయి సూర్యంకేసి చూశాన 'ఆఁ, అంతే' అని అంటూ సూర్యం తన జేబుల నుండి డబ్బుతీసి వారికి ఇచ్చివేశాడు. నేను మాట్లా కుండా యింటికి వచ్చాను. ఆ సంవత్సరం మ భూములమీద వచ్చిన మక్తాధాన్యం మా మామయ వసూలుచేశాడు. ధాన్యం నేను వసూలు చేశాన మాత్రం నాతో చెప్పాడు. వాటిని అమ్మమనిగా ఉంచమనిగాని ఆయనతో నే నేమీ చెప్పలేద ఇన్నాళ్లకు వాటివిషయం జ్ఞప్తికివచ్చింది. తిన్న ఆయనదగ్గరకు వెళ్లాను. సూర్యం కూడా నన్ను వెం డించాడు. మా అమ్మ పోయిన రోజుల్లో మా నాన్న నిశ్చింతగా దొడ్లో మామిడిచెట్టు క్రింద కూర్చు వాడు. ఆమె కర్మకు సంబంధించిన సమ విషయాలూ మా మామయ్య చక్కబెట్టాడు. అందు మాకు డబ్బు పెట్టుబడిపెట్టిన సంగతి నే నెరుగుదు మాకోసం ఆయన ఎంత ఖర్చుచేసిందీ నేను అడ లేదు ఆయన చెప్పాలేదు. ఆ తరువాత వారియిం మా యింటిని చేరి వున్నప్పటికీ నేను ఆయనకు చా అరుదుగా కనుపించేవాణ్ణి.

ఇప్పుడింక తప్పనిసరియై ఆయనదగ్గరకు వె ధాన్యం ప్రసంగం తెచ్చాను. ఆయన జమాఖర పుస్తకం విప్పి నాయెదుట పెట్టాడు. దాన్ని చూసే ఆయన మాకై చేసిన ఖర్చునుంచి నాధాన్యంవల్ల వచ్చి సొమ్ము తీసివేయగా ఏభై రూపాయలు ఆయన

నేను బాకీపడ్డాను. సూర్యం నాప్రక్కనే ఉన్నాడు. నేను మా నాన్నగారు ఉన్న రోజుల్లో అప్పుడప్పుడు వెంకన్న మాస్టరుగారి దగ్గర రెండువందల వరకూ అప్పు తీసుకొన్నాను. అప్పటినుండీ వారికి యివ్వడం పట్టించలేదు. ఇది వారిబాకీయే గనుక మీకు అభ్యంతరం లేకపోతే యీ యాభై రూపాయలూ నేను చెల్లిస్తాను" అని సూర్యం, మామామయ్యతో ఎక్కువ వినయంగా చెప్పాడు. అందుకు ఆయన 'నీకు ఆయన యందు ఇంతటి భక్తివిశ్వాసాలు ఉండి ఋణం తీరుస్తానంటే నేను వద్దనడం ఉచితం కాదు' అన్నాడు. వెంటనే సూర్యం తనజేబునుండి యాభైరూపాయల నోట్లు తీసి ఆయనముందు పెట్టాడు. మా యెదుటనే ఆయన పుస్తకంలో జమ వ్రాసుకొన్నాడు. ఇంతలో మా అత్తయ్య నడవలోకి వచ్చి 'ఏంరా! రాముడూ, కనుపించడం మానేశావు?' అంది. 'ఏమీ లేదు, సూర్యంగారి ఇంటిదగ్గర కాలక్షేపం చేస్తున్నాను అత్తయ్యా!' అన్నాను. 'అలాగా' అని మెల్లిగా అదింక లోపలికి వెళ్లిపోయింది. తరువాత మేమిద్దరం ఆయనదగ్గర శెలవుతీసుకొని మా యింటికి వెళ్ళాం. 'మా నాన్నదగ్గర నువ్వు డబ్బుతీసుకోవడం నే నెప్పుడూ చూడనేలేదే! నువ్వు ఆయనకి బాకీపడ్డ మేమిటి? నా స్కూలుఫీజు కట్టడానికే ఆయన ఆలస్యం చేసేవారు. నీకు అప్పివ్వడానికి ఆయనకు డబ్బు యెక్కడినుంచి వచ్చింది?' అని సూర్యాన్ని అడిగాను.

"నా తోటిగాళ్లకు అప్పులిచ్చే అలవాటు ఉండె బట్టే మీ నాన్నగారు నీ స్కూలుఫీజు కట్టడానికి యిబ్బంది పడవలసి వచ్చేది. నాకు డబ్బు చేదా, నీకు ఉచితంగా యివ్వడానికి? హోటలు, కిళ్ళీకొట్ల బాకీలు, రమణారెడ్డి, వెంకటేశ్వర్లు, మూర్తిబాబు దగ్గర నువ్వు చేసిన చేబదుళ్లు తీర్చివేయగా ఈ యాభై రూపాయలు మాత్రం మీ నాన్నగారికి యివ్వవలసి ఉన్నాను. ఇప్పుడు అదికూడా తీర్చివేశాను" అన్నాడు సూర్యం. కాని వాడు మా నాన్నగారికి బాకీ పడ్డాననే సంగతి నాకు నమ్మదగినదిగా లేదు. అబద్ధమని వాడితో వాదించినా ప్రయోజనం లేదు. వాడు నాకోసం ఖర్చుపెట్టిన డబ్బు యిచ్చే స్తోమతు అంటే నాదగ్గిర యేమీ లేదు. ఆ సమయంలో నా జేబులో రెండు మూడణాలు, సిగరెట్టు పెట్టె, అగ్గిపెట్టె తప్ప మరేమీ లేదు. అంచేత వాడు చెప్పిన దాని కల్లా ఊకొట్టవలసి వచ్చింది.

"నీ బట్టలూ పుస్తకాలూ వగైరా పెట్టెలో సర్దు. రేపు ఉదయం బయలుదేరి వెళ్లి కాలేజిలో జాయిను కావాలి" అన్నాడు సూర్యం.

"నువ్వు మాట్లాడే మాటలూ, చేసే పనులూ నా కేమీ అర్థం కావడం లేదు. నా స్థితి అంతా తెలిసుండీ కాలేజికి ప్రయాణం కట్టమంటా వేమిటి?" అన్నాను చికాకుగా.

అంటే, డబ్బు లేదనేగా? దానికోసం ప్రస్తుతం బాధ పడనక్కరలేదు. నీకు చేలమీది పంటవచ్చే వరకూ నేను పెట్టుబడి పెడతాను. పంట ధాన్యం వచ్చాక అది అమ్మేసి నా బాకీ తీర్చివేద్దువుగాని. కాలేజిలో చదువుకొనే నాలుగేళ్ళూ నీకు వచ్చే ఆదాయం నాకు ఇచ్చేస్తూ ఉండు. చదువుకోసం నీకు కావలసిన డబ్బు యావత్తూ నేను పెట్టుబడి పెడుతూ ఉంటాను. నేను స్వతంత్రుణ్ణి. నన్ను అడిగే వాళ్ళెవరూ లేరు. అయినా, నీకు నేను ఉచితంగా యివ్వడం లేదుగా? నువ్వు యెంతమాత్రం సందేహించకు. కాలేజి చదువు పూర్తిఅయి ఒక మార్గంలో పడేవరకూ నేను చెప్పినట్లల్లా చేస్తూ ఉండు." అని దృఢంగా మెల్లిగా బోధించాడు.

"నన్ను లేనిపోని చిక్కులలో పెట్టకురా బాబూ! నీకు పుణ్యముంటుంది. నాకు చదువుకోవాలని ఎంతమాత్రం కోరిక లేదు" అని దీనంగా చెప్పాను.

"ఏం? నీకు వయస్సు ముదిరిపోయిందనా, సంసారం బాధ్యత తలపై పడిందనా, డబ్బుకి లోటు వచ్చిందనా, ఎంచేత, చదువుమానుకోవడం? నీ మనస్సుకి శాంతి లభించాలంటే నీ దృష్టిని చదువు వైపుకి మరల్చాలి. ఈ సంవత్సర మంతా చదువులేక పోవడం, మీ అమ్మ పోవడం, బ్రతికి ఉండికూడా మీ నాన్నగారు నిన్ను విడిచిపోవడం మూలాన్ని నీ మనస్సు పాడయింది. కష్టాలు యెవరికి రావు? కష్టాలు వచ్చినప్పుడే మన ధైర్యస్థైర్యాన్ని ఉపయోగానికి తెచ్చుకోవాలి. నాకు రాలేదూ, కష్టాలూ? మా నాన్న పోయాక నా పరిస్థితి అయోమయమై పోయిందే! మా అమ్మను చూస్తే వట్టి అమాయకురాలు. ప్రతి విషయానికీ నా సలహాను ఆశించేది. అటువంటప్పుడు పై వాళ్లకు లోకువ యివ్వకుండా

జాగ్రత్తగా నేను యింటి వ్యవహారాలన్నీ చక్కబెట్టుకోనక పోతే ఈపాటికి నా యాభై యకరాల భూమికి అయిదెకరాల భూమి కూడా మిగిలి ఉండేది కాదు.. నువ్వు తెలివిలేని మనోవేదనతో నీ భవిష్యత్తును పాడుచేసుకోకు. నేను చెప్పినట్లు చెయ్యి. ఇంక నువ్వు మారు మాట్లాడ్డానికి వీల్లేదు. లేదా నేనూ చదువు మానేస్తాను. నువ్వు బికారిలా బజారులో తిరుగుతూ ఉంటే నా మనస్సుకి ఎంత బాధగా ఉందో నీకు తెలుసా? నువ్వు నాకు మామూలు స్నేహితుడివి కాదు. మీ నాన్నగారి ద్వారా నువ్వు నాకు పరమ ఆప్తుడవు. వారికి నేను ఎంతో ఋణపడి ఉన్నాను. ఏడెనిమిది సంవత్సరాలు నాకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పి నా జీవితానికి వెలుగుబాట చూపించారాయన. ఏనాటికైనా ఆయన, నిన్నూ నన్నూ చూడ్డానికి వస్తారు. వారి కొడుకువు నువ్వు అనాథుడవై మతి చెడినవాడిలా తిరుగుతూ నీచమైన జీవితాన్ని గడుపుతూంటే నేను చూస్తూ ఊరుకోనా? అనాడు ఆయనకు నేనేం జవాబు చెప్పను?...ఇదిగో రామం! నువ్వు నేను చెప్పినట్లు చెయ్యకపోతే నీకంటె ముందుగా నేను పాడైపోతాను." అని ఆవేశంతో మాట్లాడి కూర్చున్నవాడు లేచి నిలబడ్డాడు. ఇంతవరకూ దిగమ్రింగుకున్న దుఃఖం యిక ఆగలేదు. 'సూర్యం' అంటూ బావురుమని యేడుస్తూ వాణ్ణి కౌగలించుకొన్నాను.

మర్నాడు ఉదయాన్నే సూర్యం మా ఊరు స్కూల్లో పనిచేస్తున్న మాస్టరుగారు మా యింట్లో అద్దెకుండే ఏర్పాటు చేశాడు. ఒక గదిమాత్రం నా సామాన్ల కోసం మినహాయించాం. తిరువాత పట్నం వెళ్లి కాలేజిలో చేరాం.

జానకివివాహం కానంతవరకు చదువులో నాకుండే శ్రద్ధ, చురుకుదనము మా తల్లిదండ్రులనీ చుట్టుప్రక్కల ఉన్నవాళ్లనీ ఆశ్చర్యపరచేవి. చిన్నప్పటినుంచీ జానకి చదువుకీ ఆటపాటలకీ నేను సహాయకుడనుగా ఉన్న కారణంచేతనే మా మామ అత్త నన్ను తమ పిల్లతో పాటు ఆదరించేవారనీ, ఆమె వివాహమైన తరువాత నా అవసరంగానీ నా సహాయంగానీ అవసరం లేక నన్ను ఆదరించడం మానేశారనీ కొంతకాలానికి నాకు అర్థమైంది. కాని వివాహప్రసంగం వచ్చిననాటినుండీ జానకిలో మార్పు రావడానికి కారణ మేమో నాకు బోధపడలేదు.

జానకి వివాహం కానంతవరకూ ఆమె నా ప్రాణ స్నేహితురాలుగా ఉండేది. ఆమె నన్ను వది పెట్టిన సంవత్సరానికి సూర్యం నాకు పరమ ఆప్త డయాడని చెప్పక తప్పదు. జానకి చదువుకి, ఆటలకు పాటలకు నేను మార్గదర్శకుడనుగా ఉండేవాణ్ణి. ఇప్పుడు ఒక్క చదువు విషయంలో మినహా మిగిలిన విషయాలన్నిటిలోను సూర్యం నాకు మార్గదర్శకుడయ్యాడు. కాలేజీలో చేరిన నాలుగైదు నెలలవరకు నా మనస్సును చదువులో లగ్నం చెయ్యడానికి సూర్యం తన చాకచక్యాన్ని, శక్తిని పూర్తిగా ఉపయోగించాడు. చదువంటే ఆసక్తి కలిగి దాని రుచి తెలిసినవాడవడం చేత సూర్యం ప్రయత్నం ఫలించింది. మా క్లాసు పుస్తకాలే కాకుండా లైబ్రరీలోని నవలలూ, నాటకాలూ తెచ్చి సూర్యానికి చదివి వినిపిస్తూండేవాణ్ణి. చదువు మీద దృష్టి కలిగినమీదట క్రమేణా నా చేత, సిగరెట్టు కాల్చడం మానిపించాడు. అప్పుడప్పుడు వెనుకటి సంగతులు జ్ఞప్తికి వచ్చినా సూర్యం ప్రయత్నంవల్ల మనస్సు స్థిమితపడేది.

కాలేజీ చదువు రెండేళ్లు పూర్తయింది. పరీక్షలయాక శలవుల్లో యింటికి వెళ్ళాం. ఇంటికి చేరిన రెండు రోజులికి సూర్యానికి తీవ్రంగా జ్వరం వచ్చింది. నా మనస్సు పరిపరివిధాల పోసాగింది. రాత్రింబగళ్లు సూర్యం దగ్గర ఉండి సేవ చేస్తూండడమే నా పని. మాటా మంతీ లేకుండా వళ్లు తెలియని స్థితిలో పది రోజులు పడి యున్నాడు. ఊళ్ళో డాక్టరువల్ల తృప్తిలేక పట్నం వెళ్ళి డాక్టర్ని తీసుకొని వచ్చాను. ఆయన రోజూ కారుమీద వచ్చి చూచి పోయేవాడు. జ్వరం నానాటికీ విషమిస్తోంది కాని తగ్గడం లేదు. జ్వరంలో సంధి కూడా బయలుదేరింది. సూర్యం తల్లి "ఏం నాయనా! కాస్తచల్లగా ఉందా వళ్లు?" అని నిమిషనిమిషానికీ అడుగుతూండేది. "పరవా లేదు పిన్నీ, తగ్గుతుందని డాక్టరుగారు చెప్పారు. ఇంతకంటె యెంతో తీవ్రంగా ఉండే అసాధ్యమైన జ్వరాలు ఆయన సునాయాసంగా తగ్గించారు. కొంచెం టైమ్ తీసుకొంటుంది మరి. వెంటనే తగ్గించడానికి ఆయన మాత్రం దేవుడా?" అని యేవేవో కల్పించి ఆవిడకు ధైర్యం చెప్పేవాణ్ణి. కాని నా గుండెలు దడదడలాడుతూనే ఉండేవి. ఎంత కూడగట్టుకొన్నా ధైర్యం నిలబడ్డం లేదు.

ఇరుగుపొరుగు వాళ్లు తరచూ వచ్చిచూచి పోతూండే వారు. బంధువులమని చెప్పుకో నేవారు ఆయిదారుగురు వచ్చి వాళ్ళయింట్లో మకాం చేశారు. ఎంత మంది ఉన్నా రాత్రి పదిదాటాక సూర్యం తల్లీ నేనూ తప్ప మరెవరూ మేల్కొని ఉండే వారు కారు. పాపం ఆతల్లి తనజీవితసర్వస్వమైన కొడుకుమీద ప్రాణాలన్నీ నిలుపుకొని దెయ్యదేవుళ్లకు మొక్కుతూ "ఏం బాబూ, కాస్త చల్లగా ఉందా వొళ్లు?" అని అమాయకంగా అడుగుతూంటే నా కడుపు తరుక్కుపోయేది. అమ్మను పోగొట్టుకొన్న నేనెంత నిర్భాగ్యుణ్ణో కదా అని పరితపించే వాణ్ణి. సూర్యం రాత్రి వేళ యెక్కువగా పలవరించేవాడు. ఎంత సేపూ చదువునుగురించి, నన్నుగురించి, మాట్లాడేవాడు. చిన్నప్పుడు తను వల్లెవేసిన పద్యాలు చదివి "ఇవి మా వెంకన్న పంతులు గారు చెప్పారు, మహానుభావులు!" అని నమస్కారం చేసేవాడు. "చదువు చెప్పిన గురువు యెడల ఇంత భక్తివిశ్వాసాలు కలిగిన విద్యార్థులున్నారా యింకా యీలోకంలో. అబ్బా! ఎంత భక్తి, ఎంత కృతజ్ఞతా ఉందిరా సూర్యం నీ హృదయంలో!" అని అనుకొంటూ వానితోపాటు నేను కూడా మా నాన్నగారిని తలుచుకొని నమస్కరించేవాణ్ని. కళ్లనుండి నీరుపొంగి పొరలివస్తూండేది. మా సూర్యంతల్లికి కనుపించకుండా ముఖంవంచుకొని కళ్లతుడుచుకో నేవాణ్ని. డాక్టరువస్తూ ఇంజక్షన్లూ, మందులూ ఇస్తూనే ఉన్నారు. కాని జ్వరమూ సంధీ మామూలుగానే ఉంటున్నాయి. ఆ రోజుకి సూర్యానికి జ్వరం వచ్చి పందొమ్మిది రోజులైంది. ఆ రాత్రి పదిగంటలకి నేను సూర్యం మంచం ప్రక్క కుర్చీలో కూర్చున్నాను. మంచంమీద కాళ్ళ దిక్కున వాని తల్లి కూర్చునిఉంది వారింటికి వచ్చిన బంధువులు నలుగురైదుగురు పొరుగువాళ్లు కూర్చుని ఉన్నారు. జ్వరంవచ్చింది మొదలు నేటివరకూ సూర్యం తెలివిగా మాట్లాడ్డంగాని, అమ్మనుగాని నన్నుగాని పిలవడంగాని లేదు. ఆ రాత్రి పదిగంటలకి "అమ్మా"అని పిలిచాడు. "ఏం నాయనా? ఇక్కడే ఉన్నాను, యేంకావాలి?" అని ఆవిడ వాని ముఖందగ్గర ముఖంపెట్టి ఆత్రంగా అడిగింది. ఆమెకు జవాబేమీ చెప్పకుండా "రామం" అని పిలిచాడు. ప్రక్క నేకూర్చున్న నేను లేచి ఒంటి మీద చెయ్యివేసి "సూర్యం!" అని పలుకరించాను. "కూర్చో" అన్నాడు. మంచంమీద కూర్చున్నాను. "నువ్వు మనస్సుపాడుచేసుకొని తప్పు దోవల్లో పడవద్దు. నువ్వు చెడుగా నడిస్తే నాకు అన్యాయం చేసినట్టే. గౌరవంగా జీవిస్తానని నా మీద ఒట్టు పెట్టు" అని తనఅరచేతిని నా చేతిలో వేశాడు. నా కళ్లు నీళ్లతో నిండిపోయాయి ఏమీ కనుపించడం లేదు గట్టిగా కళ్లు మూసుకొని వాని చెయ్యి తీసుకొని దానిలో నా అరచెయ్యివేసి "అలాగే" అన్నాను. 'ఇంక నేను జీవించను రామం; 'అమ్మా! అమ్మా!' అని రెండు సార్లు గట్టిగా అన్నాడు. 'ఏంనాయనా?' అని తల్లి యేడుస్తూ వాని ముఖందగ్గర ముఖం పెట్టింది. మరి సూర్యం మాట్లాడలేదు. ఆవిడ నేను ఒక్కసారి గొల్లుమన్నాము.

నన్నుకన్నతల్లి నా పదహారవయేట పరమపదించింది. అప్పుడే తండ్రికూడా మతిచలించి సర్వస్వమూ విడిచి విరాగియై యెక్కడికో వెళ్లిపోయాడు. చిన్నప్పటినుండీ ఒక్కపూటైనా విడువకుండా నేను ఆడితే ఆడి, పాడితే పాడి, చదివితే చదివి, తింటేతిని, విచారిస్తే విచారించిన జానకి తనకు వివాహం చేసిన వ్యక్తితో వెళ్లిపోయింది చివరికి నాకోసం తన సర్వస్వమూ త్యజించ సిద్ధపడిన పుణ్యమూర్తియైన స్నేహితుడు గతించాడు. మూడుసంవత్సరాలు గడిచినా మా తండ్రిగారి జాడలేదు. ఇకవచ్చి నన్ను ఆదరిస్తారనే ఆశ సన్నగిల్లిపోయింది. ఆ గ్రామంలో ఒక్కపూట ఒకయుగంలా గడవసాగింది. గ్రామమంతా నరకంలా కనుపిస్తోంది. అవసాన సమయంలో సూర్యం చెప్పిన మాటలు చెవుల్లో ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. ఎక్కడికైనా పోదామా అంటే దగ్గర డబ్బులేదు. సూర్యం పోయిన మరునాడు యింటికి చేరాను. వాళ్ల యిల్లంతా బంధువులతోనూ, పరిచయస్తులతోనూ నిండిపోయింది. ఇంక అక్కడ నాకు నిలవడానికైనా తావులేదనిపించింది. ఇంటికిరాగానే మా అత్తవచ్చి పలుకరించింది. 'రా, అన్నంతిందువుగాని' అంది. వేరుగత్యంతరంలేక వెళ్ళి భోజనంచేశాను. రెండు రోజులు అక్కడే కష్టంతో కాలక్షేపం చేశాను డబ్బు అప్పయిచ్చేవాళ్ళెవరా అని ఆలోచిస్తే మా మామయ్యతప్ప మరెవరూ నా దృష్టికి కనుపించలేదు. ఆ గ్రామంలో ఉండడం దుస్సహమైపోయి మామయ్యను డబ్బు అప్పుకావాలని అడిగాను. 'ఎంత

కావాలి?' అన్నాడాయన. అయిదువందలు కావాలన్నాను. దీర్ఘంగా ఆలోచించి 'సరే' అని నా చేత నోటు వ్రాయించుకొని అయిదువందల రూపాయలు నా చేతిలో పెట్టాడు. డబ్బు చేతికి వచ్చిన తరువాత ఒక గంట కూడా ఆ ఊళ్లో ఉండలేదు వెంటనే ప్రయాణమై పట్నం చేరాను.

నా చదువు సూర్యంతోనే పోయింది. ఇప్పుడు చదవాలనే దృష్టే లేదు. చేతిలో ఉన్న అయిదువందలు అయేలోగా యేదో ఉద్యోగం సంపాదించుకోవాలి. సూర్యానికిచ్చిన వాగ్దానం నిలబెట్టుకోవాలి. వారి ఆత్మశాంతికి ప్రధానంగా నేను చెయ్యవలసినదీ, చెయ్యగలిగేదీ వాగ్దానం నిలబెట్టుకోడమే అని నాకు తోచింది. ఒక భోజన హోటల్లో మకాం పెట్టి అక్కడికి వచ్చేపోయేవారిని చూస్తూ వారి సంభాషణలు వింటూ కాలంగడుపుతున్నాను. నేను ఏం చెయ్యాలి? అనే ప్రశ్న మనస్సులో మాటిమాటికీ బయలుదేరడమే గాని జవాబు తోచడం లేదు. హోటల్లోకి రకరకాల మనుష్యులు వస్తూపోతూ ఉండేవారు. నేనెవరితోనూ మాట్లాడకపోయినా రోజూ హోటలుకి వచ్చేవారు రెండుమూడురోజులు నేను అక్కడనే ఉండడం చూచి కాబోలు, నా పేరు ఊరు, ఉద్యోగం మొదలైన విషయాలు తెలుసుకోడం ప్రారంభించారు. సంక్షిప్తంగా నా పరిచయ మిచ్చి ఉద్యోగంకోసం ప్రయత్నిస్తున్నానని వారితో చెప్పేవాణ్ణి. రకరకాల ఆఫీసుల్లో పనిచేసేవాళ్లూ, వ్యాపారసంస్థల్లో పని చేసేవాళ్లూ, పట్నంలో పనులమీద వచ్చేవాళ్లూ భోజనంచేసి ఒక పావుగంటో అరగంటో హాలులో ఉన్న కుర్చీలమీద బల్లలమీద కూర్చుని వారివారి పనులకు పోతూండేవారు. నా పరిచయం తెలియజేస్తే యెవరైనా ఏదైనా తోవ చూపిస్తారని నా ఆశ. నేను అనుకొన్నట్లుగానే ఒకరిద్దరు ఫలానా డిపార్టుమెంటులో ఖాళీ లున్నాయని ఫలానా కంపెనీలో ఖాళీ ఉన్నట్లు విన్నానని చెబుతూ ఉండేవారు. వారివల్లనే వివరాలు తెలుసుకొంటూ ఉద్యోగానికై దరఖాస్తులు పంపేవాణ్ణి. కొన్నిచోట్లకువెళ్లి ఉద్యోగం యాచించేవాణ్ణి. లేదని స్పష్టమైన సమాధానం చాలా తక్కువచోట్ల నుండి వచ్చేది. ఉద్యోగం ఉంది చేరమనేమాట ఎక్కడా వినిపించేదికాదు. నేడో రేపో దొరుకుతుందన్న ఆశతో తిరుగుతూ ఉండేవాణ్ణి. ఒక వైపున సూర్యంతల్లిని చూడాలనే వేదన మనస్సులో ఉండేది. రెండు నెలలు గడిచాక మా ఊరు వెళ్లి తిన్నగా సూర్యంగారి యింటికి వెళ్లాను. ఆమె నన్ను చూడగానే గోలుగోలున యేడువసాగింది. ఆ విడతోపాటు నేనూ పం, కొంతసేపు యేడ్చాను. మగవారు ఆడవారు, ఎవరో అయినవారుగున వ్యక్తులు వారి యింట్లో ఉన్నారు. పాపం వీరంతా ఆమె దుఃఖసమయంలో ఆదుకొని సేవ చేస్తున్నారు అని అనుకొన్న తరువాత నా మనస్సు ఊరట చెందింది. అక్కడినుంచి మా అత్తగారింటికి వెళ్లాను. వారు నేను యెక్కడ ఉంటున్నదీ, యేంచేస్తున్నదీ అడిగి తెలుసుకొన్నారు. నా భూమిశిస్తు వసూలు చేసి నా బాకీ క్రింద జమకట్టుకోమని మా మామయ్యతో చెప్పి ఆ పూట అక్కడనే తిండితిని తిరిగి పట్టణం చేరుకొన్నాను. తరువాత యేడెనిమిదిమాసాలు గడచి పోయాయి. దగ్గరనున్న అయిదువందలు కరిగి యాభై రూపాయలయాయి. మనస్సులో ఆందోళన యెక్కువైంది. ఉద్యోగం దొరకదనే నిరాశ బయలుదేరింది. ఒక రోజున తిండితిని నా ఉద్యోగప్రయత్నాలన్నీ నెమరువేసుకొంటూ కూర్చున్నాను. ఇంతలో నాకు పరిచయస్థుడైన షావుకారు గుమాస్తాగారు భోజనం చేసి వచ్చి నా ప్రక్కనున్న కుర్చీలో కూర్చుంటూ 'ఏమండీ రామంగారూ! ఇంకా ఎక్కడా ఉద్యోగం దొరకలేదూ?' అని ప్రశ్నించాడు. 'లేదండి' అని నిరాశతో జవాబిచ్చాను. మీరు తగినంత చదువుకొని చిన్నవయస్సులో ఉన్నవారు ఏదైనా మంచి ఉద్యోగం దొరుకుతుందని యిన్నాళ్ళనుంచీ ఊరుకొన్నాను. ఎన్నాళ్ళని పెట్టుబడిపెట్టుకొని ఇక్కడ తింటూ కూర్చుంటారు? మా దుకాణంలో చేరి పనిచేస్తూ ప్రయత్నం చెయ్యండి, మీ హోటలు ఖర్చైనా యెత్తిపోతూంటుంది. ఎప్పుడు మంచి అవకాశం దొరికితే అప్పుడే మానెయ్యొచ్చు' అన్నాడు. ఆకలి వేసేవాడికి గంజే అన్నమైనా రుచిస్తుంది. ఏ ఉద్యోగం లేక అయోమయస్థితిలో ఉన్న నాకు గుమాస్తా ఉద్యోగమైనా మంచిదనిపించింది. 'మీ ప్రయత్నం వల్ల దొరుకుతుందంటారా?' అన్నాను. 'నా ప్రయత్నం అవసరం లేదు. మిమ్మల్ని తీసుకొనివెళ్లి మా షావుకారు గారికి పరిచయంచేస్తాను. మిమ్మల్ని చూస్తే ఆయన కాదనడు. ఇంగ్లీషులో ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరపగలిగే గుమాస్తా మా దుకాణానికి చాలా అవసరం.'

సరే, ఎప్పుడు రమ్మంటారు?' అని అడిగాను. 'ఎప్పుడో యెందుకు? ఇప్పుడే వెళదాం రండి' అంటూ లేచాడాయన. ఇద్దరం షావుకారు దగ్గరికి వెళ్ళాం. ఆయన తనగుమస్తా చెప్పినదానితో తృప్తిపడక నా ఊరు, పేరు, వెనుకటి ఉద్యోగం, మా ఆస్తి, మా తండ్రి ఉద్యోగం, ఎన్నాళ్ళనుంచి నేనుయిక్కడ ఉన్నదీ, యేంచేసేదీ మొదలైన వివరాలను గురించి బోనులో నిలబడ్డ ముద్దాయిని ప్లీడరు క్రాసుచేసినట్టుగా ప్రశ్నలు వేశాడు. ఇష్టంలేకపోయినా అన్నింటికీ వినయపూర్వకంగా సమాధానము లిచ్చాను. వ్యాపారంలోని కష్టనష్టాలను వర్ణించి చివరికి ముప్ఫై రూపాయల జీతంమీద పనిచేయమన్నాడు. నేను మారుమాటాడక అంగీకరించాను. తిండికి బట్టకి దేహీ యని ఒకర్ని యాచించకుండా వేరే ఉద్యోగ ప్రయత్నం మాని నాలుగేళ్లు అతి సామాన్యమైన జీవితం గడిపాను.

* * *

ఆనందమూ ఉత్సాహమూ యితరులలో చూచినప్పుడు 'ఇలా ఉంటారూ?' అనుకొనేవాణ్ని. యంత్రంలా ఉదయం ఎనిమిది మొదలుకొని రాత్రి తొమ్మిదింటివరకూ దుకాణంపనులు చక్కబెట్టడం, అప్పుడు హోటలుకి వచ్చి చల్లారిన అరుచి పదార్థాలు ఇష్టమున్నా లేకపోయినా మింగి కడుపునింపుకొని పండుకోవడం అక్కడే అరుగుమీదో, హాల్లోనో. దగ్గరగా ఉన్న పార్కులోని సిమెంటు బల్లమీదనో జంఖానా పరుచుకొని పడుకుండడం. తల్లి, తండ్రి, జానకీ, సూర్యానికి సంబంధించిన సంఘటనలు తలపుకువచ్చి కన్నీరు కార్చడం, ఆవిచారంతో నే కన్ను మూయసెంతో, నీటితో బరువెక్కిన కారు మేఘాలు విశాలాకాశంలో పయనించినట్లు నా జీవితంలోని నాలుగుసంవత్సరాలు గతించాయి. చనిపోయిన మాఅమ్మను, సూర్యాన్ని పొంది, వారి పవిత్ర ప్రేమవాత్సల్యాలలో మునిగితేలుతూ నా జీవితాన్ని సుఖమయం చేసుకోవడం, యెంత అసంభవమో మతి చలించి విరాగియైపోయిన మా నాన్నరియొక్క పితృవాత్సల్యంలో ఓలలాడడంగాని, ఒక వ్యక్తిని వివాహమాడి తన సర్వస్వాన్ని అతని అధీనం చేసిన జానకియొక్క అకృత్రిమమైన ప్రేమాలాపాలు వింటూ, మోహపరవశుడనై ఆనంద డోలికల్లో ఊగడంగాని, అంతగానూ అసంభవమయాయి నిరాశే, నిస్పృహలు నా నరనరాల్లోనూ జీర్ణించి పోయాయి.

తిరువాతి ఒకరోజున ఉదయం పట్నంలోని అసామీ దగ్గర బాకీవసూలు చెయ్యడానికి సైకిలుమీద బయలుదేరాను. తలవని తలంపుగా జానకిని చూడ్డం, వారియింటికి వెళ్ళి వారి ప్రేమాభిమానాలకు చకితుడను కావడం తటస్థించింది.

వివాహసంబంధం నిశ్చయంఅయిన మరుక్షణంనుంచీ జానకిలో ఆశ్చర్యకరమైన పరివర్తన కలగడం, వసంత వాయువులకు చిగిర్చి, పుష్పించి, ఫలోన్ముఖమైన వృక్షాన్ని గొడ్డలితో కొట్టివేసినట్లయింది నా జీవితం. ఆమెలోని మార్పుకు కారణం నాకు అర్థంకాలేదు. ఆమెభర్తకు పది పన్నెండెకరాల భూమి ఉన్నదని వినికిడి బి. ఎ. పాసయాడు. నెలకు నూటయాభై రూపాయల జీతంగల ఉద్యోగమనీ, పైగా నెలకు రెండు మూడు వందల రూపాయల రాబడి ఉంటుందనీ వారూ వారూ అనుకొంటూండగా విన్నాను. వివాహమైన తిరువాతి గడచిన యీయెనిమిది సంవత్సరాల్లోనూ, ఆమె తనభర్తతో పుట్టింటికి వచ్చినప్పుడు మూడుసార్లు నేను వారిని కలుసుకోవడం జరిగింది. అప్పుడు వారిద్దరూ నాయెడల చాలా ముభావంగా ప్రవర్తించడంవల్ల వారికి కలిగిన ఐశ్వర్యానికి అహంభావమూ, గర్వమూ వారిలో బయలుదేరాయనే భావం నాలోస్థిరమైంది కాని పట్నంలో వారింటి దగ్గర నేను వారిని కలుసుకొన్నప్పుడు నేను వారిని చాలాతప్పుగా అర్థం చేసుకొన్నానని అనుకొన్నాను. జానకిలోకంటె అతనిలో చాలా మార్పు కనుపించింది. వారు నన్ను వెంటనే వారింటికి మకాం మార్చమని చెప్పి సాగనంపినప్పుడు, నా హితవును కోరి వారు ప్రేమతో ఆహ్వానించినప్పుడు, వారు చెప్పినట్లు చెయ్యడం మంచిదేమో అనిపించింది. వారినివిడిచి బాకీదారు యింటికివెళ్ళి అక్కడినుండి దుకాణంమీదకు వెళ్లాను. మనస్సు జరిగిన సంఘటనను విమర్శిస్తోంది. వేరేపని ఉందని చెప్పి దుకాణంనుంచి విడుదలై హోటల్లో కుర్చీమీదకు చేరాను.

ఎదురుగావున్న గోడ గడియారం పన్నెండు కొట్టింది, లేచి హోటలు మేనేజరు దగ్గరకు వెళ్ళి 'నేను ఎంత బాకీ ఉన్నానో చూడమన్నాను.' గడచిన నెలా

కిరికి బాకీ పూర్తిగా యిచ్చేశారుగదా, ఈ వేళఅయినో తరీఖున బాకీ మానేయమంటున్నారేమిటి?" అని అన్నాడు మేనేజరు. 'మరేంలేదు, మకాం మారుద్దామా అనుకొంటున్నాను' అన్నాను సంకోచంగా. 'ఏదేమండీ, మావల్ల లోపమేమైనా జరిగిందా?' అన్నాడాయన, వేరే ఇంకో హోటల్లోకి మకాం మారుస్తానే అభిప్రాయంతో. 'అబ్బే, అలాంటిదేమీ లేదండీ; రామారావు పేటలో మా బంధువులున్నారు. వారింటి దగ్గర మకాం పెట్టి అక్కడనే భోజనం చేస్తూ ఉండమని బలవంతం చేస్తున్నారు. ఇంకా పూర్తిగా నిర్ణయం చేసుకోలేదు. వెళ్లడమా మానడమా అని ఆలోచిస్తున్నాను." అని ఆయనకు కొంత తృప్తిని కలిగించాను. "సరే. దానికేంలెండి, బంధువులింటి దగ్గర భోజనసదుపాయమున్నప్పుడు మేము కాదనగలమా? మీరు ఎప్పుడు వెళ్లడానికి నిర్ణయించుకొంటే అప్పుడే చూచుకొందాం." అని నా నిర్ణయానికి తగినంత అవకాశం కల్పించాడు. మళ్లీ నెమ్మదిగా పడక కుర్చీలో జేరబడ్డాను. ఏవేవో ఆలోచనలతో నిద్రపట్టింది. మెలకువ వచ్చి చూచేసరికి అయిదుగంటలైంది. ఆరోజున మరి దుకాణంమీదకు పోలేదు.

* * *

నాలుగురోజులు నా మకామునుగురించి యే విధమైన నిర్ణయంలేకుండానే గడిచాయి. దుకాణంమీద వ్రాతపనిలో కుదుపులు, కొట్టివేతలు యెక్కువగా వస్తున్నాయి. ఏదోవిధంగా పని పూర్తిచేస్తున్నాను. ఆరోజు ఆదివారం. దుకాణంమీద పని ముగించుకొని రాత్రి తొమ్మిదింటికి హోటలు గుమ్మందగ్గరకు చేరాను. మెట్లు యెక్కబోతూ తటాలున ఆగాను. లోపల హాల్లో పరిశీలించి చూచాను. సందేహం లేదు, మా జానకి భర్త మేనేజరుకు యెదురుగా కూర్చుని యేదో మాట్లాడుతున్నాడు. కాళ్లు తడబడ్డాయి. అడుగు ముందుకి పోలేదు. తొందరగా ముఖంతిప్పి దగ్గరలో ఉన్న పార్కులోకి పోయాను. మూలగానున్న సిమెంటు బల్లమీద చతికిలపడ్డాను. తనకోసం వెతుకుతూన్న పోలీసునుండి తప్పించుకొన్న దొంగలా ఉంది నా అవస్థ. 'అతను నా కోసమే వచ్చిఉంటాడు లేకపోతే తొమ్మిదిగంటలకి నేను ఉండే భోజనహోటలుకి రావడానికి అతనికేంపని?' అని అనుకొంటూ నీరసంగా నిట్టూర్చాను. ఒళ్లంతా చెమటపట్టింది. చొక్కావిప్పి ఆ బల్లమీద పడుకొన్నాను. మనసు కూడా అలసిపోయి ఆలోచించడానికి నిరాకరించింది. ఆ సమయాన వీచే చల్లని గాలిలోకి, రేడియోలో మధుర గాన తరంగాల్లోకి నా సర్వేంద్రియాలూ నన్ను విడిచి పారిపోయాయి. తెల తెలవారుతూ ఉండగా మెలకువ వచ్చింది. శరీర మంతా గజ గజ వణికిపోతోంది. తల రాయిలా బరువెక్కింది. కళ్లు తెరవడంలేదు. ప్రయత్నంచేసి నెమ్మదిగా లేచి చొక్కా తొడుక్కున్నాను. చలి ఆగలేదు. లేవబోయి కూలి మళ్ళీ కూర్చున్నాను. పళ్లు విరిగిపోతాయా అన్నంతగా దవడలు వణుకుతున్నాయి. మళ్ళీ బలవంతాన లేచి తూలుతూ నెమ్మదిగా హోటలు దగ్గరకు చేరాను. అక్కడ పనిచేసే నౌకరు నన్ను చూచి కంగారుగా యేమేమో ప్రశ్నిస్తూ లోపలికి తీసుకెళ్ళి పడక కుర్చీలో పరుండబెట్టాడు. నా పెట్టిమీది జంబుఖానా తెచ్చి నాకు కప్పాడు. మరి కొంతసేపటికి మేనేజరు వచ్చి నాకో మడతమంచం పక్కా వేయించి నన్నుదానిమీదకు చేర్పించాడు. ఆ రోజు పగలంతా జ్వరంతో ఒళ్లు తెలియకుండా పడి ఉన్నాను. రాత్రి నా వంటిమీద చెయ్యివేసి యెవరో లేపారు. కన్నువిప్పి చూచాను. జానకి భర్త నా మంచం ప్రక్క నిలబడి 'ఎలా ఉంది జ్వరం?' అన్నాడు. 'కొంచెం తగ్గింది' అన్నాను. 'రిక్షావీధిలో ఉంది, ఇంటికి వెడదాంలే!' అన్నాడు. 'ఇప్పుడు కాదు; జ్వరంతగ్గాక వస్తాను' అన్నాను. 'నే చెప్పినమాట విను, నీ కేమీ శ్రమలేకుండా నేను తీసుకొని వెళతానుగా, లే!' అంటూ నన్ను లేవదీశాడు. గడియారం చూచాను, ఎనిమిదయింది. నా నడుం చుట్టూ చెయ్యివేసి నెమ్మదిగా నడిపించి రిక్షాలో కూర్చోబెట్టాడు. రిక్షావాడు నా పెట్టె తెచ్చి రిక్షాలో పెట్టాడు. హోటలు మేనేజరు మా దగ్గర శెలవుతీసుకొన్నాడు. ఇంటికి చేరగానే జానకి మాకు యెదురువచ్చింది. 'కొంచెం జ్వరంవచ్చింది, మరేంలేదు' అని అతను ఆమెతో చెప్పాడు. ఆమె మమ్మల్ని లోపలి గదిలోనికి తీసుకొని వెళ్ళింది. మంచంవాల్చి, దానిమీద పరుపూ,పక్కా నిమిషంలో సిద్ధంచేసింది. మెత్తని దిండ్లపై తలవాల్చి పడున్నాను. అతను మెత్తని శాలువ నాకు కప్పాడు. అతను గదిబయటికి వెళ్ళాడు. ఇప్పుడు కన్నువిప్పి చూడలేనంత జ్వరం లేదు.

జానకి 'రామం!' అని పిలిచింది. 'ఊఁ' అన్నాను.

'ఏమైనా బాధగా ఉందా?'

'లేదు'

"జ్వరం ఎప్పుడు వచ్చింది?"

"రాత్రి" అని చెప్పి కళ్లు విప్పి చూచాను. ఆమె నా మంచానికి దగ్గరగా నిలబడి ఉంది. మళ్ళీ కళ్లు మూసుకొన్నాను.

మరి పదినిమిషాలకి అతను డాక్టర్ని వెంట పెట్టుకొని వచ్చాడు. డాక్టరు నన్ను పరీక్షించి ఇంజెక్షను చేసి వెళ్ళిపోయాడు. తరువాత జానకి లోపలికి వెళ్ళి ఫ్లాస్కు, కప్పు తెచ్చి కాఫీ కప్పులో పోసింది. 'కొంచెం కాఫీ తీసుకో, రామం' అంది. కాఫీ త్రాగాలనే కోరిక యెంతమాత్రం లేదు. కాని మనస్సు ప్రేరేపించకుండానే లేవబోయాను. అతను నన్ను పట్టుకొని లేవదీసి కూర్చో పెట్టాడు. జానకి తన చేతితో కప్పును నాకు అందించింది. జానకి చేతిలోని కప్పు మెల్లిగా తీసుకొన్నాను. కాఫీ త్రాగాలి, అందుకోసం యీ కప్పు తీసుకొన్నాను అనే జ్ఞానం లేదు. ఆమె చేతిమీద, ఆ చేతితో యిచ్చే కప్పును తీసుకోడం మీదనే నా దృష్టి లీనమైపోయింది. బంగారు గాజులతో గోధుమ రంగుగా ఉన్న నున్నని ముంజేయి, అక్కడక్కడ యెఱుపురంగును చిందే పలుచని వ్రేళ్లు నా మనో ఫలకం మీద స్పష్టంగా చిత్రితమయాయి. 'ఏం? ఆలోచిస్తున్నావ్? కొంచెం త్రాగు' అని ఆమె అనగానే, ఆ కప్పులో కాఫీ ఉన్నదని, దాన్ని నేను త్రాగాలని మనస్సుకు తట్టింది. రెండు గుక్కలు త్రాగి కప్పు ఆమె చేతికందిచ్చాను. ఇంతసేపూ అతని చెయ్యి నా భుజంమీద ఉన్నదనే జ్ఞానం అప్పుడు కలిగింది. ఇక నేను పడుకొంటానని తలచి కాబోలు, అతను రెండవ చేతిని నా వక్షంమీద వేశాడు. మెల్లిగా పడుకున్నాను. తరువాత రేడియోలో పాట ప్రారంభమైంది. ఇద్దరూ చెరో కుర్చీమీద రేడియో పాట వింటూ కూర్చున్నారు. తరువాత కొంతసేపటికి నేను నిద్రపోయాను.

మరునాడు నాకు మెలకువ వచ్చి లేచి కూర్చున్నాను, జ్వరం బాగా తగ్గినట్లే ఉంది. అప్పటికి సూర్యోదయ కాంతులు గదిలోకి ప్రసరిస్తున్నాయి. విశాలమైన కిటికీల తలుపులు తీసి ఉన్నాయి నాకు చుట్టూ తెల్లని వెల్ల గోడలమీద, పసిడిఛాయలు ప్రతిఫలిస్తున్నాయి. ఆ గది అతి స్వచ్ఛంగానూ, పరమపవిత్రంగానూ నా కళ్ళకు గోచరించింది. నేను పడుకున్న మంచమూ, దానిమీది పక్కా, నేను కప్పుకొన్న శాలువ కన్నుల విందుగా ఉన్నాయి. తెల్లని తలగడ గలేబులమీద చక్కని పుష్పాలు రంగురంగుల సిల్కు దారాలతో చిత్రించబడి ఉన్నాయి. రాత్రంతా ఈ తలగడమీదనేనా, నా తలఉంట! అన్న ఆశ్చర్యం కలిగింది. అరచేతిని తలగడమీద ఉంచి నొక్కాను ఎంతో మృదువుగాను, నున్నగాను ఉన్న ఆ తలగడ, నా చేతికి సుఖాన్ని కలుగజేసింది. హాల్లోని రేడియోనుండి ఎవరో కలకంఠి కళ్యాణిరాగం ఆలాపిస్తోంది.

ఇంతలో తలుపుతోసిన చప్పుడు విని అటు చూచాను ఉషారాణి నా గదిలో ప్రవేశిస్తున్నట్లు తోచింది. గులాబి రంగుచీర, ఆకు పచ్చని జాకెట్టు, పచ్చని నిండు మొగము, కలువరేకులవలె విశాలంగాను, తేజోవంతముగాను ఉన్న కళ్లు, గంభీరమైన ముఖముద్ర, చూచేటప్పటికి "కాటుక కంటినీరు చను కట్టు పయిన్ బడ నేల యేడ్చెదో" అన్న పద్యం స్మృతికి వచ్చింది. రెప్ప వాల్చకుండా ఆ దేవిని నఖ శిఖ పర్యంతమూ నివ్వెరపాటుతో చూస్తున్నాను. 'నిన్నా కటికిం గొనిపోయి, అల్ల కర్ణాటకిరాత కీచకులకు అమ్మ, త్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!' అనే పద్య పాదం అప్రయత్నంగా మనస్సులో రెండుసార్లు మననం చేశాను. ఆమెకు వివాహమైన తరువాత ఆమె మూర్తిని పూర్తిగా చూచినది నేడే. నేను ఆమెను చూడ్డానికా అన్నట్లుగా ఒకేఒక నిమిషం నిశ్చలంగా నిలబడింది. ఇంతలో ఆమె భర్త వచ్చి 'ఎలా ఉందోయ్?' అని నా వంటిమీద చెయ్యి వేశాడు. 'చాలా వరకు తగ్గినట్లే ఉంది.' అని జవాబిచ్చాను. 'ఆఁ, బాగుంది, ముఖం కడుక్కుంటావా?' అన్నాడు. 'ఊఁ' అంటూ లేచాను. అతను నా భుజం పట్టుకొని స్నానాలగది దగ్గరకు నడిపించాడు. నా వెనుకనే జానకి ఎత్తుపీట తెచ్చి వేసింది. దానిమీద కూర్చుని ముఖం కడిగాను. వెంటనే తెల్లని పొడి తువ్వాలు అందించింది. ముఖం తుడుచుకొని మళ్ళీ మంచం దగ్గరకు వచ్చి కూర్చున్నాను. 'డాక్టర్ని తీసుకొస్తాను'

అని అతను బయటకు వెళ్లాడు. జానకి నాకు యెదురుగా గది గుమ్మంలో నిలబడింది. నేను తలవంచుకొని కూర్చున్నాను. "ఆ రోజు మధ్యాహ్నమే వస్తానని వెళ్లావు ఇంకా వస్తావు యింకా వస్తావని కనిపెట్టుకొని ఉన్నాను." అని, నా సంజాయిషీకై కాబోలు ఊరుకొంది. "దుకాణంమీద పని తొందరచేత రాలేకపోయాను." అన్నాను. అంతటితో ఊరుకోనక "ఆ మర్నాడైనా వచ్చావుకావు..." అని మళ్ళీ నా జవాబుకై యెదురు చూచింది. ఇంకా అసత్యం కల్పించి చెప్పడానికి నా అంతరాత్మ నిరాకరించింది. నేను మాట్లాడలేను. "నీ కష్టసుఖాల్లో పాల్గొనే బాధ్యత నాకు లేదనుకున్నావా? ఎంత చనువుగా ఉండేవాడివి. ఈ నా డింత మొగమాట పడితే ఎలా? ఆయన నా కంటె యెక్కువ అభిమానంతో రమ్మని పదే పదే చెప్పారు కూడాను. త్వరలో నీకు యేదైనా అనుకూలమైన ఉద్యోగం దొరకడం, పెళ్ళి చేసుకోడం జరిగిందంటే మేము ఉండమనడం నువ్వు ఉండడం రెండూ జరగవు. అంతవరకూ నువ్వు మా యింట్లో ఉండడం తప్పదు." అని తన మనోనిశ్చయాన్ని వెల్లడించి అలాగే నిలబడి ఉంది. నేనింతవరకు ముఖమెత్తనే లేదు. నా పెళ్ళిమాట ఆమె నోటినుండి వినగానే నేను రెండు చేతులతోను నుదుటినుండి పైకి తలంతా గట్టిగా రాసుకొన్నాను. కూర్చున్న వాడిని పరుండి కప్పుకొని కళ్లుమూసుకొన్నాను — చిన్నప్పుడు, మాకు ఇంకా ప్రపంచజ్ఞానంలేని రోజుల్లో ఆమె భార్యగాను నేను భర్తగాను ఉండి ఆటలాడే వాళ్ళం. ఆ తరువాత భార్యాభర్తలు అంటే యేమిటో కొంత అర్థమయే రోజుల్లో, అనగా నాకు పద్నాలుగు, ఆమెకు పదమూడు సంవత్సరాల వయస్సు ఉన్నప్పుడు—అవి వేసవికాలపు రోజులు—తొమ్మిదింటివరకూ చదువుకున్నాం. వాళ్ల యింటిముందున్న గచ్చుచీడీమీద పొడుగునా వాళ్ల అమ్మకు, నాన్నకు, నాకు, జానకికి నాలుగు మంచాలు, పక్కలు వేయబడి ఉన్నాయి. ఆ ఇంటి ముంగిలిని వీధికి మరుగుపరుస్తూ గోడ ఉన్నది. పున్నమి చంద్రుడు ఆకాశంలో వెండిపళ్లెంలా వ్రేలాడుతున్నాడు. మంచాలమీదనున్న పక్కలు పాలతాళ్లి పరచినట్లున్నాయి. వాళ్ల అమ్మా నాన్నా, మా అమ్మా, ఇంకా ఇరుగు పొరుగువాళ్లు వాళ్ల నడవలో కూర్చుని పురాణం వింటున్నారు. నేనూ జానకీ మాత్రం చదువు ముగించగానే ఇంటి ముందున్న మంచాల దగ్గరకు చేరాం. నేను, చదివినందువల్ల కలిగిన అలసటను తీర్చుకోడానికి నాకై వేసిన మంచం మీద వెల్లకిలా పడుకున్నాను. జానకి నాకు ప్రక్కనున్న మంచంమీద కూర్చుని తదేక దృష్టితో నన్ను చూడసాగింది. 'అలా చూస్తున్నావేం నాముఖంకేసి?' అని ప్రశ్నించాను. లేచి నా మంచం ప్రక్కనే నిలబడి నా ముఖంలో చూస్తూ 'రామం, నీ ముఖం ఎంత అందంగా ఉంది' అని నా మీదకువంగి నా తలను తన రెండు చేతులతోనూ పట్టుకొని నానుదుటిని ముద్దుపెట్టుకొంది. నాకు సిగ్గూ, బెదురూ కలిగి యెవరైనా ఉన్నారేమో నని అటూ యిటూ చూచాను. ఆమె తలను నా రెండు చేతులతోనూ నిమిరి "మంచంమీద కూర్చో, యెవరైనా చూస్తారు." అన్నాను. "చూస్తే తప్పేం? మన మెలాగూ భార్యాభర్తలమే. రామం, మనల్ని వేరు చెయ్యగలవాళ్లెవరు? నిన్ను విడిచి నేనూ, నన్ను విడిచి నువ్వూ ఉండగలమా?" అని తన పక్కమీద పడుకొని అటూ యిటూ దొర్లింది. నేనేమీ జవాబు చెప్పలేదు—అటువంటి జానకి వేరొక వ్యక్తిని వివాహం చేసుకొంది. ఏ మాత్రమైనా ఆమెకు హృదయమనేది ఉంటే తన జీవితంలో నా ముఖం చూడగలిగేదికాదు, నాతో మాట్లాడగలిగేదికాదు. అలాటి లక్షణా లేవీ ఆమెలో లేకపోగా, మన మెలాగూ భార్యాభర్తలమే, మనల్ని వేరు చెయ్యగలవా రెవరు? నిన్ను విడిచి నేనూ, నన్ను విడిచి నువ్వూ ఉండగలమా?. అన్న నోటితోనే యీ నాడు నా పెళ్ళిప్రసంగం తెచ్చింది. మరెవరైనా నా పెళ్లినిగురించి మాట్లాడితే నాకు బాధపడవలసిన అవసరం లేదు. ఆమె నోటినుండి నా పెళ్ళిమాటరాగానే 'నా పెళ్ళి గొడవ దీని కెందుకు? నేను పెళ్లాడితే తన కేం, సన్యాసినైతే తనకేం? నాతో కొన్ని సంవత్సరాలుగా చెప్పిన మాటలు చేసిన చేష్టలు మరచి వేరొకణ్ణి పెళ్లాడి కులుకుతోందిగా!' అనే భావం నాలో కలిగి ఆమె మీద కోపం వచ్చింది. కళ్లు మూసుకొని పడుకున్నవాణ్ణి తలెత్తి "ఏ ముఖం పెట్టుకొని యీ మాట లంటున్నావ్?" అనే భావంతో ఆమె ముఖంలోకి చూచాను. ఆమె ముఖం గంభీరంగా ఉంది. ఆమెకు పెళ్ళిప్రయత్నం ప్రారంభమైననాటినుండి ఆ ముఖంలో నవ్వుగాని, దుఃఖంగాని నే నెప్పుడూ చూడలేదు. ఇప్పుడు కూడా ఏ భావమూ ఆ ముఖంలో

...కు గోచరించలేదు. కాని ముఖంలోని లావణ్యం న్ని ముగ్ధుణ్ణి చేసింది. కళ్లలోని కాంతి, ముఖంలోని స్నిగ్ధత నా హృదయంలోని కోపాన్ని ఇంద్రజాలంలా హరం చేశాయి. మనోదౌర్బల్యం కలిగిన మానవుడు ఆ కళ్ళలోకి చూడలేడు. ఆ ముఖంలోని గాంభీర్యాన్ని చూడగానే 'ఈమె పెళ్ళి చేసుకొని కులుకుతోంది' అనే నా మనస్సులోని భావం మూర్ఛరోగికి మంచు విడిచినట్లు విడిపోసాగింది. నేనేమీ మాట్లాడకుండా కళ్లు మూసుకొని పడున్నాను.

ఆమె భర్త డాక్టర్ని వెంటబెట్టుకొని వచ్చాడు. డాక్టరు నన్ను పరీక్ష చేసి ఇంజక్షన్ చేసి 'ఇంక కొద్దిగా ఉంది జ్వరం, సాయంకాలానికి పూర్తిగా తగ్గిపోతుంది. కావలసినప్పుడు కాఫీ, హార్లిక్సు, గ్లూకోజు వాడండి' అని చెప్పి వెళ్లిపోయాడు. జానకి భర్త నౌకరు కుర్రవాణ్ని హార్లిక్సు, గ్లూకోజు తెమ్మని బజారుకి పంపాడు. నాకు దగ్గరగా కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. జానకి కాఫీకప్పు పట్టుకొని వచ్చింది 'కొంచెం కాఫీ తీసుకోవోయ్ !' అని అన్నాడతను, 'ఇప్పుడేమీ వద్ద'న్నాను. జానకి మంచం దగ్గరగా వచ్చి కొంచెం తీసుకో. నీరసం తగ్గుతుంది. అంటూ కప్పు ఉన్న చెయ్యి నా వైపుకి చాపింది. ఆమె చేతిని చూస్తూ కప్పు తీసుకొని సగం త్రాగి కప్పు తిరిగి ఇచ్చి వేశాను. ఇంక కూర్చోడం కష్టమనిపించి మంచంమీద పడుండి కళ్లు మూసుకొన్నాను. చిన్నప్పుడు, నాకు ఇష్టంలేని వస్తువుల్ని, నేను, 'తినను' అన్న వస్తువుల్ని ఆమె సునాయాసంగా, నాచేత తినిపించేది. ఆ గారడీ ఆమె మాటల్లో ఉందో, చేతుల్లో ఉందో లేక కళ్ళల్లో ఉందో గాని, నేను ఆమె చేత్తో ఇచ్చే పదార్థాన్ని, నాకు ఇష్టమున్నా లేకపోయినా తినే వాణ్ని-పాతబడిపోయిన ఆ అలవాటు నేడు మళ్ళీ అప్రయత్నంగా తలెత్తింది. త్రాగాలనే కోరిక లేకపోయినప్పటికీ జానకి చేతితో ఇచ్చిన కాఫీ రెండుసార్లు చవిచూడ్డం జరిగింది, వెల్లకిలా పడుండడం సదుపాయంగా లేక. ప్రక్కకు ఒత్తిగిలుతూ కన్ను విప్పిచూచాను. గదిలో జానకి లేదు. అతను కుర్చీలో కూర్చుని పత్రిక చదువుతున్నాడు. 'ఇప్పుడు రేడియో ప్రోగ్రాం మంచి దేదయినా ఉందేమో ?' అన్నాను. మరచిన వాడిలా చటాలున లేచి వెళ్ళాడు. 'కుంతీకుమారి' రికార్డు సంగీతం వినవస్తోంది. 'ఇదే ఉంచనా, మార్చనా ?' అంటూ అతను గుమ్మందగ్గర నిలబడ్డాడు, 'ఉంచండి' అన్నాను వచ్చి కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. పద్యాలు వింటున్నాను-అది ద్వాపరయుగం. చాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థ కట్టుదిట్టంగా నడిచే కాలం. యజ్ఞయాగాది క్రతువులు యథావిధిగా జరిగేవి. వేదాధ్యయనం దేశం నలుమూలలా జరిగేది. ఋషీశ్వరుల ధర్మోపదేశాలు విరివిగా సాగేవి, సాంఘిక నియమాలు బలవత్తరంగా ఉండేవి. ఎంత బలవత్తరంగా ఉన్నా, ఆనాటి సాంఘిక నియమాలుకూడా మానవ సహజ ప్రవృత్తులను కట్టి పాతి పెట్టలేక పోయాయేమో ! లేకపోతే, అసూర్యంపశ్య, రాజాంతఃపురవాసిని యైన కన్య సూర్యుని కలియడం, పుత్రోదయమవడం, లోకానికి భయపడి పసిబిడ్డను నదిలో విడిచివేయడం జరిగి ఉండేది కాదేమో ! అని మనస్సులో తలపోస్తూ పడున్నాను. పద్యాలు పూర్తయాక వాద్య సంగీతం వింటూ ఉండగా అరగంట గడిచింది. "కార్డుందా ? మా షావుకారుకి నాకు జ్వరం వచ్చినట్లు తెలియజెయ్యాలి" అన్నాను. అతను కార్డు పెన్ను ఇచ్చాడు. కార్డు వ్రాశాక అతను, నౌకరు, నాయుణ్ణి పిలిచి కార్డు పోస్టు చెయ్యమన్నాడు." అతను ! స్నానంచేసి వస్తానోయ్ !' అని లేచివెళ్లాడు. మరి పది నిమిషాలకి జానకి వచ్చి 'గ్లూకోజు యివ్వనా హార్లిక్సు యివ్వనా ?' అని అడిగింది. 'ఇప్పుడేమీ వద్దు, నీరసంగా లేదు' అన్నాను. ఆమె మాట్లాడకుండా లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. 'వద్దంటే యింత తేలిగ్గా వదిలివెళ్ళిందేమా !' అనుకొన్నాను. ఆమె పెట్టబోయిన పదార్థం వద్దని అన్నానంటే తప్పకుండా నాచేత తినిపించే స్వభావం జానకిది. మరొక అరగంటకు అతను వచ్చి 'తేలిగ్గా ఉందా ?' అని పలుకరించి వెళ్లాడు. రేడియోలో వయొలిన్ వాద్యం వినవస్తోంది. పడుండడం కష్టమనిపించి గదిలో ఆమూలనుండి యీమూలకు పచారుచేశాను. గదిలో బల్లమీద ఉన్న పుస్తకాలు తిరగేసి పేర్లు చదివాను. వార పత్రికలూ, ప్రేమ్‌చంద్, శరత్‌బాబు నవలలు నాలుగైదు ఉన్నాయి. ఒక నవలతీసి పడక కుర్చీలో కూర్చున్నాను. పేజీలు తిరగేశాను. చదవడానికి మనస్సుపోలేదు. అక్కడినుండి లేచి మంచంమీద కూర్చున్నాను ఇంతలో అతను బట్టలు వేసుకొనివచ్చి "ఆఫీసుకి వెళ్ళివస్తానోయ్! నీకు కాలక్షేపానికి కావలిస్తే వారపత్రికలూ పుస్తకాలూ ఉన్నాయి. నీకు

చదవడానికి నీరసంగా ఉండొచ్చు. జానకి చదివి విని పిస్తుంది. విను నౌకరుకుర్రాడు ఇంటిదగ్గరే ఉంటాడు. అవసరమైతే డాక్టరుగారికి కబురు చెయ్యండి. మన ఇంటికి యెదురుగానే డాక్టరుగారున్నారు." అని చెప్పి పత్రికలూ పుస్తకాలూ ఉన్న చిన్నబల్ల నామంచం దగ్గిరకు లాగాడు. 'మరి వెళ్ళిరానా?' అని నాకేసి చూసి వెళ్ళిపోయాడు. మరోక్షణానికి జానకి కప్పు చేతబట్టుకొనివచ్చింది. "వద్దన్నానుగా? ఇప్పుడు అవసరంలేదు" అన్నాను. "వద్దనడం నీకు అలవాటు; వద్దంటే తప్పకుండా త్రాగించడం నాకు పరిపాటి" అయినా ఎల్లోపతీవైద్యానికి, ఇంజక్షనూ, ఆపరేషనూ కాఫీ, హార్లిక్సు, గ్లూకోజు, బార్లీనీళ్లు, బత్తాయి ప్రధాన లక్షణాలు. ఎంత జ్వరంగా ఉన్నా ఏదో ఒక పానీయం తప్పక తీసుకోవాలి" అని అంటూ కప్పు నాముఖానికి ఒక అడుగుదూరాన్ని పట్టుకుంది. నాదృష్టికి యెదురుగానున్న గులాబీరంగుచీర, నున్నగాను గోధుమవన్నెగాను ఉన్న ముంజేయి, బంగారుగాజులు, కోమలమైన వ్రేళ్లు, ఒక వ్రేలికి నీలిరంగురాయిగల ఉంగరము, తెల్లగా మెరిసే పింగాణీకప్పు ఒకటిరెండు క్షణాల సేపు నామనస్సుకి శాంతినిచ్చాయి. అప్రయత్నంగా కప్పు తీసుకుని పరధ్యానంగా, రుచి తెలియకుండా కప్పులోనిది త్రాగాను. ఆమె నాచేతిలోని కప్పుతీసికొని లోపలికివెళ్ళి అయిదునిమిషాలకి తిరిగివచ్చింది. 'ఏమైనా చదవమన్నావా?' అంటూ బల్లమీది పుస్తకాలూ పత్రికలూ క్రిందామీదా సవరించింది. 'నీకు తోచింది చదువు' అంటూ నడుంవాల్చాను. ఒక వారపత్రిక విప్పి 'కింకర్తవ్యవిమూఢ' అనే శీర్షికగల కథ ఒక గంటసేపు చదివి వినిపించింది. కథ చివరిభాగం చదువుతూ నాలుగైదుచోట్ల రెండుమూడు క్షణాలు ఆగుతూ, గొంతుక సవరించుకుంటూ, కళ్లు తుడుచుకుంటూ కష్టంమీద పూర్తిచేసింది. నేనూ తన్మయుడనై విన్నాను. నాలుగైదు అశ్రుబిందువులు నాకళ్ల నుండి రాలాయి. అది ఒకకన్య విషాదగాథ. కథావస్తువులో వింతయేమీ లేదు. గాని రచనావిధానం పాఠకుల హృదయాలను కరిగిస్తోంది—మరణోన్ముఖియైన తల్లి, వివేకశూన్యుడైన తండ్రియొక్క ఆజ్ఞానుసారం తాను అసహ్యించుకునే వ్యక్తిని వివాహమాడడమా? లేక తన తల్లిదండ్రులనూ, సంఘాన్నీ, సాంఘిక నియమాలనూ తృణీకరించి, తాను మనసార ప్రేమించి, తన జీవితసర్వస్వమూ, తన ఆరాధ్యదేవతఅయిన ప్రియునితో పట్నంపోయి, రిజిస్టరుమేరేజి చేసుకోవడమా; అనే సమస్యకు గురియై చివరికి యేమి చెయ్యడానికి తోచక ఆత్మహత్య చేసుకున్న కన్య విషాదగాథ—కథ కరుణారసభరితంగా చిత్రించబడింది. జానకి కథ పూర్తిచేసి రెండునిమిషాలు మాట్లాడకుండా కూర్చుంది. తరువాత "చాలా మంచిపనిచేసింది" అని నిట్టూర్చింది. "మంచి పనికాదు, తెలివి తక్కువ పని" అని అన్నాను నేను. "ఆడుదాని హృదయం తెలియని మగవాళ్లకు అలాగే కనుపిస్తుంది. తల్లిదండ్రుల మాటప్రకారం చేసిందా, తనజీవితంలో సుఖమూ శాంతీలేక జీవితాన్ని నాశనం చేసుకొన్నదౌతుంది. కుళ్లి, కుమిలి, కృంగి యెప్పుడో నశిస్తుంది. అటు ప్రియునిచేరిందా, తల్లిదండ్రుల దుఃఖం, సంఘపు శూలపుపోట్లు ఆమెను పీడించి, పీల్చి, పిప్పిచేస్తాయి. ఆస్థితిలో ఆమెకు మరణమే కర్తవ్యం." అని ఆవేశంతో మాట్లాడింది. "తల్లిదండ్రుల ఆజ్ఞానుసారంగా తమకు యిష్టంలేని వ్యక్తిని పెండ్లాడిన స్త్రీలు మొదట కొంతకాలం బాధపడినా, తరువాత ఆ భర్తతోనే తృప్తిపడి గతాన్ని మరచి, సుఖించేవాళ్లు లేరా?" అన్నాను గంభీరంగా.

"అలాంటివారు యెవరినీ మనసార ప్రేమించి యుండరు. వారిలోనిది తాత్కాలిక వ్యామోహం. పసిబిడ్డచేతిలో మిఠాయి లాగితే, యేడవడం సహజం. వెంటనే ఆబిడ్డచేతిలో లక్కదొంతకాయ పెడితే యేడుపు మానేసి, దాన్ని నోట్లోపెట్టుకొని ఆడడం కూడా సహజమే. వ్యామోహానికి గురియైన స్త్రీపురుషులు కూడా అంతే. మనోవాక్కాయకర్మలతో ప్రేమించిన వస్తువు దొరకనివారికి మరణమే సుఖం." అని దృఢంగా చెప్పింది. మరి నేను మాట్లాడలేదు. ఒకసారి ఆమె ముఖంచూచి కళ్లుమూసుకొన్నాను. ఆమె గంభీరమైనముఖం నా మనోఫలకంమీద ప్రతిఫలిస్తోంది. "అయితే, ఈమె సుఖపడ్డంలేదా?" అన్న సందేహంకలిగింది — మా చిన్నతనంలో. మాకు యేడెనిమిది సంవత్సరాల వయస్సు ఉన్నప్పుడు, మేమిద్దరం హాల్లోని మంచపు ఉయ్యాలలో రోజూ గంటలతరబడిని ఊగుతూండేవాళ్లం. ఎప్పుడైనా వీధిలోకిపోయి మిగిలిన పిల్లలతో ఆటలాడాలని నాకు మనసుకలిగేది. నేను జానకిని యేదోవిధంగా

రపించి బయటికిపోదామని ప్రయత్నించేవాణ్ణి. కాని నాకంటె ఎక్కువ తెలివిగా నేను వెళ్లిపోతానే విషయం కనిపెట్టేది జానకి. నన్ను వెళ్లనివ్వకుండా ఉంచడానికి యేడుపు ప్రారంభించేది. వాళ్ల అమ్మ మాయిద్దరికీ యేదైనా తినుబండారం పెట్టి నన్ను బతిమాలి ఆపుచేసేది. నాకోసం మరి ఒకరిద్దరు పిల్లల్ని పిలిచి ఉయ్యాల ఊగమనేది. నేను, జానకి ఉయ్యాల మీద కాళ్లు క్రిందకు వేళాడేసి కూర్చునేవాళ్లం. నేలనుతన్నుతూ ఊపుకొనేవాళ్లం. అందులో నే పాటలు పాడుకొంటూ పాఠాలు చదువుకొంటూ, కథలు చెప్పుకొంటూ కాలంగడిపేవాళ్లం. మా వయస్సులు పెరిగినకొద్దీ ఉయ్యాల ఊగడం తగ్గించాం. చదువూ, ఆటలూ, పాటలూ ఎక్కువయాయి. ఒకనాటి సంఘటన యీనాటికీ నాకు కళ్లకు కట్టినట్లుంటుంది. అప్పుడు జానకివయస్సు పద్నాలుగు; నా వయస్సు పదిహేను ఉంటుంది. మా వూరికి మైలున్నర దూరంలో చిన్న పల్లెటూరు ఉంది. అక్కడ జానకి పినతల్లి ఉంటోంది. ఆ ఊరు వెళ్లడానికి మా ఊరు నుంచి రోడ్డు లేదు. చేలగట్లంట వెళ్లాలి. బాట విశాలంగానే ఉంటుంది. మా పెద్దవాళ్లతో మేము తరచుగా రాకపోకలు సాగించేవాళ్లం. ఆనాడు జానకి, పినతల్లిగారింటికి వెళ్లాలని ప్రయాణమైంది. నేను రానని యెంత చెప్పినా వినలేదు. నన్నుకూడా ప్రయాణం చేసింది. వాళ్ల అమ్మ 'పాలేరును కూడా పంపిస్తాను, రేపు వెళుదువుగాని' అంది. కాని ఆమె వారికి గారాబుకూతురు. "పాలేరక్కరలేదు. నేనూ రాముం వెడతాం" అంది. వాళ్లఅమ్మ తప్పనిసరిగా ఒప్పుకొంది. మధ్యాహ్నం మూడుగంటలౌతుంది. వెడల్పైన చేలగట్లమీద, బాటకుండా పిచ్చాపాటీ చెప్పుకొంటూ బయలుదేరాం. చుట్టూ యెటుచూచినా పచ్చగా పండిన చేలు చేలగట్లమీద పొడుగునా కందిమొక్కలు పసిడి పువ్వులతోనూ, ఆకుపచ్చని ఆకులు, కాయలతోనూ మా భుజాలకు తగుల్తూ ఉన్నాయి. మేము అడుగులో అడుగులేసుకొంటూ, లేత కందికాయలు కోసుకొనితింటూ, ఒకగంటకు ఒక అరమైలుదూరం నడిచాం. నాలుగు గంటలౌతుంది. గాలి చల్లగా ఉంది. ఎండ శరీరానికి సుఖంగా తగులుతోంది. పిచ్చుకలు కిచకిచమంటూ చేలమీదా, కంది మొక్కలమీదా యెగురుతున్నాయి. సూర్యకాంతికి తెలుపుతగ్గి పసిమిరంగు వస్తోంది. ఎటు చూచినా భూమి కనుపించడం లేదు. చేలన్నీ బంగారు ములామా చేసినట్లు మెరుస్తున్నాయి. కొంచెం దూరానికి చూస్తే కరగి ద్రవమైన బంగారపునీటిలో తరంగాలు లేస్తున్నాయా అన్నట్లు, పండి తలలువంచిన వరిచేలను గాలి తెరలు కదిలిస్తున్నాయి. ఆకాశంలో నీలిరంగు ఘనీభవించింది. కన్నులకు హాయినిగొలిపే ప్రశాంతమైన ప్రకృతి, చల్లని శీతగాలి, పచ్చని యెండ మనస్సుకి మైకాన్ని కలుగజేస్తున్నాయి.

మేమిద్దరం యేవో అనవసరమైన మాటలు మాట్లాడుకొంటున్నాం. నవ్వడానికి తగినంత విషయం లేకపోయినా ఒకర్ని చూచి ఒకళ్ళం నవ్వుకొంటున్నాం. ముఖాలు ఎరుపెక్కాయి. నవ్వుతూంటే కళ్లు నీళ్లతో నిండుతున్నాయి. నడక సాగడం లేదు. చెప్పినమాటలే చెప్పుకోవడం, నవ్వుకోవడం. ఒకరిముఖం ఒకళ్లం చూడ్డంతో పెద్దగా నవ్వు ముంచెత్తుకొస్తున్నాయి. రోజూ చూచుకొనే ముఖాలే. కాని ఆ సమయంలో ఏవేవో మా మనస్సులకందని భావాలు మా ముఖాలమీద చిందులాడుతున్నాయి. కొంతసేపటికి పంటకాలువగట్టుకి చేరాం. దాన్ని దాటడానికి పలుచని తాటిపట్టె ఉంది. ముందు నేను పట్టె ఎక్కాను. దానిమీద నడుస్తూంటే అది కొంచెం క్రిందికీ మీదికీ ఊగుతోంది. అవలిగట్టుకి చేరి 'రా' అన్నాను 'నేను రాలేను' అంది. నేను మళ్లీ యివతలి గట్టుకివచ్చి 'నా చెయ్యి పట్టుకొని, రా' అంటూ ఆమెచెయ్యి పట్టుకోబోయాను. చటాలున వెనక్కి వెళ్లింది. ఇప్పుడామెలో నవ్వు తగ్గింది. ముఖం ఎర్రగా ఉంది. కనురెప్పలు వాలిఉన్నాయి. శరీరం బిగబట్టుకొని, ముఖం ప్రక్కకు తిప్పుకొని నిలుచుంది. "రమ్మంటే వెనక్కి పోతావేం? నీకేమీ భయం లేదు. నేను పట్టుకొంటానుగా! రా!" అని ముందుకి అడుగు వేసి ఆమెచెయ్యి పట్టుకొన్నాను. అతి ప్రయత్నం మీద నా వైపొకసారి చూచి "ఊహుఁ! నేను రాలేను" అని చెయ్యి విదలించుకొని, ముడిచి పెట్టుకొని గొంతుక కూర్చుంది. రెండు చేతులతోనూ ముఖం కప్పుకొంది. "పట్టె దాటకుండానే భయపడితే యెందుకు? దాటలేకపోతే మీ పిన్నిగారింటికి వెళ్లడమెలాగ?" అన్నాను. "పోనీ, వెనక్కిపోదాం" అంది. ఇంకా అరమైలు ఉంది. ఇంతదూరమూ వచ్చి వెనక్కి పోవడమా? ఛా! నీకు భయం లేకుండా నేను దాటిస్తాను, రా!" అన్నాను.

"ఊహూఁ"

"లేకపోతే కాలవదిగు మహా ఉంటే తొడ లోతు ఉంటుంది. కాళ్లకు బురద అంటుకొంటే మా పిన్నిగారియింటికి వెళ్లాక కాళ్లు కడుక్కోవచ్చు."

"అవన్నీ ముళ్లమొక్కలు నేను దిగలేను రా! వెనక్కి యింటికిపోదాం." అని లేచింది చేసే దేమీ లేక నేను ఆమెవెనకనే నడవసాగాను. ఇదివరకు యెన్నడూ లేని వింతప్రవర్తన ఆ సమయంలో నా కామెలో గోచరించింది నేను కొంచెం దగ్గరగా నడిస్తే తాను దూరంగా తొలగుతోంది. నాముఖంవైపు చూడ్డంలేదు అడుగులు చురుగ్గా పడుతున్నాయి. కందిమొక్కలు అక్కడి బాట వెడల్పును తగ్గించాయి అందుచేత ఆమె ముందు నేను వెనక నడుస్తున్నాం. బెదురు బెదురుగా, పరుగిడుతోందా అన్నట్టుగా నడుస్తోంది. "జానకీ! నెమ్మదిగా నడుద్దూ, నీకు పుణ్యముంటుంది" అన్నాను. "ఏం, ఆడదానితో నే నడవలేక పోతున్నావా?" అంటూ వెనక్కి చూడకుండా మామూలు గమనం సాగిస్తోంది. నేను రెండు గెంతులు వేసి రెండు చేతులతోనూ ఆమెభుజాలు పట్టుకొని ఆపుచేశాను. చెంపమీద చెయ్యి వేసి ముఖాన్ని నా వైపుకి తిప్పాను. "ఏయ్ ఏమిటా పరుగు? నేను పరుగెత్తాలంటే నువ్వు వెనకపడిపోయి యేడుస్తూ కూర్చుంటావ్ తెలుసా?" అంటూ ఆమె కళ్ళల్లోకి చూచాను. ఒకసారి నా కళ్ళల్లోకి చూచి కళ్లు మూసేసుకొంది. ఆమె కనుకొలకుల్లోంచి ఆణిముత్యాల్లాగ నీటిబొట్లు జలజల రాలాయి. నల్లగా నుదులు తిరిగిన ముంగురుల క్రింద చెమట బిందువులు మెరుస్తున్నాయి చెంపలు చెమ్మగిల్లాయి బిగిసు పట్టిన పెదిమలు మామిడిచిగుళ్లలాగ మెరుస్తున్నాయి. ఆమె చెంపమీదనున్న నా అరచేతిని ఆమె తలవెనుక భాగమున ఉంచి రెండవచేతితో ఆమె వలెవాటుగా వేసుకొన్న ఆకుపచ్చని సిల్కుకండువాకొంగుతో ముఖం మీది చెమటను తుడిచాను, కళ్లు ఒత్తాను. ఎదుటికి తీసిన కండువాకొంగును ఆలాగే వదిలి, నా రెండు అరచేతులతోనూ ఆమె చెంపలు అదిమిపట్టి పెదిమలు ముద్దుపెట్టుకొన్నాను. ఆమె బటాలున వెనక్కి తగ్గింది. కండువా క్రిందికి జారిపడింది. ఆనాటివరకూ నేను ఊహించనైనా ఊహించని అపూర్వమైన ఆకర్షణ శక్తిని, ఉల్లిపొర వంటి గులాబి రంగు జాకెట్టులో ఆచ్ఛాదితమైన ఆమె వక్షం చూచాను. నా మనస్సు, కళ్లు ప్రకృతిని మరచాయి. సూదంటు రాయిలోని ఆకర్షణశక్తిలాంటి శక్తి ఏదో నన్ను ఆమె వైపుకు లాగింది. నా రొమ్ము పొంగింది. ముందుకు ఒక్క గంతు వేసి ఆమెను హృదయానికి గట్టిగా అదుముకొన్నాను. ఆమె రెండు చేతులూ నన్ను పెనవేసుకున్నాయి కళ్లు గట్టిగా మూసుకొని తన చెంపను నా చెంపకు చేర్చింది. కొన్ని క్షణాలకు నేను స్మృతికి వచ్చి చేతులతో మెల్లగా ఆమె వీపునిమిరి వదిలి పెట్టాను. ఆమె కండువా పైకితీసుకొని నెమ్మదిగా అడుగులు ముందుకు వేసింది. ఆమె వెనకనే నేనూ వెళ్లాను. మేము ఇంటికి చేరేసరికి సంజచీకటి వ్యాపించింది.

పదిహేను నిమిషాలు నిశ్శబ్దంగా ఉన్న తరువాత "రామం! నిద్రపోతున్నావా?" అని పలుకరించింది జానకి. నాకు నిద్రనుండి లేపినట్లయింది. ఉలికిపడి 'లేదు' అని కళ్లువిప్పాను. "ఇప్పుడే వస్తాను" అని చెప్పి లోపలికి వెళ్లింది. పదినిమిషాలకి కప్పు చేతితో పట్టుకొని నాదగ్గరకు వచ్చింది వద్దంటే తప్పకుండా తాగిస్తానంటావ్ ఇలా బలవంతాన తాగిస్తే జ్వరం తగ్గుతుందా?" అన్నాను. "గ్లూకోజు యేమీ చెయ్యదు. నీరసం తగ్గుతుంది. నీకు నేను చెడుగు చేసేదియిస్తానా?" అని అంటూ కప్పు నానోటిదగ్గరగా తెచ్చింది. కలవర పాటుతో తలప్రక్కకు తిప్పుకొని కప్పు అందుకొని గ్లూకోజు గొంతుకలో పోసుకొని కప్పుయిచ్చాను. లోపలికి వెళ్లివచ్చి "ఇంకాయేమైనా చదువుదామా?" అంది "ఇంకేమీవద్దు. నువ్వుచదువుకో" అన్నాను. "నాకూ చదవాలనిలేదు. డాక్టరుగారికి కబురుచేస్తాను" అని అంటూ బైటికి నౌకరును పంపింది. పదినిమిషాలకి డాక్టరువచ్చి నన్ను పరీక్షించి 'జ్వరం లేదు. నీరసంగా ఉంటే హార్లిక్సుగాని, కాఫీగాని త్రాగండి. రేపు అన్నంతినవచ్చు' అని చెప్పివెళ్లిపోయారు.

జానకి నాకు యెదురుగానున్న కుర్చీలో యేదో ధ్యానిస్తూ కూర్చుంది ఆ తరువాత "రామం, నేను చెప్పినప్రకారం మాయింట్లో ఉంటావుకదూ?" అని ప్రశ్నించింది. నేను వెల్లకిలాపడుకొని పైకిచూస్తూ "నీకా సందేహ మెందుకు కలిగిం?" దన్నాను. "అబ్బే! యేమీ లేదు. నువ్వు ఉంటానని మాటయిస్తే నామనసుకి తృప్తిగా ఉంటుంది...ఉంటావుకదూ?" అని అంటూ

ని నామంచానికి దగ్గరగా నిలబడి కొంచెం వంగి ముఖంలోకి చూచింది. ఉదయించిన సూర్యబింబంలా ముఖం ఎర్రగా పొంగి ఉంది. ఆలుచిప్పల్లా తెరిచే కళ్లల్లో, నీరు తొణికిసలాడింది. రెండు కన్నీటి బొట్లు నా గుండెమీదపడి చొక్కాలోపల ఇంకి పోయాయి. అదేం జానకీ! అకారణంగా కంట తడి పెడతావ్! నేను ఉంటాననీ ఉండననీ యేమీ చెప్పకుండా నే?" మరేమీ మాట్లాడకుండా గిర్రునతిరిగి నా యెదుటనుంచి వెళ్లిపోయింది. తరువాత ఒకగంటవరకూ ఆమె నాగదిలోకి రాలేదు. నేను కళ్లుమూసుకొని భార్యాభర్తల ఆదరణను పదేపదే తలచుకొంటున్నాను. నాతో స్నేహం గాని తగినంత బంధుత్వం గాని లేని జానకీభర్త నాయందు చూపే సోదర ప్రేమను తలచుకొన్నకొద్దీ నాగుండెలు దడదడలాడ సాగాయి. కనుల్లో వేదన, మనస్సులో ఆందోళన భయాలు చేరాయి మాటిమాటికీ దొర్లుతూ మనస్సు కుదుటపరచుకోడానికి ప్రయత్నించాను. లేచి గదిలో పచారుచేశాను. నీరసంవచ్చి మళ్లీ పడున్నాను. ఒకగంట గడిచాక జానకి, కప్పుతో వచ్చి నా మంచం దగ్గర నిలబడింది. నాముఖం చూడకుండా తలవంచుకొని (హార్లిక్సు) తీసుకో' అంది. మంచంమీదపడుకున్న కారణంచే నాకు ఆమె ముఖం స్పష్టంగా కనుపిస్తోంది. ముఖం శుష్కించి ఉంది. కళ్లు నీరసంగా నేలను చూస్తున్నాయి. ఈగంట సేపూ యేడ్చిందని ఆమె ముఖం స్పష్టంగా తెలియజేస్తోంది. జ్వరం పూర్తిగా తగ్గిపోయి నాకు నీరసంగా ఉంది. అంచేత యేదైనా త్రాగడానికి నాకిప్పుడు అభ్యంతరమేమీ లేదు. ఆమె ముఖాన్ని అలాగే పరీక్షిస్తూ కప్పు తీసుకోడానికి లేచి కూర్చున్నాను. చెయ్యి చాచాను. నా దృష్టి అంతా ఆమె ముఖం మీద ఉన్న కారణంచేత, నా వేళ్లు కప్పు పట్టుకోడానికి బదులుగా ఆమె ముంజేతిని పట్టుకొన్నాయి. 'రామం!' అని అగాధమైన నూతిలోనుండి అరచినట్లు, అగ్ని పర్వతంమీది రంధ్రంలోనుండి వచ్చిన అవిరి ధ్వనిలాగ, నాభిస్థానమునుండి, ధ్వనికాని అరపు అరచింది. ఆమె చేతిలోని కప్పు క్రిందపడి ఠంగ్ మని ధ్వనిచేసి బ్రద్దలైంది. తన రెండు చేతులతోను చప్పుడయేటంతగా ముఖం చరచుకొని గట్టిగా మూసుకొంది. నీరసంతో స్పృహ తప్పిన వానిలా నేను మంచంమీద వాలాను. ఆమె గదినుండి బయటకు యెప్పుడు వెళ్లిందో నేను యెరుగను.

తరువాత ఒకగంట గడిచి ఉంటుంది. గదిలో బూటు చప్పుడై నాకు మెలకువ వచ్చింది. "ఎలాఉందోయ్!" అని అంటూ బట్టలైనా మార్చుకుండా జానకి భర్త నా దగ్గరకు వచ్చి చేతిలోని బత్తాయిలు బల్లమీద పెట్టి నా వంటిమీద చెయ్యివేసి చూచాడు "జ్వరం తగ్గిపోయింది; జానకి యేదీ?" అని 'జానకీ!' అని పిలిచాడు. 'వస్తున్నా' అంటూ జానకి ప్లాస్కు కప్పూ చేతిలో పట్టుకొని వచ్చింది. తొందరగా కప్పులో హార్లిక్సు పోసి నా మంచం దగ్గరకు వచ్చింది. 'హార్లిక్సు తీసుకోవోయ్' అని అంటూ అతను నన్ను లేవదీయబోయాడు. లేచి కూర్చున్నాను జానకి చేతిలోని హార్లిక్సు తీసుకొని త్రాగాను "ఇతన్నొకర్తీ వదిలేసి లోపలేం చేస్తున్నావ్? ఇంతకు ముందు యేమైనా త్రాగడానికి యిచ్చావా?" అని ఆమెను ప్రశ్నించాడు. "ఆఁ, ఆఁ త్రాగాను. ఒకసారి గ్లూకోజు ఒకసారి హార్లిక్సు త్రాగాను "అని నేను జవాబు చెప్పాను. "మాట నీరసంగా వస్తోందే!" అంటూ బల్లమీద నున్న బత్తాయి వలిచి "ఈ బత్తాయి తొనలు తిను, నీరసం తగ్గుతుంది" అంటూ ఒలిచినపండు నాచేతిలో పెట్టాడు. జానకి క్రింద నున్న తొక్కలు యేరి తీసుకొని పోయింది. ఆమె తొక్కలు యేరేటప్పుడు నాగుండె దడదడ లాడింది. క్రిందికి చూచాను. అక్కడ యేమీ లేదు. పగిలిన కప్పు ముక్కలు యెప్పుడు యెవరు తీసినదీ నాకు తెలియదు.

ఒక నిమిషానికి జానకి తిరిగివచ్చి పళ్లెం ఒకటి నాకు దగ్గరగా క్రింద పెట్టింది. అతను 'తినెయ్ తొనలు' అని అంటూ లేచి లోపలికి వెళ్లాడు. నేను పండు విడతీసి రెండు మూడు తొనలు చప్పరించి పళ్లెంలో పడేశాను.

అతని ఆదరణ చూస్తూంటే నాకు మాటిమాటికీ సూర్యం తలపుకు వస్తున్నాడు. నా బాగుకోసం తన సర్వశక్తుల్నీ ధారపోసి చివరికి నాకు అమూల్యమైన ఉపదేశాన్నిచ్చి, నా అభివృద్ధినే కోరుతూ కన్ను మూశాడు సూర్యం. వాడు నన్ను విడిచిపోయాక, రెక్కలు తెగిన పక్షిలా యీ పట్నంలో పడి ఉండగా మళ్ళీ నేటికి నా సూర్యమే జానకి భర్త రూపంలో నాకై తపిస్తున్నాడా! అనిపించింది నాకు—చిన్నప్పుడు నాకు ప్రపంచ జ్ఞానంలేని వయస్సులో మా అమ్మ నాకోసం యేమి బాధపడిందో

నేను సరిగా ఎరుగను. ఆమె ఉన్నప్పుడు మా నాన్న తామరాకుమీది నీటిబొట్టులా నన్నుగాని మా అమ్మనుగాని అంటీ ముట్టకుండా ఉండేవాడు; మతి భ్రమించినట్టు తిరుగుతూండేవాడు, ఏవేవో జపతపాల్లో నిమగ్నుడై ఉండేవాడు. మా అమ్మపోయినతరువాత దారం తెగిన గాలిపటంలా స్వేచ్ఛగా దేశాంతర్గతుడయాడు. పిమ్మట 'సూర్యం' మూడుసంవత్సరాలు మా అమ్మను నాన్నను మరిపించాడు. తరువాత నన్ను దుఃఖసముద్రంలో పడేసిపోయాడు. నేటికి జానకిభర్త సముద్రగర్భంలో కొట్టుకొంటూన్న నన్ను, నావికునిలా దరికి చేర్చాలని ప్రయత్నిస్తున్నాడా!—అని తోచింది నాకు.

ఆరాత్రి నాకు నిద్రపట్టలేదనే చెప్పాలి. రాత్రి పదకొండుగంటలవరకూ భార్యాభర్తలిద్దరూ నా గదిలోనే కూర్చున్నారు. అతను టైప్ చేసిన రెండు అప్లికేషన్లు నాచేతికిచ్చి సంతకం చెయ్యమన్నాడు. ఒకటి డిస్ట్రిక్ట్ రిజిస్ట్రార్ కి, రెండోది కలెక్టరుకి. ఇంకేమీ అనకుండా సంతకాలు చేసి కాగితాలు తిరిగి యిచ్చాను. వారు రెండుసార్లు గ్లూకోజు ఒకసారి హార్లిక్స్ నాచేత త్రాగించారు. సాయంకాలం నేను తినకుండా విడిచిన బత్తాయి తొనలు నాచేత తినిపించారు. నాకోసం వారి నిద్ర చెడుతుందని తలచి నిద్రపోయినట్లు కళ్లు మూసుకొని పడున్నాను. తరువాత అతను పలకరించినా నేను మాట్లాడలేదు. నేను నిద్రపోయానని తృప్తిపడి అతను నా గదిలోనే తనకోసం వేయబడిన మంచంమీద పడున్నాడు. ఆమె లోపలికి వెళ్ళింది. నేను మంచం మీద దొర్లుతూ రాత్రిగడిపాను. చీకటితోనే లేచి అతను నా మంచం దగ్గరకు వచ్చి 'ఏమోయ్! మెలకువ వచ్చిందా?' అన్నాడు, ఆఁ అన్నాను. 'అప్పుడేలేవకు, ఇంకా సరిగా వెల్తురు రాలేదు, పడుకో' అని చెప్పి లోపలికి వెళ్ళాడు. ఆ తరువాత నాకు నిద్రపట్టి ఎనిమిదింటికి మెలకువ వచ్చింది. తరువాత డాక్టరు వచ్చి చూచి అన్నం పెట్టవచ్చునని చెప్పారు. ఆరోజున పది గంటలకు నాకు అన్నం పెట్టించి అతను ఆఫీసుకి వెళ్ళాడు. తరువాత జానకి గజేంద్రమోక్షంలోని పద్యాలు మృదుమధురంగా చదివి వినిపించింది.

ఆతరువాత 'రామం! నిన్న నామాటకు జవా చెప్పలేదు. నీకు కొంత అన్నం వండిపెట్టుకోడా కైనాతగనా?' అంది. 'నువ్వు అలా ఎప్పుడూ అను వద్దు. నీచేతి అన్నంతినే అదృష్టం నాకీనాటికి క నందుకు సంతోషిస్తున్నాను. నేనీ పట్నంలో ఉం తప్పకుండా ఇక్కడే ఉంటా' అన్నాను.

'ఉండక ఎక్కడికి వెడతావు? నేడో రేపో నీ స్థిరమైన ఉద్యోగం యీపట్నంలోనే దొరి యేర్పాటు జరుగుతూంటేను?'

'ఉద్యోగం దొరికితే ఎక్కడికి పోతాను?' అన్నాను.

ఆమె ఏదో కొంత తృప్తిపడిందను కొంటాను. ఇంక మాట్లాడలేదు. తరువాత రెండున్నరవరకు రేడియో ప్రోగ్రాములు సాగాయి. జానకిలోపలి వెళ్ళి హార్లిక్సు తెచ్చింది. నిన్నటి సంఘటన తలపుకు వచ్చి గుండె దడదడ లాడింది. ఆమె నిశ్చలంగా కప్పు నాకు అందిచ్చింది. కొంచెం వణకుతూన్న చేతు లతో కప్పు తీసుకొని త్రాగాను. ఆమె నౌకరు కుర్ర వాణ్ని పిలిచి వీడు 'సినిమాపాటలు బాగా పాడతాడు వింటావా?' అంది. 'అలాగా! పాడరా!' అన్నాను. వాడు అరగంటసేపు పాడి కాలక్షేపం చేశాడు. తరు వాత ఆమె లోపలికి వెళ్లింది. నేను పుస్తకాలూ, పత్రికలూ తిరగేస్తూ కష్టంతో నాలుగు గంటలు దాటించాను. ఏకోవిధంగా ఆరాత్రి గడిచింది. మరు నాడు ఉదయం నేను దుకాణంమీదకు వెడతానని బయలుదేరాను. వారిద్దరూ "ఇప్పుడే ఏమంత మించి పోయింది; రెండురోజులు విశ్రాంతి తీసుకొన్నాక వెళ్లకూడదా?" అన్నారు. "కాదు తప్పక వెళ్లాలి నావల్ల కావలసిన అర్జంటుపనులున్నాయి" అని చెప్పి దుకాణంమీదకు వెళ్లాను. వెళ్లగానే మా షావు కారును కలుసుకొని నాకు ఆరోగ్యం బాగులేదు, కొంతకాలం మాగ్రామంపోయి విశ్రాంతి తీసుకోవాలి సెలవు యిప్పించమని కోరాను. ఆయన వెళ్లవద్దని అనేకవిధాల చెప్పాడు. "క్షమించండి. నాకు నౌకరీ చెయ్యాలని కూడా లేదు" అని చెప్పి అసాయంకాలం నాలుగు గంటలవరకు నావల్లకావలసిన వ్రాతకోతలు మొదలైన పనులన్నీ చక్కబెట్టి సాయంకాలం మా ఊరికి బస్సు ఎక్కాను.

ఏకవీర

శ్రీమతి పి. శ్రీదేవి

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ విరచితమైన "ఏకవీర" యొక్క చక్కని నవల. ఇందలి ఇతివృత్తము చరిత్రతో కొంత సంబంధము కల్పించ బడినను ఈ నవల చరిత్రాత్మకము కాదు. ఇది సాంఘికమును కాదు. ఇది కేవలము మనస్తత్వ చిత్రణపై నాధారపడిన నవల.

ఇతివృత్తము సామాన్యమైనది. కుట్టాన్ మీనాక్షిని, వీరభూపతి ఏకవీరను ప్రేమించిరి. కుట్టాన్ రాజవంశీయుడు. సేతుపతి కుమారుడు. మీనాక్షి సామాన్యుల బిడ్డ. వారి వివాహము సంప్రదాయ విరుద్ధము. ఏకవీర ధనవంతుని కుమారిత. వీరభూపతి సామాన్య వంశీయుడు, వీరి వివాహము కూడా సంప్రదాయ విరుద్ధము. కావున అట్లు జరుగలేదు. ఏకవీర కుట్టాన్‌లకు మీనాక్షి వీరభూపతులకు వివాహమైనది. అది కేవల దైవ సంఘటన. కాని ఈ 'వ్యత్యస్త ఫలితము' నందిన ప్రేయసీ ప్రియులు ఒకరినొకరు తెలిసికొనుటకు కొంత కాలము పట్టినది. ఆ తెలిసికొనుట కూడ కొన్ని విపరీత పరిస్థితులలో జరిగి కొన్ని విపరీత పరిణామము లందినది. చివరకు ఫలితము విషాదాంతమైనది.

ఈ కథకు ప్రాతిపదిక సనాతన హిందూధర్మము ఆదర్శమువంటి పెట్టుకొనిన సంప్రదాయములు. వీటన్నిటికి అతీతమైన విధి. విధి యనునది మానవుని కతీతమైనది. మానవుడు మనశ్శక్తిచేత తనను తాను జయింపగలడు కాని విధిని జయింపలేడు. అట్టి యతీతమైన విధి చిత్రముగా నిందులోని పాత్రలపై తన ప్రభావమును చూపినది. ఆ విధియను కారణమే లేనిచో నిందులోని సంఘటనలకీ రూపమే కలుగదు.

కుట్టాన్ ప్రమాదవశమునసైన వీరభూపతికి ఏకవీర పేరును చెప్పలేదు. వీరభూపతి చివరివరకు ఎట్టి సందర్భములోను ఏకవీరను చూచుట కవకాశము కలుగలేదు. కుట్టాన్ మీనాక్షినుండి తన మనస్సును మార్చుకొని ఏకవీరపై స్వచ్ఛమైన ప్రేమను నిలుపుకొనిన పిదప ఏకవీరను కలిసికొను నవకాశము కల్గులోపున ఎన్నిరోజులు గడచిపోయినవి. మీనాక్షి బలవంతముపై నాతడు మూడుదినములు వారియింటనే గడుపుటయు, నింతలో వెంటనే రామనాథమునకు పోవలయునను వార్త తండ్రివద్దనుండి వచ్చుటయు వచ్చటినుండి తిరిగివచ్చుట కెప్పటికప్పుడే ఏవో యాటంకములు కల్గుటయు నిదంతయు విధివశమున నేకదా! ఏకవీర కొకయుత్తరము వ్రాయ సంకల్పించియు తిరిగి విధిప్రేరణముచే వ్రాయలేకపోయినాడు కుట్టాన్. కుట్టాన్ ఏకవీరను కలిసికొని యాతని స్వచ్ఛమైన ప్రేమను వెల్లడించినచో నింత జరుగకుండెడిదికదా! కాని ముందు జరుగనున్న దేదో నిర్ణీతమైయున్నది. అట్టి ఫలితమును సాధించుటకు భగవంతు డేదో యొక కారణము కల్పించుచునే యుండును. దానినే విధి యందురు. ఇందలి కథా సంవిధానము చాలవరకు నట్టి విధివిహిత సంఘటనలపై నాధారపడియున్నది.

ఈ నవలలోని ముఖ్యాకర్షణలు పాత్రౌచితి, వాస్తవికత. ఇందులో నాల్గు విలక్షణమైన పాత్రలు గలవు. ప్రతిపాత్రయు నిర్దుష్టము. ప్రతిపాత్రయు చదువరి సానుభూతిని పొందును. ఈనాల్గును నాల్గు మహోన్నత శిల్పఖండములు.

కుట్టాన్ ఉదయన్ సేతుపతి కుమారుడు. ఈతడు ధీరుడు, వీరుడు, గంభీరుడు, ఉదారుడునై అచంచలమైన మనోవిశ్వాసము కలవాడు. కాని ఇతనిలోని బలహీనత సౌమ్యత, ఇతనిలో విప్లవశక్తులు లేవు. తండ్రి మాటను కాదనలేక తాను ప్రేమించలేని తెలిసియు ఏకవీరను వివాహమాడెను. ఈతనికి మీనాక్షిపైగల ప్రేమ దృఢమైనది. అందుచేతనే ఎంత ప్రయత్నించినను అతడు మీనాక్షిని మరచిపోలేకపోయెను. ఒకనాడతడు ఏకవీరను చూచి సమ్మోహితుడయ్యెను. కాని ఇంతలో నాతనికి ఆమెలో కూడ మీనాక్షి యగుపించినది. ఒకసారి ఏకవీరపై జాలి కలిగినది. ఇంతలో నాత

నికి మీనాక్షియే యాతని దయకు పాత్రురాలని తోచినది. అతనికి సర్వమును మీనాక్షియైనది. కుట్టాన్ అందమైనవాడు కాడు. కాని అందమును హృదయమునం దిముడ్చుకొనినవాడు. అట్టి యా యందమును గుర్తించుటకు కూడ చాల ప్రయాసపడవలయును. అతనిలో మర్మము లేదు. అదియే చాలచిక్కులను తెచ్చిపెట్టినది. అతడు ఏకవీరతో తాను నిజముగా నామెను ప్రేమింపలేకున్నాననియు మరొకతెను ప్రేమించుచున్నాననియు చెప్పకుండినచో ఆమె మరి కొంతకాలము ఓర్పువహించెడిదేమో! వీరభూపతికి మీనాక్షిని తాను ప్రేమించిన వృత్తాంతము చెప్పుట చేతనే కదా వీరభూపతికి మీనాక్షియెడ వైముఖ్య మేర్పడినది. కాని కుట్టాన్ స్వభావ మట్టిది. అతడు సత్యమును దాచలేడు. అసత్యమును నటించలేడు. 'అచ్ఛమైన ప్రేమ కోరదగినదానవు. వ్యామోహమునకై వాంఛించెద నెందుకు' (80 వ పేజీ) అనినాడు.

కుట్టాన్ యుద్ధమునందు ధీరుడు. రాజనీతి యందు నిపుణుడు. కాని మీనాక్షిని చూడకుండ నెట్లుండగలనని వీరభూపతి యెదుటనే వేలవెలె కంట నీరుపెట్టునంతటి మెత్తని మనసుకలవాడు. ఆ మెత్తని మనసువలననే యాతడు మీనాక్షియే వీరభూపతి భార్యయని తెలిసికొనిపిదప 'నూరు బ్రహ్మహత్యలు చేసినట్లు', 'కణకణలాడు నిప్పులలో బడవేసి కాల్చినట్లు' 'పాతాళమునకు త్రొక్కబడినట్లు' మహాబాధ ననుభవించినాడు. కాని ఆ మెత్తదనములోకూడ పటిష్ఠత యున్నది. అట్లుకానిచో ఆ విషమసమయమునం దాతనికి పిచ్చియెత్తవలసియున్నది. కాని నిగ్రహించుకొనినాడు. ఆ బాధనంతటి ననుభవించి, దిగమ్రింగి, నిశ్శేషము చేసివైచి చివరకు తపశ్శాలియైనాడు. అంతటి బాధ ననుభవించియు తట్టుకొనగల్గిన శక్తియుండుట చేతనే చిట్టచివర ఏకవీర వీరభూపతుల ప్రణయ వృత్తాంతము, ఏకవీర వీరభూపతి కౌగిలి యనుభవించి ధర్మచ్యుతురాలైనదను విషయమును వినియు ఈర్ష్యామానసుడుగాక, ఆమెను దగ్గరకు చేర్చుకొనగల్గెను. కుట్టాన్‌లో నట్టి సంస్కారము కలుగక పూర్వమే ఏకవీర వీరభూపతిని ప్రేమించినదను విషయ మాతడెరింగిన కుట్టాన్‌లో కూడ వీరభూపతికి మీనాక్షియెడ కలిగినట్టి భావములే కల్గెడివేమో! కాని ఏకవీర తన వృత్తాంత మెరిగించునప్పటికి కుట్టాన్ ఊర్ధ్వలోకతీతమైన స్థితికి వచ్చినాడు. అందుచే యాతడు తపశ్శాలిగా భావింపబడినాడు.

ఏకవీర ఈ నవలలోని పాత్రలన్నిటిలో ... మైనది. ఏకవీర వీరభూపతిని ప్రేమించుట పదునా... సంవత్సరముల లేప్రాయంపు వయసున. వారి సమ... మును తాత్కాలికము. చూపుమాత్రముచేత వారిరువురును ప్రేమించుకొనిరి. అపరిచితుడైన ... భూపతికి ముందు వెనుక లరయకుండగనే ఆమె రా... ప్రణయలేఖ వ్రాసినది. అది ప్రాపంచికానుభవ... లేశమును లేని, మనస్సు పరిపక్వము చెందని ప్రేమో... న్మాదినియైన యొక బాలిక ప్రణయలేఖ. ఆమె ... యుక్త వయస్కయైనచో నుచితానుచితములు వి... రించకుండ నట్టి లేఖ వ్రాయదు.

ఆమెకు వివాహమై అత్తవారింటికి వచ్చునప్పటి... పదునెనిమిది వత్సరముల ప్రౌఢ. అప్పటికి తా... చిన్ననాట ప్రేమించిన యువకుని కిక తన హృదయ... ములో స్థానము నీయరాదనియు, అతనిని తానిక మరచి పోవలెననియు, అట్లు గానిచో తన భర్తయెడ తన ధర్... మును పాటింపలేననియు గ్రహించినదామె. ఆమె తన ప్రియునికి మారుగా కుట్టాన్‌ను తన హృదయమునందు నిల్పుకొనినది. తన ప్రియుడు తనలో కల్గించిన యనుభూతినే కుట్టాన్ నుండి యాసించినది. కుట్టాన్ అట్లీయ గల్గినవాడు ఆమె సులభముగా వీరభూపతిని మరచి పోగలిగెడిది. కాని కుట్టాన్ స్థితి వేరు. అతనికి మీనాక్షి యెడల గల ప్రేమ సుస్థిరమైనది. అతడామె నెంత ప్రయత్నించినను మరచిపోలేడు—మీనాక్షికి మారుగా నేకవీరను తన హృదయమునందు నిల్పుకొన లేక పోయెను.

ఏకవీర తనభర్త వేరొక యువతిని ప్రేమింపుచున్నాడని వినియు ద్వేషించలేదు. ఆమెలో ఈర్ష్య లేదు. ద్వేషము లేదు. ఆమెకు కావలసినది స్వచ్ఛమైన ప్రేమ. ఆమెలో ఓర్పు కావలసినంతయున్నది. ఆ ఓర్పుతోడనే యామె కుట్టాన్ హృదయములో ప్రేమోదయ శుభసమయము కొరకు దినములు లెక్కించుచు నిరీక్షించినది. ఇక్కడ ఏకవీర హృదయస్థితి చిత్రముగా మారిపోయినది. ఆమె కుట్టాన్ యెడల బుద్ధిపూర్వకముగ విముఖ కాలేదు. ఆమెకు తెలియకుండ నామెలో తొల్లిటి ప్రియుని గూర్చిన తలంపులు ప్రవేశించినవి. ఏకవీర మానసిక స్థితి రెండు విపరీత

ల మధ్య ఊగిసలాడినది. ఒకటి యామె యధీన
లో నున్న స్థితి. రెండవది యామె యధీనములో లేని
. మొదటి స్థితిలో నామె హృదయము 'అరుంధతీ
ంబు' అను ధర్మసూత్రమును గుర్తుకు తెచ్చు
ండెను. రెండవస్థితిలో నామె హృదయము చిత్రి
న కోరికలను తనలో మొలకలెత్తించుచుండెను.
దటి స్థితి ఏకవీరకు ధర్మప్రేమను గుర్తుకు తెచ్చెను.
డవది మధురప్రేమను గుర్తుకు తెచ్చెను.

"ధర్మమునకు సాధనము యాదార్థ్యమునకు
ర్యవది.........మొదలి ధనము మధురప్రేమ మయ
నది. రెండవధనము ధర్మప్రేమమయమైనది. తనకు
రములైన ఈ రెంటిలో నేది మనస్సున నిల్పుటకు
గ్యమైనదో ఆమెకు తెలియలేదు......ఆమా
త్రి యామెకు తెలిసియు తెలియనట్లుండును"
(127 వ పేజీ)

చివరకు ఆమె హృదయము యాదార్థ్యములేని
ర్మప్రేమను వెనుకకు ద్రోసి మధురప్రేమనే యాహ్వా
ంచినది. ఇది సహజసిద్ధమైన మార్పు.

ఏకవీరలో అంతర్ముఖత్వమనునది యతిశయించిన
ణము. ధర్మము నెడల భక్తి, అధర్మము నెడల భయము
నునవి యామెలోని అంతర్ముఖత్వమునకు పరిణామ
ములు. ఆమెలోని ముగ్ధత్వము, సౌకుమార్యము, అణ
నవ ఈ పరిణామమునకు స్వభావసిద్ధ లక్షణములు.
ఆమె నడకలో పడకలో ప్రతికదలికలో ఈ అణకువయే
మన దృష్టికి గోచరించును.

ఉదా: 'గోధుమవన్నె త్రాచువలె ముడుచుకొనును'

'వాడిపోయిన మందారమువలె మంచమున కంటుకొని పోయియున్నది'

'ఆమె పుష్యమాసపు నదివలె బుష్టియు గాక, కృశయు గాక'

'అప్పుడే వికసించి సంపూర్ణశోభతో చెలువారని, పూర్తిగా వడలిపోయి శోభాహీనము గాని నవమల్లికవలె'

ఇట్టి వర్ణనము లన్నిటిలో యామెలోని యణ
కువయే యుద్దీప్తమగుచున్నవి. ఆమె నిత్యము
ధరించు చీరల యాకుపచ్చదనము కూడ నట్టి యణకువ
దనపు స్వభావసౌందర్యమే సుమా!

ఏకవీర సహజముగా సుకుమారి. ఆ సౌకుమార్య
ములో నామె త్వగింద్రియ జ్ఞానమున కొక వైశిష్ట్యము
కల్పించినారు రచయిత. ఏకవీరకు అన్ని యింద్రియ
ములకంటె త్వగింద్రియ జ్ఞాన మెక్కువయట.

"చల్లని గాలిపొర యేక వీరమీదికి విసురు
కొనెను......ఆమె త్వగింద్రియము మీద మెఱపు
మెఱసినంతకాలములో నొక తడిగుడ్డవేసి తీసినట్లు
తోచినది. ఏకవీర చలించలేదు" 149 వ పేజీ.

"ఏకవీర జుట్టుముడి వీడి యామె భుజముల మీద
వ్రాలెను .... ఆమె త్వగింద్రియము రక్త
ప్రవాహ దిఘ్నముగా నీ చల్లగాలిని కొలుచు
కొనెను ......గాలిపొర వచ్చినపుడెల్ల నామె సరిగా
గొలుచుకొనుచున్నది" 150 వ పేజీ.

"ఆమె త్వగింద్రియముయొక్క స్పర్శగుణ
వ్యాప్తి చర్మముదాటి లోని గోరువెచ్చని రక్తప్రవా
హముదాటి కల్యములదాకా దాకినది తోచిన
దామెకు. ఆమెకు బాహ్యజ్ఞానము పోయినది. ఇంతలో
సీమరుగాలి వెంట .... కొట్టుకొనెను. ఆమె
పంచేంద్రియములు స్పర్శగుణత్వము పొందును"
151 వ పేజీ.

"ఆమె దేహము క్రమక్రమముగా వాయువు
యొక్క శైత్యోష్ణతల పరిమాణము కొలుచు విచిత్ర
యంత్రమువలె నైనది.........విజాతి తత్తద్గాఢత్వ,
కించిద్గాఢత్వ గాఢత్వము గా విస్పష్టముగా తెలియ
వచ్చెను" 152 వ పేజీ.

ఇట్లు ఏకవీర స్పర్శజ్ఞానమును గూర్చి విచిత్ర
ముగా వర్ణించిరి. 'ఆమె దేహము శైత్యోష్ణతల పరి
మాణమును కొలుచు యంత్రమువలె నైనదనుట
విచిత్రము కాదా! ఈ ప్రత్యేకత ఏకవీర కెందుల
కీయబడినది. దీనివలన సాధించిన దేమి? ఈ ప్రత్యేకత
కారణముగ తిరువాతి సంఘటనలో ఏకవీర వీరభూపతి
పరిష్వంగ సుఖ మనుభవించిన విధానము, కుట్టాన్
కౌగిలి యామెలో కల్గించిన చిత్రమైన మార్పును
చమత్కారముగా వర్ణించిరి.

అయిన ఏకవీర మామూలు మనిషి కాదా? ఈమె
సాధారణ వనిత కానిచో నీ కథ వాస్తవికమెట్లగును?
ఏదో యొక యింద్రియ మతిశయించి పని చేయుట
యను ప్రత్యేకశక్తి ఒక్కొక్కరిలో నుండుట సహ

జమే కావచ్చును. కాని సాధారణము కాదు. ఏకవీరలో నట్టి యసాధారణ స్థితిని కల్పించుట కావశ్యకత ఏమి?

అట్టి ఆవశ్యకత యున్నను లేకపోయినను ఆ ప్రత్యేకతను కల్పించుటలో, దానిని స్పష్టముచేయుటలో, అట్టి దానిని పోషించుటలో, రచయితవక్కని నేర్పును చూపించిరి. వాన జల్లులను కొలుచుకొనుచు ఆతాకిడి రక్తప్రవాహముదాటి శల్యములను తాకినట్టి స్పర్శజ్ఞానమామెలో నున్నపుడు ఆమెమనస్సున చిన్ననాటినుండి నిలిచిపోయిన ప్రియుడు తొలిసారిగా నామెను కౌగిలించినపుడు, ఆతాకిడి, ఆకౌగిలింతలోని చల్లదన మామె రక్తములో నరనరములలో వ్యాపించుటలో ఆశ్చర్యములేదు.

కాని రచయిత యుద్దేశించిన ఏకవీర త్వగింద్రియ జ్ఞానములోని యీ ప్రత్యేకత. చదువరి యూహకందునంతటి వాస్తవికముగ లేదు. వానజల్లులను కొలుచుకొనుటలోని, శైత్యోష్ణతల పరిమాణములను కొలుచు యంత్రము వలె శరీరము పనిచేయుటలోని విశిష్టత చదువరి కర్థముకాదు. అయినచో నీ విశిష్టతను గుర్తించని వాడు చివరి ఘట్టములో ఏకవీర వీరభూపతి, కుట్టాన్ల, పరిష్వంగములందు పొందిన శారీరకస్థితి యెంతవరకు సహజము, యెంతవరకు సమర్థనీయ మను విషయము విచారించదగినది.

యౌవనములో నున్నది, అంతవరకు పురుష స్పర్శ నెరుగనిది, తనలో గూడుకట్టుకొనిన కోరికలతో కృశించినది. తన కలభ్యమగు దానిని గూర్చి నిత్యము చింతించునది, అతి సుకుమారి, చిన్న తనమునందే వీధినబోవు నొక సుందర యువకుని చూచి ప్రేమించి ఆప్రేమను మనసులో నిముడ్చుకొనలేక యాతనికి ప్రణయలేఖ వ్రాసినట్టి భావోద్వేగము కలదియైన ఏకవీర వంటి జవ్వని తలవని తలంపుగ తిరిగి తానెన్నడును చూడలే ననుకొనిన ఆచిన్ననాటి ప్రియుడు ఒకానొక యద్భుత వేళావిశేషమున కలసికొనినపుడు ఆమె హృదయస్థితిలో నాతని కౌగిలిననుభవించిన మామె శారీరక స్థితి ఎట్లుండును?

వీరభూపతిని కలుసుకొనకముందే ఆమె భామాకలాపమును చూచినది. విప్రలంభావస్థలను, అభిలాష చింతా స్మృతి గుణకీర్తనోద్వేగ ప్రలాపోన్మాద వ్యాధులను నెనిమిదవస్థలనుఅభినయించుటమాచి తానే యాయవస్థలను మానసికముగా ననుభవించినట్టి రస త్తులో నాట్యమాడుచున్న దామె హృదయము. ఆ స్థితిలో నామె వీరభూపతిని చూచినది. అప్పుడా "మనస్సులో విరావాంఛ లేదు. అది విరావాంఛ యు లేదు. తానెవరో కూడలేదు. తానున్నది రసజగ ఆమె నాయిక అందులో. వాసకసజ్జిక నాయకుని కొ కెదురుచూచుచున్నది." 172 వ పేజీ. ఇట్టి మానసి ద్వేగములో నామె తొలిసారిగా నాతని పరిష్వం సుఖ మనుభవించినది. అప్పుడామె కన్నులకు చూ శక్తి పోయినది. ఘ్రాణేంద్రియమున కతని నిశ్వాస మళ మనుభవించు శక్తి పోయినది. జిహ్వేంద్రి యాతని ముద్దురుచి తెలిసికొనలేదు. ఆతని స్పర్శ యా లోని యస్థిసంచయమునకు కూడ దాకినది.

ఆమెకు హృదయసంచలనమునందు మాత్రి స్థితి. తక్కిన సర్వాణువులయందు ప్రళయము. చక్షు శ్రోత్ర జిహ్వ ఘ్రాణేంద్రియ జ్ఞానమంతయు త్వగి ంద్రియమందు లీనమయి యీ స్పర్శగుణమతిక్రాం మరాన్యమై "యీమె" యన్న పదార్థవాచ్యమై సర్వమునందు నిండినది." 175 వ పేజీ. అనగ నామెలో యీ పరిష్వంగసుఖము చర్మమును దాటి రక్తమును దాటి శల్యములను చేరిపోవుట. అట్టి రసాన భూతిలో సర్వేంద్రియములు లీనమై యొక్క స్పర్శ సుఖానుభూతిగా నిలిచిపోయి హృదయమునంద చొచ్చుకొని పోవుట—సహజమైన శారీరక ధర్మమిది.

పైన చెప్పిన 175 వ పేజీలోని శారీరక స్థితిని శారీరక శాస్త్రరీత్యా అర్థము చేసికొనిన దానిని 'షాక్' అనియందురు. ఈ శారీరకస్థితిని కావ్యపరముగా నింత స్పష్టముగా వర్ణించగల్గుట యభినందనీయము. రచయిత యూహ సత్యమునకే ప్రామాణికము. 'షాక్' అనబడు నీస్థితియందు శరీరములోని యింద్రియములన్నిటిశక్తి తాత్కాలికముగా నశించి హృదయ సంచ లనము మాత్రము నిలుచును. ఈ స్థితియే తీవ్రరూపము దాల్చినప్పుడు ఆ హృదయసంచలనము కూడా నశి చును. అప్పుడది మృత్యువుగా పరిణమించును. ఈతీవ్ర రూపమును కూడ తిరువాతి ఘట్టములో నద్భుతముగ వర్ణించినారు రచయిత.

వీరభూపతి కౌగిలిలో ఏకవీర యొక్క పా వశ్యము, యొక్క మహదానందము, యొక్క చిత్ర మైన స్పర్శ సుఖానుభూతిని హఠాత్తుగా ననుభ

ంచుటచే నామె తాత్కాలికముగా నచేతన యైనది. కాని హృదయ సంచలనము నిలిచి యున్నది. కుట్టాన్ తోడి పరిష్వంగ మొక విపరీత పరిణామము దెచ్చినది. కుట్టాన్ స్వచ్ఛమైన ప్రేమతో ఆమె కెదురు వచ్చి నప్పటికీ జరిగిపోయిన అద్భుత సంఘటన మామెలో నొక విచిత్ర సంచలనము కలిగించినది. ఆమె యొక కమైన యుద్వేగములో నున్మాదిని యైనది. కుట్టాన్ ప్రేమను సహించు శక్తి ఆమెలో నశించినది. కుట్టాన్ కౌగిలి నామె భరింపలేదు. ఆమె భయపడి వైగైనది వైపుకు పరుగిడినది.

జరుగవలసిన పర్యవసానము—ఏకవీర మరణము. కేవలము దీనిని సాధించుటయే పరమావధి యైనచో ఆమె అట్లు వైగైవైపు పరుగెత్తి ప్రవాహములో బడి కొట్టుకొని పోయినదనినను చాలును. కాని రచయిత ఏకవీరలో అడుగడుగునా ఒక ప్రత్యేకతను చిత్రించి నట్లే ఆమె మరణమునకు కూడ నొక వైలక్షణ్యమును కల్పించినారు.

ఏకవీర పతివ్రత కాదు. విలయున నామె కుట్టాన్ భార్యయయ్యు పరపురుషుని స్పర్శ ననుభవించినది. ఆమె ధర్మము నతిక్రమించినది. కాని యా యధర్మములో కూడ నొక చిత్రమైన ధర్మమున్నది. ఆమె యొక పురుషుని స్పర్శ ననుభవించినది. ఆ యనుభవ మామెలో జీర్ణించుకొని పోయినది. మరియొక స్పర్శను తట్టుకొనలేదు. మరియొకని కౌగిలి నామె భరింపలేదు. ఆమె సౌకుమార్య మట్టిది. ఆమె మనో నిశ్చయ మట్టిది.

కుట్టాన్ ఆమె భావమును గమనించలేదు. తపశ్శాలియైన యాత డామె యెడల ప్రేమచే గదలి పోయెను. అత డామెను కౌగిలించెను. ఈ కౌగిలిలో కూడ ఆమె శరీరము తొలినాటివలెనే చిత్రమైన మార్పు చెందినది. కాని ఆ రెండు యనుభూతులలోని ప్రత్యేకత నెంత స్పష్టముగా వివరించిరో గమనించ దగినది. తొలినాడు ఏకవీర హృదయములో సుఖానుభూతి యున్నది. కాని మలినాడు వెగటు తోచినది. తొలినాడు లోకము పూవులన్నియు బూచిన వనము మీది మందమారుతమువలె నామె ఘ్రాణేంద్రియము జూఱగొనెను.

రెండవదినము 'ఆమె ఘ్రాణేంద్రియమునకు గాలిలో నొక వగరువాసన దోచెను'.

మూడవదినము 'ఆమె చక్షుస్సు లతని చక్షుస్సులే చూచుచుండెను'.

రెండవదినము 'కన్నులు చీకట్లను చూచుచుండెను'.

మొదటిదినము 'ఆమె రక్తములో అతని కౌగిలింతయొక్క చల్లదనము ప్రవేశించెను.'

రెండవదినము 'రక్తమంతయు మృత్యుస్పర్శ వలన గలుగు శైత్య మలవరించుకొనినది.'

ఇట్లే కుట్టాన్ కౌగిలిలోని యనుభూతియందలి వెగటు, చీకట్లు ఆ శైత్యము ఆమె హృదయ సంచలనమును నిలిపివేయునంతటి తీవ్రతరమైనవి. ఆమె చనిపోయినది. ఇట్టి ఈ మరణావశ్యకతను కల్పించుటకు ఏకవీరలో నతిశయించిన త్వగింద్రియ జ్ఞానమును నొక వైలక్షణ్యము కల్పించబడినది. కాని ఈ లక్షణమును గుర్తించనివాడు కూడ వీరభూపతి కుట్టాన్‌ల పరిష్వంగానుభూతు లామెలో కలిగించిన శారీరకస్థితి యదార్థమును సహజమైనదియు నని గుర్తింపకతప్పదు. అట్టి స్థితి యామెలో కలుగుటకు వలయు వాతావరణము సహజముగా నేర్పడియున్నది.

ఒక్కొక్క పాత్రకు సాధారణపు టూహ కందని ఒక చిత్రమైన ప్రత్యేకతను కల్పించియు ఆ పాత్రలలో పూర్తి వాస్తవికత యొప్పించుట ఈ రచయితకు క్రొత్తగాదు. అట్లే ఏకవీర పాత్రకూడ చమత్కారముగా పోషింపబడినది.

ఏకవీర చనిపోవుటలో కూడ నొక ఔచిత్య మున్నది. ఇతివృత్తము సనాతన హిందూధర్మమును ప్రాతిపదికగా తీసికొనినదని ముందే నుడివితిని. ఒక్కొక్క వేళావిశేషమున ఒక ధర్మము నశించినను తిరిగి యది యుద్ధరింపబడవలెను. లేదా యా యధర్మము కడిగివేయబడవలయును. అట్లు కానిచో వాతావరణ మంతయు కలుషితమగును. ఏకవీర వీరభూపతుల విచిత్ర సంయోగమువలన ఏకవీరకు కుట్టాన్‌యెడలగల దాంపత్య ధర్మము నశించినది. కాని ఏకవీర చనిపోవుటతో నాయకలుషిత వాతావరణము వైగైనదీ జలతరంగములతో పాటు చీకటి చాటున కొట్టుకొనిపోయినది.

వీరభూపతి యెడల కూడ నీ విషయమే వర్తించును. వీరభూపతికూడ తాత్కాలికోద్రేకమున తన

ధర్మమును విస్మరించెను. కాని అతడు చనిపోలేదు. అతనిలో ఏకవీరలోగల సౌకుమార్యములేదు. కుట్టాన్ వలె తపస్వి కాదగిన మనోనిగ్రహమును లేదు. అతడు సామాన్యుడు. కావుననే కుట్టాన్ మీనాక్షిని ప్రేమించిన యుదంతము తెలియుటతోడనే యాతనిలో ఈర్ష్య ప్రేరేపింపబడినది. ఆ ఈర్ష్య నిర్దుష్టమైనది. అతిసహజమైనది. తనభార్య తనను ప్రేమింపలేదనుట కంటెను మరియొకనిని ప్రేమించుచున్నదను విషయము పురుషునికి సహింపరాని విషయము. అట్టి ఈర్ష్యచేతనే వీరభూపతి మీనాక్షి యెడ విరక్తుడయ్యెను.

విధివశమున వీరభూపతి యొకనాడు ఏకవీరను కలసికొనెను. ఉద్రేకముతో నాతడామె నాలింగనము చేసికొనెను. కాని చివరకు ఆమెయే తనమిత్రుడును, ఆప్తుడు, తనయెడల మైత్రిచే తపస్వియునైన కుట్టాన్ భార్యయని తెలిసికొనినాడు. కాని వీరభూపతి "నీవు ఋషివి నేను మనుష్యుడనే" అని కుట్టాన్‌తో వచించినట్లు కేవలము మనుష్యుడు. అట్టి విపరీత పరిస్థితులలో సన్యాసిగాక మరేమగును. అతడు సన్యాసియైనాడు.

మీనాక్షిలో విపరీతగుణము లేమియు లేవు. కుట్టానొక మహాబాధ ననుభవించిన పిదప ఆమె యెడల తన మనస్సును మార్చుకొనినాడు. కాని ఆమె యట్టి యవస్థలు లేకుండగనే తన మనస్సును మార్చుకొనినది. కుట్టాన్ హృదయములో తానున్నా ననుకొన్నన్ని నాళ్లు ఆమె భర్తను ఆదరింప లేకపోయినది. అతడు తనను సోదరిగా ప్రేమింప మొదలిడిన మరుక్షణముననే ఆమె "సమస్కృతితో భర్త పాదములను చక్కగా నిమిరినది" ఇంత సులభముగా నామె యెట్లు మారిపోయినది? కారణమెక్కడే తోచుచున్నది. ఆమె హృదయమునకు లోతులేదు.

మీనాక్షికి ఏకవీర వృత్తాంతమంతయు తెలియును. కుట్టాన్ ఏకవీరల మధ్యగల వైముఖ్యము తెలియును. అట్లు తెలిసియు స్త్రీ జన సహజమైన వాచాలతచేతనైన మీనాక్షి ఏకవీరతో కుట్టాన్ తనను ప్రేమించుట తరువాత తన యెడల మనసు మార్చుకొనుటను గూర్చి యెన్నడును చెప్పియుండలేదు. ఏకవీరపై మీనాక్షికి ద్వేషము ఈర్ష్య మొదలగు భావములు లేవు—అయినపుడు మీనాక్షి ఏకవీరకు కుట్టాన్ మనస్సు మారినవిధానము చెప్పి ఆమె నూరడింపవచ్చునుగదా. ఏకవీర నూరడించు సహృదయముతోగాని దెప్పిపొడుచు దుష్టశీలతచేగాని మీనాక్షి యట్టి ప్రసక్తి దెచ్చియుండవలసినది. అట్టి ప్రసక్తి దెచ్చినను ఏకవీర దానిని వినిపించుకొనక పోవుటయో ఏదైన పరిస్థితు లడ్డువచ్చి మీనాక్షి ప్రయత్నమునకు భంగము కలుగుటయో జరిగియుండవచ్చును. కాని మీనాక్షి యట్టి ప్రయత్నమే చేయలేదు. మీనాక్షి లోనట్టి స్వభావమునకు కారణము కన్పించుటలేదు.

మీనాక్షికి తనభర్త పూర్వ మొక బాలికను ప్రేమించెనని తెలియుటయే కాక, ఆమె యాతనికి వ్రాసిన ప్రణయ లేఖను చూచినది. అతడు గీసిన యామె చిత్రమును చూచినది. ఆ బాలిక పేరును ప్రణయలేఖలో చూచినది. అయినచో కుట్టాన్ భార్యయైన ఏకవీరను చూచినపుడు ఆమె రూపమును బట్టి, పేరునుబట్టి ఆమెయే తనభర్తచే ప్రేమింపబడిన యువతియని పోల్చకుండు టెట్లు? ఒకటి రెండుపార్లు ఏకవీరను చూచి మీనాక్షి చకితయైనదట. 'ఎక్కడనో ఈమెను చూచితినని'. కాని ఏకవీరయే ఈ యేకవీర యేమో యని అనుమానించనైనలేదు. మీనాక్షిపాత్ర తదితర పాత్రలవలె చదువరికి స్పష్టముగా గోచరించుటలేదు.

ఇట్లీ నవలలోని నల్వురు ప్రధానపాత్రలు కుట్టాన్ ఏకవీరలు, మీనాక్షి వీరభూపతులు ప్రేమ, ధర్మము, మైత్రి, ఈర్ష్యయను నాలుగు ఉద్రేకభావములలో నలిగి చివరకు కాలగతిని విధివిహిత పర్యవసానము నందిరి. ఈ నల్వురును హృదయముచేత జీర్ణించుకొనలేని ఉద్విగ్న ప్రణయమూర్తులే—అయినను నలువురిలో నీ చిక్కు పరిస్థితి వేర్వేరు పరిణామములను తెచ్చినది. ఒకేరకమైన సమస్య విధి విహిత సంకల్ప విధానమైన వేర్వేరు పరిస్థితులలో వేర్వేరు మనస్తత్వములలో నెట్టిపరిణామములను కల్గించునో యిందులో నద్భుతముగా చిత్రింపబడినది. ఈ చిత్రణమే యీ నవలలోని అత్యుత్తమ ప్రాధాన్యము.

చివరి ప్రకరణమునందు ఏకవీర వీరభూపతుల విచిత్ర సంయోగానంతరము ఏకవీర వీరభూపతి నిజస్థితిని తెలిసికొనిన పిదప ఆమెలో నొక విచిత్ర సంచలనము కలిగి ఉన్మాదినివలె వీధులవెంట దిరుగుచు 'నోబిలి' యను క్రైస్తవ మఠాధికారిని కలిసికొనె

...నియు ఆతనితో మతవిషయకమైన చర్చ జరిపి తన మతమును నిలబెట్టుకొనె ననియు నొక యుదంతము చేర్చబడినది. దీనికి ఇతివృత్తముపై గల ప్రభావ మేమియో తెలియుటలేదు. ఏకవీర పాత్ర కొక ప్రాధాన్యము నిచ్చుటకే యిది యుద్దేశింపబడిన యీ యుదంతమువలన ఏకవీర యెడల చదువరికి గల సానుభూతి గాని, ఆమెయం దగపడు సంస్కారము విద్యాజ్ఞానగంధము కాని అతిశయించినటుల కూడ తోచుటలేదు.

కథాకాలము నాటి వాతావరణము చరిత్రకు సంబంధించియున్నది. 'నోబిలి' యను క్రైస్తవమతాధికారి తత్త్వబోధకస్వామి యనుపేర సామాన్య జనులను మతాంతరులను చేయుచుండెనను విషయము చరిత్రకు సంబంధించిన సత్యము కావచ్చును. కాని ఇతివృత్తము చరిత్ర సత్యమైనది కాదు. ఇట్టి ఇతివృత్తమును చరిత్రగతమైన మతవిషయిక వాదనతో ముడిపెట్టుటలో గల అంతరార్థము సుబోధకముగాదు.

అంతకంతకు తీవ్రతరమై ఏకముఖముగా ప్రవహించు మహాప్రవాహములో నొక సుడి తిరిగినట్లుండు నీ సంఘటన. ఈ సుడిలోని లోతు సాధారణపు దృష్టితో తెలిసికొనదగినంత స్పష్టముగా లేదు.

ఏకవీర పాత్ర యొక విలక్షణమైన సృష్టి. అట్టి ఏకవీరతో నా క్రైస్తవ మతాధికారిచే వాదన చేయించుట యను విచిత్ర కల్పన కారణము లేకుండ నెట్లు జరుగును? అని ఆలోచించిన ఇతివృత్తము నందిమిడియున్న ప్రధాన సూత్రమే యిందును బంధింపబడినదని తోచును, 'నోబిలి' యను క్రైస్తవమతాధికారి సనాతన హిందూధర్మమును నాశనము చేయుచున్నాడు. హిందువులను మతాంతరులను చేయుచున్నాడు. అవి సుందరేశ్వరుని కళ్యాణోత్సవ దినములు. ఆ పవిత్రమైన వాతావరణ మీ మతాధికారి యుద్బోధనలచే నపవిత్రమై పోవుచున్నది. మనమతము నుద్ధరించుట యనగా మనధర్మము నుద్ధరించుట. అది ఎట్లయిన నుద్ధరింపబడవలెను. ఒక దుష్ప్రభావమునకు లోనై చరిత్ర కళంకిత మగుచున్నపు డట్టిదాని నరికట్టుటకు సామాన్యుని శక్త్యుత్సాహములు, వ్యక్తిగత నైపుణ్యము చాలనివి. అట్టి యవసరమున నేదో యొక దివ్య శక్తి యావేశించి ఆనైల్యమును ప్రక్షాళితము చేయవలయును. మనచరిత్ర, పురాణములలోని అవతారపురుష లీలావిషయముచే స్పష్టము చేయుచున్నారు.

భగవంతుడు సర్వసమర్థుడు. అతడొక్కొక్క వ్యక్తిలోని యొక్కొక్క శక్తిని యొక్కొక్క విధముగా నుపయోగించుకొనును. ఏకవీరలో నొకవిచిత్ర సంచలనము కలిగినది. ఆమె యసువులో లేని యుద్వేగములో నున్నది. ఆ యుద్వేగములో నెట్టి మహత్తర శక్తియైన యావిర్భవింపవచ్చును. లేదా సర్వనాశనము కావచ్చును. ఏకవీర వ్యక్తిగా సర్వనాశనము కానున్నది. కాని ఆమెలోని అప్పటిశక్తి కొక ఫలితము కల్పింపబడకున్నచో నట్టి ఉదాత్తపాత్ర యూరక నే నష్టమైపోవును. అందుచే నేకవీర కారణజన్మురాలు గావలెనని రచయిత సంకల్పము. దానిని భగవత్సంకల్పముగా భావనచేసి ఆమెలో సుందరేశ్వరుని శక్తి నావిర్భవింపజేసి ఆమెచే సంకులమైపోవుచున్న సనాతన హిందూధర్మమును కాపాడజేసి ఇతివృత్తమున కొక ఐతిహాసికపు లక్షణమును కల్పించినారు.

ఏకవీరలో గాని, ఇతివృత్తములో నే ఘట్టములో గాని యంతవరకు లేని మతప్రసక్తి చర్చ ఒక్కసారిగా తీసికొనివచ్చుటలో పాఠకుని స్థూలదృష్టికి ఒక క్రొత్తవిషయమును తెచ్చి యతికినట్లగపడును. కాని ఈ సంఘటనలోని యంతరార్థమే ఏకవీర కారణ జన్మురాలని నిరూపించుటలోని చమత్కారము. అదియే ఈ నవల యందలి మహోదాత్త లక్షణము.

ఏకవీరలోని శారీరక మానసిక ప్రవృత్తు లన్నియు రెండు మహాశక్తుల అంతస్సంఘర్షణ ఫలితములు. ఆమెలోని యవ్వనము, ప్రణయము, ఉద్వేగము ఒకరకమైన శక్తిస్వరూపములు. ఆమెలోని యాలోచన, ధర్మచింతన, పాపభీతి మరియొక శక్తికి ప్రాతిపదికలు. మొదటిది బలమైన కోరికలను ప్రబోధించుచుండెను. రెండవది స్థిరమైన ధర్మమును ప్రబోధించుచుండెను. ఈ రెండును ఒకదానికొకటి తీసిపోని విపరీతశక్తులు. ఈ రెంటిలో నేది వీగిపోయినను ఏకవీర పతనము చెందును. కనుకనే ఆమెలోని రెండు శక్తులును విజయము పొందినవి.

ఆమెలోని ధర్మము నశించి, ఆమెలోని కోర్కెలు చెలరేగి వీరభూపతితోడి సంయోగము

చెందుటలో నొకశక్తి జయించినది. తత్కారణముగా నామెలో యావేశించిన ఉద్వేగమువలన ఆమెలోని రెండవశక్తి విజృంభించి ఆమెచే తనదైన హిందూ ధర్మము నుద్ధరింపచేసినది.

ఇట్లామెలోని మానసిక శక్తులు రెండును ఫలించుటలో నామె కారణజన్మురాలును, సార్థక జన్మురాలును నైనది. ఆమెవలన కావలసిన దేదో పూర్తియైనది ఇంక యామె జీవించుటలో నర్థము లేదుగదా! అందుచేతనే ఏకవీర చనిపోయినది. అనగా ఏకవీర మరణము ఏకవీరపాత్ర సృష్టికి ఒక పరిపూర్ణతను సాధించినది.

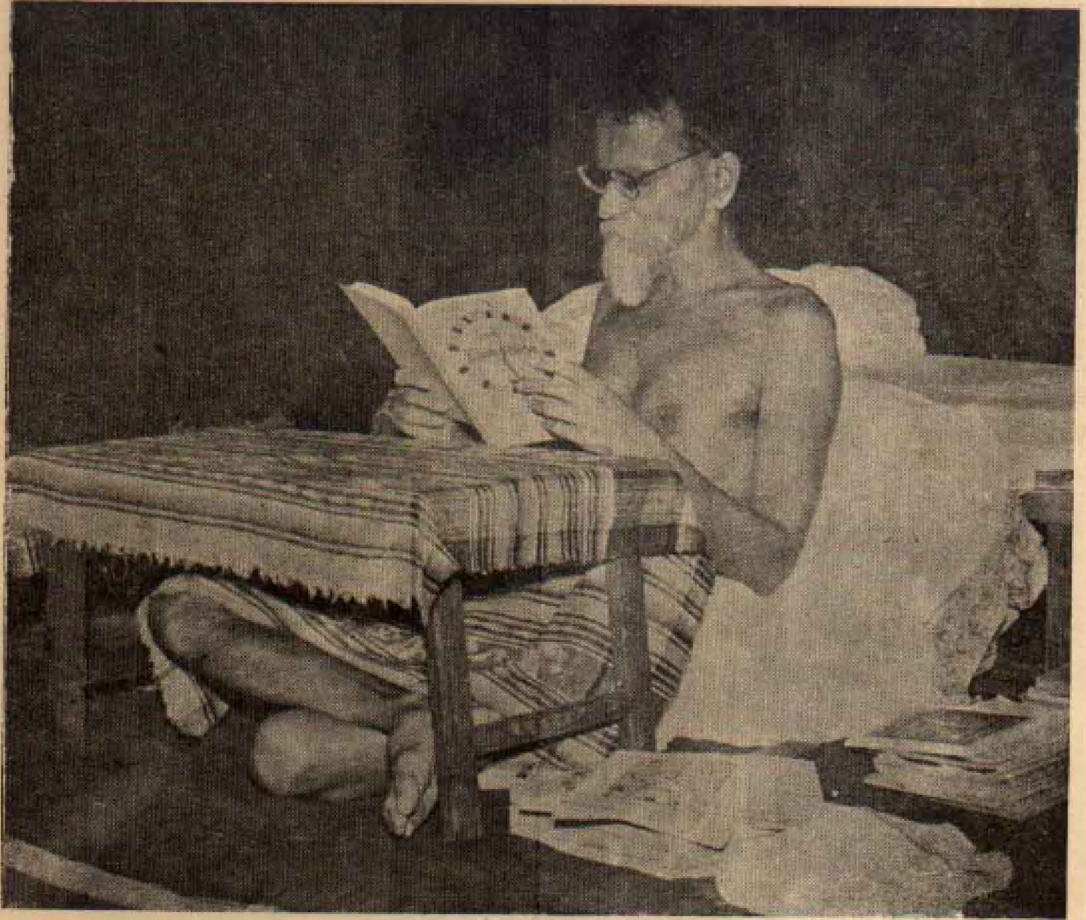
ఇది చిన్న నవలయైనను ఎంతో గ్రంథము నిముడ్చుకున్నది. కథకు సంబంధించినంతవరకు అవసరమైన విషయములేగాక 300 సం॥ల క్రిందటి సాంఘిక వాతావరణము, అప్పటి రాజకీయములు, చరిత్రతో వానికిగల సంబంధము, అప్పటి రాజులు, రాజ్యపరిపాలనా విధానము, మధురానగరము, అప్పటి యా పురవైభవము, ద్రవిడుల శిల్పద్రవ్య సంపదలు కూచిపూడివారి చరిత్ర భామకలాపము మొదలగు విషయముల నిందు సముచిత రీతిని వర్ణించి ఇతి వృత్తమునకు మరింత వన్నె తెచ్చిరి.

చిన్న పిల్లలను వషగల్లనిన ఎంత యిష్టమో రచయితకు వర్షములనిన యంత యిష్టము. వారి కావ్యములలో వర్షర్తు వర్ణనలు లేనిది లేవేమో. అట్లే యింకను వర్షాత్రి శోభలను వర్ణించు పెక్కు నవకోణములు కల్పింపబడెను క్లిష్టసమాస భూయిష్టమై భావగర్భితమైన వీరి వర్ణన లెంత శోభ నిచ్చునో సులభశైలిని చక్కని పదలాలిత్యముతో చదువరి హృదయమునకు సూటిగా తగులు వీరి వర్ణనలు కూడ అంత శోభ నిచ్చును. ఉదా: 128 వ పేజీలో 'ఒక పసరుమొగ్గ యేకవీరపై

బడినది......................

162 వ పేజీలో "తెల్లవారితే రొంపలు కాచి లోని కాకరపూలు, బీరపూవులు బంగారు నాణెములవలె........................ దొడ్డి యంతయు ధనలక్ష్మి తాండవించిన ట్లయ్యెను.

కుట్టాన్ హృదయములో, ఏకవీర హృదయములో, వీరభూపతి హృదయములో ఆయా పరిస్థితులలో కలిగిన అద్భుత పరిణామములు, విచిత్ర సంచలనములు నిజముగా అద్భుతము కావు, నిజముగా విచిత్రము కావు. అవి నిజజీవితములో సామాన్యము. మిక్కిలి సహజము. కాని ఆ సామాన్యమైన హృదయస్థితిని అంత సహజముగా గ్రంథస్థము చేయుట యసామాన్యము. లౌకికమైన సంఘటనలకు మనస్సుపైగల విచిత్ర ప్రభావములను, విధియను నజ్ఞాత శక్తికి మానవ జీవితముపైగల చిత్రవిచిత్రప్రభావములను ఆధారముగా దీసికొని రచించిన యిట్టి నవల మరియొకటి తెనుగున లేనే లేదేమో!

మహాత్ముని ఆధ్యాత్మికవారసుడు, సర్వోదయోద్యమ సారథి
శ్రీ వి నో బా భా వే

విలాసిని

చిత్రరచన : ఇండోనీషియా ప్రముఖ చిత్రకారుడు అగుస్ జయ

వీలునామా

నాగభూషణ్

పాత్రలు: రాఘవయ్య, భాస్కరం, ఆనందరావు, బంగారు
అనంతం, సంతానం, సుశీల

రంగము: 1

రాఘవయ్య : (తెరవెనుక) భాస్కరం! భాస్కరం! ఎంత చెప్పినా, ఎటూ కాని వేళ ఆ తలుపులు మూసుకొని, తెరలు వేసుకొని కూర్చుంటావేరా? బంగారు! బంగారు!

బంగారు : సారూ!

రాఘు : వాడికి తెలియకపోతే నీకైనా తెలియదురా? పట్టపగలు ఆఫీసురూము మూసుకు కూర్చుంటార్రా? ఆ తెర తియ్. తలుపులు తెరు.

[తెర తొలగిపోతుంది. కనిపించేది రాఘవయ్యగారి ఆఫీసుగది. గదికి ముందుభాగాన 'పి. రాఘవయ్య బి. ఎ., ప్లీడరు' అనీ, రెండో ప్రక్కన 'పి. భాస్కర్ బి. ఏ., బి. ఎల్., అడ్వొకేట్' అనీ వ్రాసిన 'బోర్డులు' వున్నయ్. గదికి వెనుక మధ్యగా ఒక వాకిలి, వాకిట్లోకి మరో వాకిలి వుంటయ్. మరో ప్రక్క వీధివైపుకు కిటికీవుంది. గది మధ్యలో ఒక టేబుల్, దానికి మూడు ప్రక్కలా మూడుకుర్చీలు, ఒకమూల పడక కుర్చీ, దూరంగా ఒక బల్ల, దానికి చేరువగా రెండు కుర్చీలు వున్నయ్.]

రాఘు : ఇట్లా నాలుగుగోడలమధ్య కూర్చుండిపోతే, ఇక ప్రాక్టీస్ ఎలా చేస్తావురా?

[భాస్కరం ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు]

రాఘు : అంత ప్రపంచాన్నే మరచిపోయే ఆలోచన లేమిట్రా!

భాస్క : అదే!—'మనుష్యులు అనవసరంగా యెందుకు యెప్పుడూ ఆలోచిస్తూ వుంటారా?' అని.

రాఘు : ఎందుకాలోచిస్తున్నారా అని నువ్వు ఆలోచిస్తున్నావా? చించు, చించు—

[బంగారు ఏదో చీటీ తెచ్చి రాఘవయ్యగారి కిస్తాడు]

ఎవరు? ఆనందరావా? ... పేరు కూడా ఎప్పుడూ వినలేదే!

బంగా : రెండురోజులకిందటే మీకు ఉత్తరం రాశానంటున్నారండి—

రాఘు : ఉత్తరమా! నేను చూడలేదే!

భాస్క : (రూల్కర్రను ముక్కుమీద నిలబెట్టడానికి ప్రయత్నం చేస్తూ) నేనూ చూడలేదే!

[బంగారు, భాస్కరంవంక నోరు తెరిచి ఆశ్చర్యంగా చూస్తాడు.]

రాఘు : ఏమిట్రా, తిమింగిలంలా అలా నోరు తెరుచుకు చూస్తావ్?

భాస్క : (బంగారువంక చూసి) ఏం బంగారు? అదే అని నీ ఉద్దేశ్యమా?

[అవునన్నట్లుగా తల వూపుతాడు బంగారు]

రాఘు : ఏది?

భాస్క : అదే! మొన్న క్లబ్‌లో బిలియర్డ్స్ మాచ్ వుంది. త్వరగా వెడుతూ వుండగా ఉత్తరాలు యిచ్చాడు బంగారు. ఇచ్చినవాడు వూరుకున్నాడా? అట్లాగే నోరు తెరుచుకుని నిలబడ్డాడు. నాకూ తమాషా చెయ్యా

జె. యం. బారీ ఆధారంగా

అనిపించింది. కవరు చిన్నదికూడా నేమో, నోట్లో పడేటట్లు విసిరాను. మేం యూనివర్సిటీలో వుండగా ఒక 'గేం', ఆడేవాళ్లం నాన్నా! ఒక గిరిగీసి, ఆ గిరిలో పడేటట్లు అట్టముక్కల్ని విసరడం! కాని, ఏం లాభం? అది కాస్తా మురుగుగుంటలో పడి మునిగి పోయింది.

రాఘు : ఏం బావుండలేదు, భాస్కరం.

భాస్క : నిజమే! కాని ఆ ఆట ఆడడం మానేసి అప్పుడే నాలుగు నెలలయింది.

రాఘు : (చేతిలో చీటీ చూస్తూ, బంగారు వంకకు తిరిగి) ఎట్లా వుంటాడు మనిషి.

బంగా : మనిషికేమండీ! మన ఒంగోలు కోడెలా వున్నాడు. అయితే యేం? మనిషేంకో దిగులుగా, సినిమాలో హీరో ఏడుస్తున్నట్టున్నాడండి.

భాస్క : ఆపరా బంగారూ, నీ అలంకారాలు! వీటిని వింటే ప్రబంధ కవులు అమాంతం గుండెలు బాదుకుంటారు.

రాఘు : ఆఁ!...... వుత్తరం అదేనంటావా? లేక పొరపాటు పడ్డాడా?

బంగా : ఆయన అచ్చంగా తన నోటితో చెబితే నే!

భాస్క : పోనీ, మళ్లీ రాయమనకూడదూ?

రాఘు : (విసుగుతో) ఆఁ—

బంగా : కాని, ఆ అమ్మాయిగారు—

భాస్క : ఎవరు?

బంగా : అదేనండీ! ఆయనగారితో రాలా, ఓ అమ్మాయి గారు—

భాస్క : మాకేం తెలుసురా? వచ్చిందా?

బంగా : ఆఁ! వచ్చిందండీ...... ఆవిడగారు ఏడుస్తోంది.

భాస్క : (ఆదుర్దాగా) ఏడుస్తోందా?...ఎన్నేళ్లుంటయ్?

బంగా : చిన్నదేనండి.

భాస్క : అంటే పదేళ్లుంటయ్యా?

బంగా : పెద్దదేనండి.

భాస్క : అంటే, ఓ యాభైవుంటయ్యా?

బంగా : కాదు బాబూ......ఓ ఇరవై—

భాస్క : ఇరవై!...అందంగా వుంటుందా?

బంగా : కొరుక్కు తినొచ్చునండి.

రాఘు : ఏడిశావు గాని, బెల్ కొట్టగానే వాళ్ళను లోపలకు తీసుకురా.

బంగా : చిత్తం...

భాస్క : బంగారు! ఇహ నెప్పుడూ వుత్తరాలిచ్చి నోరు తెరుచుకు నిలబడకు...తెలిసిందా?

[బంగారు నవ్వడానికి ప్రయత్నం చేసి, విఫలుడౌతాడు. మొహం పాలిపోతుంది] ఏమిటి బంగారు అలా అయిపోయావ్?

బంగా : అబ్బే! ఏముంది?...ఏమీ లేదండి. (అంటూ వెళ్ళిపోతాడు).

భాస్క : బంగారు అలా వున్నాడేం, నాన్నా?

రాఘు : భాస్కరం ఆ సంగతి అలావుంచు...నిన్ను చూస్తే నే నాకు కోపం ముంచుకువస్తోంది.

భాస్క : సహజమేననుకోండి...

రాఘు : ఇప్పుడు వినోదరావు కేమని చెప్పాలి?

భాస్క : వినోదరావు కాదు నాన్నా, ఆనందరావు.

రాఘు : అదే! ఆయన కేమని చెప్పాలి? 'మీ వుత్తరం చదవ లేదండి...మా వాడు ఓ ఘనకార్యం చేశాడు' అనాలి.

భాస్క : ఎందుకు?

రాఘు : ఎందు కేమిటి? ఆయన మన దగ్గరకు ఎందుకు వచ్చాడో మన కేమీ తెలియదని ఒప్పుకో వాలి కదా!

భాస్క : (ఆలోచిస్తూ) ఆ మాత్రం తెలుసుకో లేమా?

రాఘు : (కొంచెం ఆశ్చర్యంగా) నువ్వు తెలుసుకో గలవా?

భాస్క : రెండూ, రెండూ కలిపితే ఎంత అవుతుందో ఇంకా చెప్పాలా నాన్నా?

రాఘు : అంత తెలివిగలవాడవయితే ఈ కేసు నువ్వు విడుపు. చూస్తాను...ఇది నీకు మొదటి కేసు!

భాస్క : (ముందు కొంచెం బిత్తరపోయినా, తెప్పరిల్లుకొని) అలాగే!...తప్పకుండా...(తరువాత, ధైర్యంగా) వాళ్లు లోపలకు వచ్చిన రెండు నిముషాల్లో వాళ్లు ఎవరో, ఎందుకు వచ్చారో తెలుసుకుంటాను, చూడండి.

ఘు : (పేలవంగా నవ్వుతూ) చిన్నవాళ్ల దగ్గర నుంచి నేర్చుకోవడానికి నే నెప్పుడూ సిద్ధమే! అయితే, ఆ మాత్రం మేమూ కనుక్కోగలం!

స్క : ఎలా?

ఘు : వాళ్ళ నే అడిగి తేసరి.

స్క : ఆ మాత్రానికి నేను యూనివర్సిటీకి వెళ్లి, వున్నదానికి మరో తోక తగిలించుకురావడం దేనికి?

ఘు : భగవంతుడికి తెలియాలి...సరే, వాళ్ళ ను పిలవమంటావా?

స్క : (కుర్చీలో నుంచి లేచి, తనను తాను సర్దుకొని) యస్...

ఘు : (బెల్ కొట్టబోయి, ఆగి) ఆ వచ్చినావిడ పేరు కూడా మనకు తెలియదు కదా!

స్క : నేను కనుక్కుంటానుగా, చూడండి.

ఘు : పెళ్ళయిందా?

స్క : అదే తెలుస్తుంది...మనకు తెలిసినదల్లా ఆవిడ చిన్నదని అందగత్తె అని, ఏడుస్తోం దని—ఆవిడకు పెళ్ళి అయివుంటే, ఆ ప్రక్కనున్నాయన ఆవిడభర్త అయివుంటే, భర్త ప్రక్కనవుండి కూడా ఆవిడ ఏడవవలసిన పని ఏమిటి?

రాఘు : వున్నందుకే నేమో?

భాస్క : అందుకయితే ఇంతదూరం ఎందుకువస్తుంది? ఒకవేళ పెళ్ళి కాకపోతే ఈయన ప్రియుడైనా, అన్నయినా కావచ్చు...ఇంతకూ ఆ అమ్మాయి విషయంలోనే వచ్చారని మాత్రం నాకు తోస్తుంది.

రాఘు : బృహస్పతి దిగి వచ్చాడయ్యా! (బెల్ కొడతాడు.)

[మరుక్షణంలో ఓ యువకుడు, ఆయనను అంటుకుపోయిన ఓ యువతి లోపలకు వస్తారు. ఇద్దరూ భయపడుతున్నారు. యువకుడి మొహం పాలిపోయి వుంటుంది. అతను లోపలి ఆతురతను అణుచుకోవడం కోసం, అనుక్షణం దీర్ఘంగా నిట్టూర్పులు విడవడం వినిపిస్తుంది. ఆవిడ విచారం యింకా తగ్గినట్లు లేదు. ఏడవడంవలన ఏర్పడిన చెదిరిన ముంగురులు, చెరిగిన కాటుక మాత్రం మనకు కనిపిస్తూ వుంటయ్]

భాస్క : రండి ఆనందరావు గారూ! మీరు మా నాన్న గారు (ఆనందరావు ఆయనకు నమస్కరిస్తాడు. రాఘవయ్యగారు ప్రతి నమస్కారం మాత్రం చేసి వూరుకుంటాడు) వారు లాయరే!...అయినా ఈకేసు నేను చూస్తున్నాను.

ఆనంద : (తప్పు చేసిన వాడిలా భయపడుతూ) నా ఉత్తరం అందిందనుకుంటాను.

భాస్క : (కొంచెం తడబడుతూ) అవును...అందింది.

ఆనంద : దానిలో అన్ని విషయాలు వివరంగా...

భాస్క : (అవు:వును...అవన్నీ నాకు జ్ఞాపకం వున్నయ్...కూర్చోండి (సుశీల వంక ప్రత్యేకంగా చూస్తూ) కూర్చోండి...ఆ... మీ పేరు...మీ పేరు—మరిచిపోయాను.

రాఘు : నువ్వు అడగనే లేదుగా భాస్కరం!

[భాస్కరం దీనికి కొంచెం విసుగుదల కనబరుస్తాడు]

ఆనంద : క్షమించండి...మరచిపోయాను. ఈవిడ సుశీలా ఆనందరావు...నా భార్య.

[భాస్కరం తెల్లమొహం వేస్తాడు, ఓ క్షణంపాటు కనిపించకుండా నవ్వుకుంటాడు రాఘవయ్య గారు]

భాస్క : (తెప్పరిల్లుకొని) అలాగా! చాలా సంతోషం. కూర్చోండి సుశీలాదేవి గారూ!
[సుశీల సిగ్గుపడుతూ కూర్చుంటుంది]

ఆనంద్ : సుశీల ఈవిషయమై కొంచెం అదుర్దాగా వున్నదండి.

భాస్క : ఉండదుటండీ మరి!...(స్టేజి ఒక చివరకు వెళ్ళి) అందులోనూ ఈ విషయాలున్నయ్ చూడండి- తాత్కాలికంగా చాలా బాధగా వుంటయ్...కాని, క్రమంగా మరచిపోతాం లెండి.

సుశీల : అదే ఆనంద్ కూడా అంటున్నాడండి.... కాని, నాకే—ఎందువల్లనో—(తలవంచి,

పిల్లగా) అయినా మా పెళ్ళయి ఇంకా సంవత్సరం కాలేదు.

భాస్క : అవుననుకోండి...అసలు అందువల్ల నే—

ఆనంద : (మాట మార్చడానికి ప్రయత్నం చేస్తూ) ఆఁ!...మీ ఫీజు! తక్కువే ననుకొంటాను.

భాస్క : నాకుమాత్రం చాలా తక్కువే అనిపిస్తోందండి.

ఆనంద : నాకు చాలా ఎక్కువనిపించిందండి.

భాస్క : అంటె, అంతకంటె ఎక్కువ—

ఆనంద : అబ్బే!

భాస్క : (అయిష్టంగానే) సరే!

సుశీల : నాకూ చాలా ఎక్కువనిపించిందండీ!

భాస్క : (దెబ్బ తిని) ఓ!

ఆనంద్ : ఈ చిన్న విషయానికి ఇంత డబ్బు అనవసర మని సుశీల వుద్దేశ్యం.

భాస్క : సరే! కానివ్వండి...అయితే, ఒక విషయం మనం ముందు ఆలోచించుకోవాలి. ఈ పరిస్థితుల్లో కేవలం సుశీలాదేవి గారినే ముఖ్యంగా తీసుకొని, ఆవిడమీదనే ఆధార పడడం బావుండదు!...అందువల్ల మనం మరో మార్గమేదయినా—

ఆనంద్ : (చిత్తరపోయి) మరో మార్గం ఎందుకండి? అంతా ఆ వుత్తరంలో వున్నట్లుగా చేస్తే సరిపోదూ?

భాస్క : అహ...సరిపోదని కాదు—

సుశీల : ఆనంద్!....(కంటతడి పెడుతుంది)

ఆనంద : (ఓదార్చడానికి, బుజంమీద తడుతూ) ఊరుకో, సుష్.

భాస్క : (మరోక త్రోవకు పోయి) నాకు చాలా విచారంగా వున్నది. సుశీలాదేవి గారూ! (ఆనందరావువంకకు తిరిగి) కాని సభ్యతగల స్త్రీకి ఇటువంటి ప్రచారం జరగడం—

ఆనంద్ : (ఆశ్చర్యంతో) ప్రచారం! ప్రచార మేమిటండీ?

భాస్క : అదే!...ఆవిడ విషయంలో మనం వ్యక్తుల పేర్లను వదిలి, మిగిలిన విషయాలు మాట్లాడు కోవడం బావుంటుందేమో?

ఆనంద్ : పేర్లు!

సుశీల : (ఇంకా ఏడుస్తూనే) నే నేం చేస్తా నేను అంతగా ప్రేమిస్తున్నాను!

భాస్క : (సుశీలతో) అయితే, క్షమించి వి పెడదామంటారా?...విషమంగావున్న స్థితుల్ని సౌమ్యంగా అతికే అవకాశ లేదంటారా?

ఆనంద్ : (కోపంతో) ఏమిటండీ మీరంటున్నది?

రాఘవ : (ఇంతవరకూ ఆనందించినా, ఇక తట్టుక లేక) అవును భాస్కరం, ఏమిటి నువ్వ టున్నది?

భాస్క : అదే! (ఆనందరావు దగ్గరగావెళ్లి) చూడం ఆనందరావుగారూ! ప్లీడర్లకు మీరు వి యాలన్నీ వివరంగా చెప్పకపోతే, మే కేసులను నడిపించడం కష్టమండి.

ఆనంద్ : కేసంటా రేమిటి?...నే నేం కోర్టుపక్షి న కున్నారా?

భాస్క : అంటే, కేసేమీ లేదా?

ఆనంద్ : నాకు తెలిసినంతవరకు లేదు.

సుశీల : మీరు అనే కేసు ఆనంద్ మీద కాదుగదా అతను దేవత!

భాస్క : (తప్పుచేసింది ఆవిడైనా కావచ్చునని అ మానపడి) అయితే, అది మీరు.

సుశీల : (బెదిరిపోయి) నేనా! ఏమిటి నేను?

ఆనంద్ : (కోపంతో, అరుస్తూ) దీని అర్థం ఏమిటి?

భాస్క : అర్థమా! (తాపీగా కూర్చుని, ఏడుస్తున్న సుశీలవంకకు చూస్తూ) తప్పంతా ఈవిడ నని నేను కలలోకూడా అనుకోలేదు. నాకు చాలా బాధగావుంది. నేను ఈ కేసులో ప చెయ్యలేను.

[కొడుకు ఆత్మవిశ్వాసాన్ని చూసి రాఘ వయ్య గారికి ఏడుపూ, నవ్వూకూడా వచ్చి నయ్. సుశీల బెదిరి ఒకర్ని విడిచి ఒకరివం చూస్తూ వుంటుంది]

ఆనంద : (కుర్చీలో కూలబడుతూ) ఏమిటి!

రాఘ : (గొంతు సవరించుకొని) అయితే, ఈ కేస నేను తీసుకుంటాను.

ంద్ : (రాఘవయ్యగారిదగ్గరకు వెళ్లి) మీఅబ్బాయి నన్ను అవమానపరచాడు. దీనికి ముందు పంజాయిషీ—

ల : (లేచి, ఆనందరావు మీదకు వాలిపోయి) ఎందుకు ఆనంద్? పద, వెళ్లిపోదాం...

ఘు : (వారిస్తూ) ఒక్కమాట ఆనందరావు గారూ! మీ ఉత్తరం నేను చూడలేదు కనుక అసలు విషయమేమిటో నాకు చెప్పగలరా?

ంద్ : నా వీలునామా తయారుచెయ్యడానికి మీకు వీలుంటుం దేమో తెలియ చేయవలసిందని వ్రాశాను.

స్క : వీలునామా!...అంతేనా?

నంద్ : అంతే!

ఘు : ఇప్పుడంతా తెలిసిందికదూ భాస్కరం!

స్క : మరి సుశీలాదేవిగారి ఆదుర్దాకు కారణం?

నంద్ : వీలునామా, నా మరణాన్ని ముందుకు తెస్తుందని సుశీలకు భయం.

(సుశీల మళ్ళీ ఏడుపు మొదలుపెడుతుంది. 'సుస్' అంటూ వారిస్తాడు ఆనంద్.)

స్క : అదా!

నంద్ : ఇదంతా వుత్తరంలో వున్నది కదండీ!

ఘు : (నవ్వుతూ) వినుంటావు భాస్కరం?

స్క : ఏముంది?... నాకుమాత్రం చాలా విచారంగా వుంది. (ఇంతలో ఏదో ఆలోచన తట్టినట్లుగా వుంది. రాఘవయ్యగారి వంకకు తిరిగి నవ్వుతాడు.)

నా కిప్పటికీ ఆశ్చర్యంగావుంది. మీపేరు యస్. విమలానందరావుగారు కదూ?

ఆనంద్ : కాదండీ! ఒట్టి ఆనందరావునే! ఎ. ఆనందరావు.

భాస్క : ఎ. ఆనందరావుగారా! ... చూశారా, నాన్నా! మనం ఎలా పొరపాటుపడ్డామో?

[ఈ సర్దుకున్న పద్ధతి చూచి రఘువయ్య గారు సంతోషిస్తారు.]

భాస్క : సంగతేమిటంటే సుశీలాదేవి గారూ! ఇవ్వాళే మేం యస్. విమలానందరావుగారని— ఆయనకోసం చూస్తున్నాం. ఆయన వస్తానని వ్రాశారు...ఆయన, ఆయన భార్య విషయంలో ఏదో మాట్లాడాలన్నారు.

సుశీల : ఎంత భయపెట్టారు!

భాస్క : భయంకాదుటండీ మరి! (ఆనందరావుతో) క్షమించండి...మా వృత్తిని దృష్టిలో పెట్టుకొని అంతకంటె ఎక్కువ చెప్పలేం, చూడండి.

ఆనంద్ : మేము మాత్రం అనుకుంటామా?...కాని నేను కూడా వుత్తరం వ్రాశానే!

భాస్క : వ్రాసివుండొచ్చు ... వీలునామాను గురించేనా? (అవునని తల తిప్పుతాడు ఆనంద్) అవి నాన్నగారు చూస్తారు...ఇప్పటికైనా ఉత్తరంసంగతేమైనా జ్ఞాపకం వచ్చిందా నాన్నగారూ?

రాఘు : ప్చ్...అందనంలేదు.

భాస్క : అరె! తమాషాగావుందే....అయితే మీరు సరిగ్గా చూచివుండరు.

రాఘు : (కొడుకువంక తృప్తిగా చూస్తూ) కావొచ్చు ...ఆఁ! ఇప్పుడు చెప్పండి ఆనందరావు గారూ!...మీరు వచ్చిన విషయం —

భాస్క : (లేచి) నాన్నా! ఇక నేను వుండనక్కర్లేదు కదూ!

రాఘు : అవసరంలేదు...నువ్వు హాయిగా క్లబ్‌కు వెళ్ళి నీ బిలియర్డ్స్ ఆడుకో...వెడుతూ, వెడుతూ బంగారాన్ని పంపించు...(ఆనంద రావు, సుశీలలతో) మావాడు ఇవ్వాళే మొదటి కేసు నడిపించాడు.

[భాస్కరం ఏమీ ఎరగనట్లుగా, పేపర్లు సర్దుతూ వుంటాడు.]

ఆనంద్ : కేసులో గెలుపు వారిదే నేమో?

రాఘు : అనొచ్చు...మొదటంతా పద్మవ్యూహంలా తయారుచేసుకున్నాడు. కాని, దానినుంచి తెలివిగామటుకు బయటకు వచ్చాడు... ఫరవాలేదు భాస్కరం!...నువ్వు మంచి లాయరవుతావు.

భాస్క : థాంక్స్...(వెళ్ళిపోబోయి, మళ్ళీ లోపలకు వచ్చి) వస్తాను ఆనందరావుగారూ!

క్షమించండి...సుశీలా దేవిగారూ! మీరూ క్షమిస్తారు కదూ!

రాఘు : అందరూ ఏకంగా క్షమిస్తారు. వెళ్లిరా.

భాస్క : నమస్తే. (ఆనందరావు ప్రతి నమస్కారం చేస్తాడు.)

రాఘు : ఆఁ! ఇప్పుడు చెప్పండి ఆనందరావు గారూ!

[ఆనందరావు, సుశీల చాలా దగ్గరగా కూర్చొని వుంటారు. రాబోయే గాలివానకు లెట్టుకోన డానికి తయారు తి సేవాడిలా వున్నాడు ఆనందరావు]

ఆనంద్ : నా వుద్దేశ్యం...వీలునామా అంతా ఒక్క వాక్యంలో వుంటే సరిపోతుం దనండీ... "నాకు చెందిన ప్రతి వస్తువూ నా మరణా నంతరం నా భార్య పరం కావాలి."

రాఘు : దానికేం! అందంగా వుంది! ఇంతకంటె చెత్తగావున్న వీలునామాలు నేను లక్షలు చూశాను.

(సుశీల వుద్రేకపడుతుంది)

ఆనంద్ : (ఉద్రేకంలో నిట్టూర్చే సుశీలను వారిస్తూ) అలా మాటి మాటికీ వుద్రేకపడకు సుస్.

సుశీల : (అంత బాధలో నూ) ఆ మాటలు చూడు— 'నా మరణానంతరం'...అవెందుకు చెప్పండి లాయరు గారూ!

రాఘు : ఆ మాటలు లేకుండానే నేను వీలునామా తయారుచేస్తానమ్మా.

సుశీల : (త్వరగా) బావుందండి అలా చెయ్యండి.

రాఘు : (ఆనందరావుకేసి తిరిగి) అయితే, ఇటువంటి న్యాయసమ్మతమైన వీలునామాల్లో, ఏ విధవకు ఆస్తి చెందుతుందో—

(సుశీల నోట్లో చీర కుక్కుకుంటుంది. ఆనందరావుకు ఓదార్పుకు తప్పదుకదా!)

ఆనంద్ : సుశీలా!—సుస్—(రాఘవయ్యగారివైపు తిరిగి) ఆ 'విధవ' అనే మాటలేకుండా చెయ్యండి లాయరు గారూ!

రాఘు : అలాగే! అలాగే!! ఈ ముసలివాడికి ఆ విషయం జ్ఞాపకం లేదమ్మా. వూరుకో—

[సుశీల మామూలుమనిషై, చిన్నగా నవ్వుతుంది. బంగారు వస్తాడు.]

బంగారూ! మూడు కాఫీ తీసుకురా!

[బంగారు వెళతాడు] ఆ...మీరు చె విషయాలు రెండూ వ్రాసుకుంటాను (క కాగితం తీసి, వ్రాస్తూ) నాకు తెలిసిన వరకు ఈ కేసులోవున్న విషయాలు ఆనందరావుగారూ! ఇప్పుడే యౌవనం అడుగు పెట్టినప్పటికీ, జీవితం శాశ్వ కాదని—

సుశీల : (వెనకటి వలెనే) ఓ!

రాఘు : (తట్టుకొని) మనల్ని పెద్దవాళ్లు దీవిం టప్పుడు 'శతమానం భవతి, శతాయుః.. అంటారు. అంటే, మనిషి వయస్సు వ దేశంలో వంద సంవత్సరాలన్న మాట ఆనందరావు గారు అన్నేళ్ళూ బ్రతుకుం వుంటారు—కనీసం మీ ప్రేమకోసమై వుంటారు. అయినా, వీలునామా పత్రాని ఇప్పుడే తయారుచేసి వుంచడం మంచిది కేవలం పత్రాన్ని మాత్రమే—ఆయన అ భిప్రాయం.

సుశీల : సరే!

రాఘు : అమ్మయ్య! ఇప్పుడు కొన్ని వివరాలు చె తారా, ఆనందరావు గారూ!

ఆనంద్ : అడగండి.

రాఘు : ముందు మిమ్మల్ని గురించి చెప్పండి.

ఆనంద్ : 'నా' అనే వాళ్లెవరూ నాకు లేరండి (సుశీల జాలిగా చూస్తుంది) అదే! ఒక న సుస్ తప్ప... నివాసం ... సుశీలా సదనం సత్యనారాయణపురం!

సుశీల : (అదేదో అందరికీ తెలిసిన దన్నట్లుగా) అవు నండి. మేం అక్కడే ఉంటాం.

ఆనంద్ : ప్రస్తుతం నేనిక్కడ ఒక పెద్ద కంపెనీలో గుమాస్తాగా ఉంటున్నాను. ఆంధ్రదేశంలో పెద్ద కంపెనీ అదేనండి......సంవత్సరానికి 20 లక్షలు లాభాలే పంచిపెడుతుందండి అది.

రాఘు : అవునవును. నాకు తెలుసు......అయితే, వ్యక్తిగత మైన రాబడి ఏమైనా ఉందా?

[ఆనందరావు, సుశీల 'ఈ ప్రశ్న ఏమిటా?' అని ఒకళ్ళనొకళ్ళు ప్రశ్నార్థకంగా చూసు కుంటారు.]

ఆనంద్ : అబ్బే! ఏమీ లేదండి.

రాఘు : (వ్రాసుకున్న విషయాలను పరిశీలిస్తూ) ఇది చిన్న వీలునామానే అవుతుంది.

ఆనంద్ : (అపార్థం చేసుకొని కాబోలు) నాకు వచ్చేది కొంచెం ఎక్కువే లెండి

రాఘు : (ఆసక్తితో) ఎంతో?

సుశీల : సంవత్సరానికి బోనస్ కాక, పదిహేను వందలు వస్తయ్.

రాఘు : బావుంది...మీ యిద్దరేగా!

ఆనంద్ : నెలకు ముప్ఫై రూపాయల దగ్గర మొదలు పెట్టానండి. జీవితం...అయితేనేం? ప్రతి సంవత్సరం ఇంక్రిమెంట్లు బాగానే ఇస్తున్నారు. ఈ యేడు ఒక్కసారి ఇరవై రూపాయ లిచ్చారు.

రాఘు : పని చేస్తున్నావ్...ఇస్తున్నారు.

[ఏకవచన ప్రయోగాన్ని గుర్తిస్తాడు ఆనందరావు. దానికి సంతోషించినట్లే కనబడతాడు.]

ఆనంద్ : అయితే, నాకొక ఆశయం మాత్రం వున్నదండి.

సుశీల : (ఆనంద్ కొంచెంసేపు ఆగడం చూచి) ఫర్వాలేదు ఆనంద్! ఆయనకు చెప్పు.

ఆనంద్ : (కొంచెం బిడియంగా) ఈ సంవత్సరం చివరకు 3650 రూపాయలు నిలవ చెయ్యాలని వుంది.

సుశీల : (గర్వంగా) అంటే రోజుకు పదిరూపాయలన్న మాట.

రాఘు : (వాళ్ళ అభిలాషకు ఆనందిస్తూ) బావుంది., తప్పకుండా చెయ్యగలవు.

ఆనంద్ : నాకూ ధైర్యం వుంది...కాని మొన్ననే ఇంట్లోకి కావలసిన సామాన్లు మింగినయ్ చాలా డబ్బు.

రాఘు : డబ్బు మింగేవే అవి!

సుశీల : ఉన్న వాటిలో మంచిరకమే మన ఇంట్లో ఉండాలంటాడు ఆనంద్...ఒక్కసారి నా గది చూస్తేనా—

రాఘు : (ఆమోదాన్ని తెలుపుతూ) అవును...

ఆనంద్ : అయినా, మాకు ఒక్క చిల్లిగవ్వ కూడా అప్పు లేదు. ఇప్పటికే రెండు వేలు బాంకులో వుంది.

రాఘు : అదృష్టవంతుడివి...నువ్వు తప్పకుండా ముందుకు పోగలవు.

సుశీల : ఆనంద్ అంటే ఆఫీసులో అందరికీ ప్రాణమండీ!

రాఘు : నీకు! పంచప్రాణాలు! అవునా?

[ఇద్దరూ సిగ్గు పడతారు]

ఆనంద్ : నేను అయిదు వేలకు ఇన్స్యూర్ కూడా చేశాను.

రాఘు : మరీ బావుంది...ముందే మేలుకున్నావు.

ఆనంద్ : కృష్ణ ఒడ్డునే ఓ బంగళా, ఓ కారు—కనీసం ఇవైనా సుశీలకు వదిలి వెళ్ళాలని నా ప్రయత్నం.

రాఘు : ఏమో! నీ ప్రయత్నం ఫలించ కూడదని ఎక్కడ వుంది?

సుశీల : (బాధతో) ఓ!

రాఘు : అనుకోకుండా వచ్చేసిం దమ్మా! ఏమీ అనుకోకు.

సుశీల : కార్లు, బంగళాలు ఎందు కండీ నాకు, ఆయన లేకుండా?

రాఘు : నిజమే నమ్మా. నిజమే! ఆయన అనే దేమిటంటే—ఆయన మరణానంతరం ... అది సంభవిస్తే—ఆయనకు చెందిన ప్రతి వస్తువూ నీకే రావాలని.

ఆనంద్ : (అనుకోకుండా) అవును ... అదే నా వుద్దేశ్యం.

సుశీల : (అప్రయత్నంగానే) కాదు.

ఆనంద్ : అవును.

సుశీల : కాదు.

[రాఘవయ్య ఇద్దరి వంకా ఆశ్చర్యంగా చూస్తూ వుంటాడు. ఇంతలో బంగారు మూడు కాఫీలు తెస్తాడు.]

రాఘు : (ఇద్దరికీ కాఫీ యిస్తూ) తీసుకోండి.

ఆనంద్ : థాంక్స్...తీసుకో సుస్...ఈ విషయంలోనే మా యిద్దరి మధ్య ఓ చిన్న అభిప్రాయభేదం వచ్చిందండి.

సుశీల : మీరు పెద్దలు కదా, మీరు చెప్పండి.

[రాఘవయ్య ఒప్పు కుంటున్నట్లు తల తిప్పుతాడు.]

ఆనంద్ : వాకు ఇద్దరు అక్కయ్యలు వున్నారు.—పినతండ్రిగారి పిల్లలు—వాళ్లకు కాస్తో-కూస్తో ఇప్పుడూ సహాయం చేస్తున్నా మనుకోండి. వీలునామాలో ఎలా చెయ్యగలం చెప్పండి?

రాఘు : నువ్వు ముందు నీ భార్యసంగతి ఆలోచించాలి.

ఆనంద్ : కాని, ఆవిడే వాళ్లకు ఒక్కొక్కళ్లకు వంద రూపాయల చొప్పున వదిలివెళ్లాలంటున్నది.

సుశీల : (దృఢంగా) కాదు. రెండు వందలు.

ఆనంద్ : వంద.

సుశీల : కాదు ఆనంద్...రెండు వందలు.

రాఘు : పోనీ, నూటయాభై.

సుశీల : కాదండీ. రెండువందలూ ఇవ్వవలసిందే.

ఆనంద్ : సరే! సుశీల యిష్టమే కానివ్వండి... ఇదిగో, వాళ్ల పేర్లు, అడ్రసులు—

రాఘు : (తీసుకుంటూ) ఇంకేమైనా.

ఆనంద్ : అంతేనండి.

సుశీల : ఆ ఇంటివాళ్ల నేం చేశావ్ ఆనంద్? (రాఘవయ్యతో) చదువుకొనే రోజుల్లో అక్కడే వుండే వాడండి...వాళ్లెంతో మర్యాదగా చూశారు...ఎంతో మంచిగా వున్నారు.

ఆనంద్ : నిజమేననుకో...కాని—

సుశీల : యాభై రూపాయలు— (రాఘవయ్యవంక చూస్తుంది.)

రాఘు : అంతటితో నీ జాబితా పూర్తయితే, ఈ పద్దు నా కత్యంతరం లేదు. (ఆనంద్ ఇచ్చిన కాగితాన్ని పుచ్చుకొని, లేచి.) చూడు ఆనంద్! రేపు—ఈ వేళకే—మీరు వస్తే వీలునామా మీ చేతికిస్తాను.

సుశీల : (అయిష్టంగా) అది కాదండి! ఇవ్వాళతో అయిపోతే బాధ వదిలి పోతుందేమోనని.

ఆనంద్ : ఇవ్వాళే పూర్తయ్యేటట్లు చూడలేరా?

రాఘు : దానికేం? ఎంతో సేపు పట్టదు. (గడియారం వంక చూసుకుంటూ) మీరు ఒకగంట అలా వెళ్లి, భోజనం చేసిరండి. ఈలోగా పూర్తి చేసి వుంచుతాను.

సుశీల : నన్నుమాత్రం ఏమీ తినమని అడగకు ఆనంద్!

ఆనంద్ : నేనుమాత్రం తినగలనా?....ఆ దుర్దాలో వున్నప్పుడు ఆకలి వెయ్యదు, మాడండి.

సుశీల : అట్లా షికారుగా, బజారుకు వెళ్లొద్దాం.

రాఘు : ఆ రద్దీలో మొగుణ్ణి వెంటవేసుకు తిప్పుతావా? మాసేవాళ్లు కొంగున కట్టుకున్నావంటారు.

సుశీల : (సిగ్గుతో) కావచ్చు...కాని వాకు ఆనంద్ అంటే అంత యిష్టం.

రాఘు : అవును...నువ్వు కూడా అలాగే వుండాలి ఆనంద్...అందులోనూ పెద్దవాడివయ్యాక ఈ సంగతి బాగా జ్ఞాపకం వుంచుకోవాలి.

ఆనంద్ : ఆ భయం మీ కక్కర్లేదండి. (సుశీలను చూసి ఆప్యాయంగా నవ్వుతాడు.)

సుశీల : దయచేసి, ఆ వీలునామా కాపీని మాత్రం మాకు యివ్వకండి...అది ఇంట్లో లేకపోవడమే నాకు హాయి...వుంటే నిద్రపట్టదు.

రాఘు : అచ్ఛా! అలాగే!...ఓ గంటలో—

[బంగారు ఇంతవరకు నోరు తెరుచుకొని వింటున్నాడు. వాళ్లు లేవటం చూచి, బయటి తలుపులు తీస్తాడు. వాళ్లు ఒకళ్ళ చేతిలో ఒకరు చెయ్యి వేసుకొని ఆనందంగా బయటకు వెడతారు. రాఘవయ్యగారు, కనిపించేటంత వరకు, వాళ్ళ నేచూచి, తల పంకించి ఏవో రెండు విషయాలు ఓ కాగితం ముక్క మీద వ్రాసి...]

రాఘు : ఇదుగో! ఈ కాగితం ఇంటిదగ్గర అమ్మాయిగారి కివ్వు. కాగితాలు ఇస్తే, తీసుకురా!... (మళ్ళీ వాళ్లు వెళ్లిన వైపుకే చూస్తూ) బలే దాంపత్యం! బంగారు!

బంగా : సారూ!

రాఘు : ఏమంటావ్?

బంగా : (అతి సాధారణంగా) అవునండి.

రాఘు : ప్రేమకలాపాలు జీవితసుఖానికి నిలయాలు. అందులోనూ వయసులో వున్నారా?—

బంగా : (విచారంగా) అవునండి.

రాఘు : (బంగారువంక చూసి) అట్లా వున్నావేం బంగారు?

బంగా : (నవ్వడానికి ప్రయత్నిస్తూ) ఎట్లా వున్నానండి?

రాఘు : నీ హుషారంతా ఏమైంది?

బంగా : దానికేమండి...బాగానే వున్నానండి... (త్వరగా) ఇంటికి వెళ్లొస్తానండి. (వెళ్లబోతాడు.)

రాఘు : ఆగు! ఇటురా! ఎందుకు అలావున్నావ్? ఇంకా ఆ విషయాన్ని గురించే బాధపడుతున్నావా? (బంగారు వాలకం అలానే వుంది.) నొప్పి ఇంకా ఎక్కువయిందా?

బంగా : నొప్పి పెద్దగా లేదండి.... కాని తిప్పుతున్నట్లుగా వుంది.

రాఘు : (ఓదారుస్తూ) నువ్వనుకున్నది కాదు బంగారు! (జబ్బుపేరు చెప్పలేకపోక) అసంగతి ఏ మంచిడాక్టరయినా చెబుతాడు.

బంగా : నిన్న మన డాక్టరుగారే చెప్పారండి.

రాఘు : ఏమని?

బంగా : అది—...అదేనండి!—(వెళ్లడానికి వెను తిరిగి) పాపని అయిపోయింది బాబూ!

రాఘు : (దగ్గరకు వెళ్లి) ఆయన చెప్పింది నిజమై వుండదు...మరో డాక్టరుదగ్గరకు వెళ్లిరా.

బంగా : అక్కర్లేదు బాబూ! చలపతిరావుగారికంటె మంచి డాక్టర్లున్నారా?—ఆయన చెప్పనే చెప్పారు బాబూ!—ఇంకా తొమ్మిది నెలలంట, మహాబతికితే!—

రాఘు : (ఈవిషయం విని, షాక్ తింటాడు. మరో మూలకుపోయి) పోనీ, ఆపరేషన్ చేయిస్తే-?

బంగా : చాలా ఆలస్యమయిందట బాబూ!... మొదట్లో ఎప్పుడో చేయించుకొనివుంటే, కాస్తంత ఆశవుండేదంట!

రాఘు : ఇది నీకు ఎక్కువరోజులనుంచి లేదుకదా!

బంగా : నాకు తెలియకుండానే వుందంట బాబూ! చిన్నప్పట్నించీ—నాలో ముద్దగా, సూదిమొనంత—ఉండి ఉండి, సరిగ్గా ఇప్పుడు బతికి బట్టకట్టాల్సిన రోజుల్లో, ఇప్పుడు బయటపడ్డాదండి.

రాఘు : ఇంత ఎక్కువగా ఒక్కసారే ఎలా వచ్చిందంట?

బంగా : నాకూ తెలవదండి...కాని మనందర్లోనూ, ముద్ద మనకు తెలీకుండా నేవుంటుందటండీ. నామాదిరిగా జాగ్రత్తలేకుంటే, చివరకు—

రాఘు : కాదు, కాదు—

బంగా : కాదేంటి బాబూ! డాక్టరు బాబుగారు అంత చెప్పినాక ఇంకాఅనుమానమేం! ఆయనయినా ఊరికే చెప్పారా? అరిచి మొత్తుకుంటే బయటపడ్డారు. 'రావలసిన జబ్బుకాదు' అన్నారండాయన...కాని వచ్చిందిగా!—నా తరవాత నా పెళ్ళాం—

[చెప్పలేక బాధపడతాడు. రాఘవయ్యగారు ఓదారుద్దామని ప్రయత్నం చేస్తాడు. కాని చెయ్యలేకపోతాడు. ఇంతలో బంగారే తెప్పరిల్లుకుంటాడు]

బంగా : వస్తా, బాబూ, వస్తా. ఇంటికెళ్లి కాగితాలు దస్తా.

[త్వరగా వెళ్లిపోతాడు.]

[రాఘవయ్యగారు బంగారు వెళ్లిన వైపుకే చూస్తూ, దీర్ఘంగా నిట్టూరుస్తూ వుండగా—తెర.]

* * *

రంగము: 2

[ఇరవైయేళ్ల తరువాత]

* * రంగాలంకరణ పూర్వం మాదిరే; కొద్ది మార్పులు మాత్రం చేయబడినయ్. ఇదివరకు లేని గాంధి, నెహ్రూ ఫొటోలు గోడలకు తగిలించబడినయ్.

కొత్త తివాసీ, టేబుల్ మీద టెలిఫోన్. సాయంకాలపు వెలుతురు మసగ్గా లోపలకు వస్తుంది. భాస్కరం అలోచిస్తూ అటూ, ఇటూ పచార్లు చేస్తూ వుంటాడు. భాస్కరం ఇప్పుడు నలభైరెండేళ్ళవాడు. మనిషిలో చిలిపితనంపోయి, దర్జాకనిపిస్తుంది.

తిరుగుతున్నవాడు ఆగి, ఫోనుతీసి, మళ్ళీ తనలో తాను వితర్కించుకొని, ఫోను కింద పెడతాడు. గది మూలకు వెళ్ళి లైటు వేస్తాడు. అనంతం వస్తాడు. అనంతం భాస్కరందగ్గర కొత్త నౌకరు.

అనంతం: సుశీలా ఆనందరావుగారంటాండి, ఆవిడొచ్చారు, మిమ్మల్ని చూడ్డానికి.

భాస్కరం: ఎవరు అనంతం? ఆనందరావుగారుకదూ?

అనంతం: కాదండి...సుశీలా—

భాస్క: ఓ! నేను ఆనందరావుగారికోసం చూస్తున్నాన్లే...సరే! రమ్మను.

[అనంతం వెళ్ళిపోబోతాడు.]

అనంతం! ఏమిటి ఆఫీసులో ఈ అనంతమైన అల్లరి?

అనంతం: గుమాస్తాలు బాబూ! అంతా కుర్రకారు కదూ!

భాస్క: ఇక్కడ కుర్రకారు కావడానికి వీల్లేదు. ఒకవేళ కాదలుచుకుంటే, ఇక్కడ వుండడానికి వీల్లేదని చెప్పు.

అనం: అట్లాగేనండి... (వెళ్ళిపోతాడు.)

[భాస్కరం టేబులుమీది పేపర్లు సర్ది డ్రాయర్లో పెడతాడు. సుశీల వస్తుంది. ఆవిడ వయసూ ముప్పైయొనిమిది సంవత్సరాలు. దుస్తులు, అలంకరణ భాగ్యవంతురాలని చెబుతున్నాయ్. సాధారణంగా ధనవంతులైన యువతుల్లో తరుచూ కనిపించే ప్రయత్నం — పరిగెత్తే వయస్సును పట్టుకొని వెనక్కి నడిపిద్దామన్న—వృధాప్రయత్నం ఈవిడలోనూ కనిపిస్తుంది. ఇదివరకు కళ్లల్లో కనిపించిన అమాయకత్వం ఇప్పుడు లేదు. తనస్థితికి గర్వపడుతున్నట్లు కనిపిస్తుంది. కాని అది ఎదుటివారిని హేళనచేసేటందుకు మాత్రం కాదు.]

భాస్క: (లేచి) నమస్తే...రండి...మీ రాక నాకు చాలా ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది సుశీలా దేవి!...కూర్చోండి.

[సుశీల ప్రతినమస్కారం చేసి కూర్చుంటుంది]

మీరా దుస్తుల్లో ఉన్నప్పుడు చాలా బావుంటారు.

సుశీల: ఆమాట చాలామంది అన్నారు. (అని నాలుక కొరుక్కుని) ఆ! ఎటూ కానివేళ యీవిడ యిలా వచ్చిందేమిటీ అనుకుంటున్నారుకదూ మీరు!

భాస్క: అబ్బే!...నిజంగా, నేను—

సుశీల: మీరు ఆనందరావుగారి రాకకోసం ఎదురు చూస్తున్నారుకదూ!

భాస్క: (ఏమీ అనలేక) ఆ... (చెప్పవచ్చునో, కూడదోనని అనుమానం!)

సుశీల: మీ లాయర్ల నటనలు ఆపండి, పుణ్యముంటుంది. ఆయన, ఇక్కడే మిమ్మల్ని కలుసుకుంటారని నాకూ తెలుసు. అందుకే నేనూ వచ్చాను.

భాస్క: (అమ్మయ్య అనుకొని) అంటే ఆయనను కలుసుకోవడానికి, ఆయనే మిమ్మల్ని ఇక్కడకు రమ్మన్నారా?

సుశీల: నేనన్నానా?...(పేలవంగా నవ్వుతూ) నేను రావడం ఆయనకు ఇష్టమని కూడా అనుకోను.

భాస్క: (పాలిపోయి) అలాగా!

సుశీల: ఆయన ఎందుకు వస్తున్నారో నాకు తెలుసు. మరో వీలునామా వ్రాయించడానికేగా?

భాస్క: (నవ్వడానికి ప్రయత్నించేస్తూ) అయినా, మీ వీలునామా వ్రాయడం ఇదే మొదటిసారి కాదుగా!

సుశీల: కాదు...నాలుగోసారి!

భాస్క: ఎటువంటిజీవితం! ఒక మెట్టునుంచి, మరొక మెట్టు—ఉన్నతమైన అంతస్థు—

సుశీల: (తన దుస్తులు సర్దుకుంటూ, అతి సామాన్యంగా) అవును. మేము గొప్పవాళ్ళం అయినాం.

భాస్క: కాస్త కూస్తానా! ఆంధ్రదేశం గర్వించదగ్గ అయిదారు కుటుంబాల్లోనూ మీది ఒకటి!

సుశీల: (మాట మారుస్తూ) సరే! భాస్కరంగారూ! క్రిందటిసారి వ్రాసిన వీలునామా సరిగ్గా లేదా?

భాస్క : (ఆలోచిస్తూ, సుశీలకు ప్రక్కగా వచ్చి) చూడండి సుశీలాదేవీ! ఇటువంటి విషయాలు మీతో చర్చించడానికి నాకు అధికారం లేదు...అయినా, ఆయన వుద్దేశ్యాలు ఏమిటో నాకు అవగింజంతో అరవయ్యో వంతుకూడా తెలియవు.

సుశీల : అసలు వుద్దేశ్యాలంటూ వున్నయ్యా అని నా అనుమానం. (కిటికీ దగ్గరకు నడుస్తుంది.)

భాస్క : అలాగా!

సుశీల : అందుకే ఇప్పుడిక్కడకు వచ్చింది. ఆయన పొరపాటున ఏమైనా—

[తలుపు తెరుచుకుంటుంది. అనంతం వస్తాడు.]

అనంతం: ఆనందరావుగారు—

భాస్క: (త్వరగా) రమ్మను.

[ఆనందరావు వస్తాడు. మనిషి పూర్వంకన్న కొంచెం లావెక్కాడు. హుందాతనం దర్జా ఉట్టిపడుతూ ఉంటాయ్......ప్రపంచానుభవం తాలూకు ముడతలుపడ్డ నుదురు. చీటికీ మాటికీ తలపంకించి, ఓ క్షణంసేపు ఆలోచించే అలవాటు అతనిలో కొత్తగా కనిపించే విశేషం.]

ఆనంద్ : (వస్తూనే) హల్లో భాస్కరంగారూ! కులాసానా?...చూడండి, నా పని ఎంత త్వరగా పూర్తిచేస్తే అంతమంచిది. కాలం డబ్బువంటిదండి...డబ్బువంటిది.

[ఇంతవరకు సుశీలను చూడడు. సుశీల ముందుకువస్తుంది. ఆవిడ్ని చూసిన వెంటనే మూర్ఛపోయినంత పనై, చివరకు తెప్పరిల్లుకొని] సుష్ !

సుశీల : నువ్వు నన్ను రమ్మనలేదు ఆనంద్...... అయినా, నేనే వచ్చాను.

ఆనంద్ : (బరువుగా) దానికేం!...చాలా బావుంది.

సుశీల : (ఓ ప్రక్కగా కూర్చుంటూ) నాకు తెలియనివ్వకుండా నువ్వు తయారు చేస్తున్న మొదటి వీలునామా ఇదే ఆనంద్!

ఆనంద్ : (తనను తాను నిలవతొక్కుకుని) ఎక్కువ మార్పులేం చెయ్యడంలేదు సుష్. లేకపోతే నీకు చెప్పకుండా మార్చేస్తానా? అదీకాక, దీనివల్ల నీకు కొంతభారం తగ్గిద్దామనుకొంటున్నాను.

సుశీల : అంటే?

ఆనంద్ : అదే!......ఏ మనిషైనా తన వీలునామా వ్రాస్తున్నాడంటే తనకు జీవితంలో చివరి ఘడియలు వచ్చాయని తెలుసుకున్నాడన్న మాట! (భాస్కరంవైపు తిరిగి) ఏమంటారు?

భాస్క: చాలామంది ఉద్దేశ్యం అదే!

సుశీల : కాని మళ్లీ ఈ తతంగం అంతా ఎందుకు? దానికి దీనికి ఏమిటి సంబంధం?

ఆనంద్ : ఏమీ లేదనుకో—

సుశీల : ఇదంతా నీ పిచ్చి ఆనంద్...చీటికీ, మాటి నీకు డబ్బు ఎంత వుందో చూసుకోడం నీకు ఆనందమనుకుంటాను.

ఆనంద్ : చూసుకోవడంకాదు. ఇచ్చివేయడం—

సుశీల : దానికేం? నువ్వు ప్రేమించినవాళ్లకు ఎలాగూ ఇస్తావ్!

[భాస్కరం డ్రాయర్లోనుంచి కాగితం తీస్తాడు.]

ఆనంద్ : (కొంచెం విసుగుతో) నే నప్పుడే ఇవ్వడం లేదు...నేను ఆఖరు గడియల్లో వున్నట్లు మాట్లాడుతున్నావ్.

సుశీల : నేనా! అట్లా ఎప్పుడూ మాట్లాడేది నువ్వే!

భాస్క: (డ్రాయర్లోనుంచి తీసిన కాగితాలు ఇస్తూ) క్రిందటి వీలునామా కాపీ ఇది. దీన్ని చదివిన తర్వాత మనం మరోటి వ్రాయడం బావుంటుందేమో?

ఆనంద్ : అనవసరం.

సుశీల : ఎందుకండీ? దాని కాపీ మా యింట్లోనూ వుందిగా! పైగా, దాన్లో ఏముందో మాకు బాగా తెలుసు.

ఆనంద్ : (క్రిందటి వీలునామాను చూపుతూ) దానిలో వున్న దానికంటే ఇంకా ఎక్కువే

నేను ఇప్పుడు వదలిపెడుతున్నాను...... ఎంతో చెప్పుకోగలరా, భాస్కరంగారూ!

భాస్క : ప్చ్......ఊహకు కూడా అందడం లేదు.

ఆనంద్ : అంతకంటె ముప్ఫైవేలు ఎక్కువ...... మొత్తం లక్షా, ఎనభై వేలు.

సుశీల : అవి, వున్న నాలుగిళ్లు, పొలాలు, స్థలాలు, తోటలు కాక!...మీరు మా కొత్త ఇల్లు చూడలేదు కదూ!...తప్పకుండా చూడాలి.

భాస్క : (మెల్లగా) అవును...విన్నాను.

[కొంచెంసేపు నిశ్శబ్దం. ఎవ్వరూ భంగపరచడానికి ఇష్టపడరు]

సుశీల : (చివరకు, మాటలను పెకలిస్తూ) చెప్పు, ఆనంద్! నన్ను ఈ భాగ్యాలన్నింటినుంచీ దూరం చెయ్యదలుచుకున్నావా?

ఆనంద్ : లేదు, సుశీ లేదు. నీకు ఇదివరకటికన్న ఎక్కువే వస్తుంది.

సుశీల : అవును......ఇదివరకటికన్న మనకిప్పుడు ఎక్కువ వుందికదూ!

ఆనంద్ : (ఆవిడనుంచి ముఖాన్ని తిప్పుకొని) కాని--

[చెప్పడానికి జంకుతాడు.]

సుశీల : ఊఁ! చెప్పు ఆనంద్... ..కాని—ఏమిటి? అదంతా నాదేకదూ!

ఆనంద్ : (చెప్పలేక, చెప్పక తప్పక, మొఖం పేలవంగా అయిపోయి) అదే! అక్కడ వీలునామాను కొంచెం సవరిద్దామనుకుంటున్నాను.

సుశీల : ఇన్నాళ్లిగా నా అనుమానం నిజమయిందన్నమాట! అందుకేకదూ నువ్వు ఇక్కడకు వచ్చింది......పోనీ, నువ్వు ఎందుకు సవరించాలనుకుంటున్నావో చెప్పగలవా, ఆనంద్ ?

ఆనంద్ : అదే! ... సవరించాలనుకోవడం సహజమే కదా! ఇది నాలుగోసారి!

సుశీల : కాని ఈసారి మార్చడం మాత్రం సహజం కాదు.

భాస్క : కాని చూడండి—అవతల పిల్లలున్నారు.

ఆనంద్ : (తాను చెప్పదలుచుకున్నది, భాస్కరం చెప్పినందుకు సంతోషించి) అదే — ఆ నా ఉద్దేశ్యంకూడా!

సుశీల : అంటే, నా పిల్లలకు నేను డబ్బు ఇస్తానా యివ్వనా అనే కదూ మీ అనుమానం!.. (ఆనంద్‌తో) ఇంతవరకు వాళ్లను పోషించడంలో నేనెప్పుడైనా పొరపాటు చేశానా ఆనంద్?

ఆనంద్ : (ఆవిణ్ని శాంతింపచెయ్యటానికి భుజంమీద చెయ్యివేసి, బుజ్జగిస్తూ) లేదు, సుశీ లేదు

[సుశీల విసుగుతో, విదిలించుకొని, కిటికీదగ్గరకు పోయి నిలబడుతుంది]

ఆనంద్ : నీకు వాళ్లంటే మమకారం ఎక్కువ... వాళ్లకు నీ దగ్గర గారాబం ఎక్కువ. నువ్వు అతిప్రేమవల్ల ఏం చేసినా వాళ్ల జీవితాలు చెడిపోతయ్.

సుశీల : అయితే, వీలునామా మార్చడం ఎందుకు?

ఆనంద్ : అందుకే! ... నేను వెళ్లిపోయిన తర్వాత, నువ్వు అనవసరంగా ఈ విషయాల్లో బాధపడకుండా ఉండాలనే నా అభిలాష!

సుశీల : నా డబ్బును నేను జాగ్రత్తచేసుకోవడంలో నాకు బాధ ఏమిటి?

ఆనంద్ : (ఇక సహించలేక) కాని, ఇంతవరకు ఇది నాడబ్బే కదా!

సుశీల : నీ మనసులో నువ్వు వూహిస్తున్నదేమిటో నాకు తెలుసు ఆనంద్ !

ఆనంద్ : (తనలో తాను అనుకుంటున్నట్లుగా) ఇంత పెద్ద మొత్తం!

సుశీల : జనం ఇదంతా వింటే ఏమనుకుంటారో తెలుసా? ఇదంతా నా స్వంతానికే వాడుకుంటానని నువ్వనుకుంటున్నావనుకుంటారు.

ఆనంద్ : ఇంకా ఏమనుకుంటారో తెలుసా?... నేను వచ్చే వారమే చచ్చిపోతానని నువ్వనుకుంటున్నావనుకుంటారు.

[నిజానికి ఆనంద్ ఆలోచించి ఆ మాట అనలేదు. ఆవేశంలో అన్నాడు. అయినా ఫలితం మామూలే!]

సుశీల : ఓ!

(ఆనం)ద్ : నేననే దేమిటంటే—(తనలో అనుకుంటున్నట్లు) గుడ్ గాడ్! ఇదంతా నువ్వు ఏకో ఓ వ్యాపారంలో పెట్టి నష్టపోతావనుకో! (ఇదే తన కిప్పుడు సర్వస్వం అయినట్లుగా) భాస్కరం గారూ! ఇంత కష్టపడి, స్వహస్తాలతో సంపాదించిన ఇంత డబ్బు ఏ వ్యాపారంలోనో చిల్లిగవ్వ లేకుండా పోవడం తలుచుకుంటే, చచ్చిపోయిన తర్వాత కూడా నేను శాంతంగా వుండలే నని పిస్తున్నది.

[భాస్కరం తలమాత్రం తిప్పి, చేతితో కౌగిలం ఇస్తాడు.]

సుశీల : నువ్వు నిన్ను గురించే ఆలోచించుకుంటు న్నావు కాని, పిల్లల్ని గురించి ఏమీ ఆలోచించడంలేదు, ఆనంద్.

ఆనంద్ : కానే కాదు.

భాస్క : (అగ్నిలో ఆజ్యం పోసినట్లు) ఆ, అన్నట్లు, మీ పిల్లలు కులాసా వా?

సుశీల : గొప్పలు చెప్పడం కాదు. కాని, వాళ్లను చూస్తే నే చాలండి...రాము ప్రిన్సిప్ కాలేజీలో చదువుకున్నాడు...ప్రిన్సిప్ కాలేజీ వంటిది ఇండియాలో ఒక్కటే ఉందండీ!

భాస్క : బాగా చదువుకుంటున్నా డనుకుంటాను.

ఆనంద్ : భూనభోంతరాళాలు బద్దలు చేస్తున్నా నని వుత్తరాలుమాత్రం వ్రాస్తున్నాడు. వాడికి వున్న ఇద్దరు స్నేహితులూ మహారాజుల కొడుకు లేనట!......మొన్న ఆదివారం నాడు వాళ్లు ముగ్గురూ తప్పతాగి క్లాసులోకి వచ్చారట! మరి ప్రిన్సిప్ కాలేజీకదూ! అటువంటి కాలేజీ ఇండియాలో అకొక్కటే!...ఇంతా చేస్తే వాడి కన్నేళ్లో తెలుసా భాస్కరం గారూ! పందొమ్మిది!

సుశీల : నువ్వలాగే చెబుతావులే ఆనంద్.

భాస్క : మీ అమ్మాయి...ఎప్పుడో చూశాను... ఈ పరికి పెద్దదయి వుండాలి.

[ఆనంద్, సుశీల—ఒకరినొకరు సంతృప్తితో చూసుకొంటారు]

సుశీల : భాస్కరం గారికి చెప్పొచ్చు ఆనంద్.

ఆనంద్ : రేఖకు పెళ్ళిచేద్దామని ఆలోచిస్తున్నాం భాస్కరం గారూ! మన—

సుశీల : పేర్లెందుకులే ఆనంద్!.........

ఆనంద్ : అవును.......అక్కర్లేదు....ఏమైతే నేం? అమ్మాయి యిహ మనింట్లో వుండదు.

భాస్క : అదా! అట్లా చెప్పవేం? మీరు వీలునామా మార్పులకోసం అంటుకున్నారూట!

ఆనంద్ : ముఖ్యంగా అందుకే భాస్కరం గారూ! దానివల్ల వీలునామాలో చాలా మార్పులు చేయవలసి వస్తుంది.

సుశీల : కాని, నాకు చేసిన వాగ్దానాలు మాత్రం మరచిపోకు ఆనంద్.

ఆనంద్ : అనే వాటిని గురించే ఆలోచిద్దాం.

భాస్క : ఆఁ! మీరు పూర్వం ఏ సంస్థలకైతే విరాళాలు ఇద్దామనుకున్నారో, వాటికి ఇప్పుడు కూడా ఇస్తారా?

ఆనంద్ : (కుర్చీలో మేను వాల్చి) ఆఁ!......హాస్పిటల్ కు పది వేలరూపాయలు కదూ?

సుశీల : మనకు ఇన్ని ఖర్చులు వస్తున్నయ్; ముందు ముందు. అది ఇవ్వడం అవసరమంటావా ఆనంద్?

ఆనంద్ : పది వేలు కాదు, ఇరవై వేలు.

సుశీల : ఆనంద్!

ఆనంద్ : నేను నిశ్చయం చేసుకున్నాను సుస్...మన దేశంలో హాస్పిటల్లు బాగుపడవలసిన అవసరం ఎంతైనా వుంది.

భాస్క : మిగిలిన సంస్థలకు—

ఆనంద్ : మిగిలినవన్నీ ఎప్పటిలానే వుంచివెయ్యండి.

భాస్క : మీ పిన్నిగారి కూతుళ్లకు—ఒక్కొక్కరికీ సంవత్సరానికి మూడువందలు.

ఆనంద్ : దాన్ని అలా వుంచితే సరిపోతుందను కుంటాను, సుస్.

సుశీల : పోనీ ఒక్కసారే కొంత మొత్తంగా ఇస్తే. మొదట వాళ్లకు ఒక్కొక్కళ్లకు వంద రూపాయలు ఇస్తే సరిపోతుందనుకున్నాం.

ఆనంద్ : అప్పుడు నేను భాగ్యవంతుణ్ణి కాదు, సుస్.

సుశీల : వాళ్లను ఇంతభారం ఒక్కసారి మొయ్య మనడం భావ్యమా? వాళ్లకు ఈ డబ్బు ఎలా ఖర్చు పెట్టాలో కూడా తెలియదు.

ఆనంద్ : వాళ్లూ పెద్ద వాళ్ళయినారు.

సుశీల : అందువల్ల నే—వాళ్లకు ఏం అవసరాలు వుంటాయ్?...పోనీ, సంవత్సరానికి రెండు వందలు—

ఆనంద్ : వాళ్లు కలిసివుంటే అలాగే సరిపోతా యనుకో. కాని వాళ్ళకు ఒక్క క్షణం సరిపడదే! (భాస్కరంతో) వాళ్ళిద్దరికు ఇవ్వ వచ్చు గడ్డి పేస్తే భిక్షనుంటుం దనుకోండి!

సుశీల : బంధువులు—అందులో నా అక్కా చెల్లెళ్లు—అలా వుండడం మంచిదా? పోనీ ఓ పని చేద్దాం. వాళ్లిద్దరూ కలిసివుంటేనే డబ్బు వాళ్ళకు ముడుతుందని చెప్పండి.

ఆనంద్ : ఇదికొంచెం బాగా నేవుంది.

భాస్క : ఇంతకూ సుశీలాదేవి గారి విషయం—

సుశీల : ఇంకా నా సంగతి ఏమిటి? నిశ్చయం అయిపోయిందిగదా!...ఏమంటావ్ ఆనంద్?

ఆనంద్ : (నిష్ప్రుహతో, నిస్సారంగా నవ్వి) ఇప్పుడా! ఎప్పుడో అయిపోయింది. (లేస్తాడు)

[కొంచెంసేపు నిశ్శబ్దం]

భాస్క : (వ్రాయడం పూర్తిచేసి) బావుంది...కాని ఈ వీలునామా కూడా మా నాన్న గారే వ్రాద్దామనుకున్నారు ... కాని ఆయన విశ్రాంతికోసం పల్లెకు వెళ్లారు.

సుశీల : (లేస్తూ) కులాసాగా ఉన్నారా?

భాస్క : (తానుకూడా లేస్తూ) ఇదివరకటికన్న బావు న్నారు—ఇప్పుడంతా ఆటలు, పాటలు—

ఆనంద్ : గానాబజానాలో ఉన్నారన్నమాట! యేం ఆటలు ఆడతారు?

భాస్క : ఏముంటాయ్?...పేకాట్ల పేకాట, చదరంగమా—

ఆనం : నాకు ఊపిరి పీల్చడానికికూడా టైం దొరకడంలేదండి ... యీ వయస్సులో అలా విశ్రాంతి తీసుకోడానికైనా పెట్టిపుట్టొద్దూ కాని వీలునామా వ్రాసేటప్పుడు చూడాలండి ఆయనను. ఈ వీలునామా కూడా ఆయనే వ్రాస్తే బావుండునని నాకువున్నది.

కాని ఆయనింకా బాగా పెట్ట దలుచుకో లేదు.

భాస్క : ఇప్పటికయినా ఆయన మీ వీలునామా వ్రాయట మంటే చాలా ఆనందిస్తారు.

ఆనంద్ : అవును...నాకు తెలుసు. వ్రాస్తున్నప్పుడు ఆయన చేతులు చూడాలి, ఎలా వణుకుతాయో సంగతులు నేను చెప్పినవే అయినా, తీరా ఆయన వ్రాశాక ఎలా వుంటాయోనని భయ పడే వాణ్ణి నేను.

సుశీల : నాకేమనిపించేదో తెలుసా? ఆ చేతుల్లో మనల్ని కోర్టుల్లో హాజరుపరచగలరు కదా! అని—

ఆనంద్ : (కొంచెం తత్తరపాటుతో) ఛా! అలా ఎన్నడయినా జరుగుతుందా?

సుశీల : నేను అనుకున్నది చెప్పాను ఆనంద్...ఆఁ! నువ్వు ఇంటికి వస్తావా, బజారుకు వెడ తావా?

ఆనంద్ : పద......క్లబ్బుకు వెడదాం......వస్తాం భాస్కరంగారూ! మీ నాన్నగారు వచ్చిన తరువాత మా యింటికోసారి రమ్మనండి. ఆయన చూడలేదు...అదీగాక నాకు తీర దేమో!

భాస్క : అలాగే! తప్పక పంపుతాను...ఆయన కూడా చాలా సంతోషిస్తారు....మీరు మొదటిసారి వీలునామా వ్రాయించడానికి వచ్చినప్పుడు—జ్ఞాపకం వుందా?

ఆనంద్ : అవునవును...తలుచుకుంటే చాలా తమాషాగా వుంటుంది.

భాస్క : మీరు పెళ్లి తర్వాత ఏమన్నారో తెలుసా? మీవంటి దాంపత్యంలోనే తెలియాలట ప్రేమ రహస్యం!

ఆనంద్ : (భాస్కరంతో కరచాలనం చేస్తూ) నిజమే భాస్కరంగారూ! (సుశీలవంకకు తిరిగి) చూశావా సుస్! మన ప్రేమను గురించి ఏమీ తెలియకుండానే ఆయన ఏమని చెప్పారో!

[సుశీల నవ్వుతుంది.]

భాస్క : అవునవును...ఆయనకేం తెలుసు మా ప్రేమ ఎటువంటిదో!

[వాళ్లు వెళ్లిపోతారు. కాని ఒకరి చేతుల్లో ఒకరు చేతులు వేసుకొని కాదు. భాస్కరం వాళ్లు కనిపించేదాకా వాళ్లవంక చూసి, తరువాత ఒక్కసారి డ్రాయరుమీద వున్న వీలునామా వంక చూసి, దానిని డ్రాయర్లో వుంచుతాడు. తిరిగి వాళ్లు వెళ్లినవైపుకే తిరిగి తనలో తాను నవ్వుకుంటూవుండగా - తెర.]

రంగము : 3

[పదేళ్ల తరువాత]

* * మనుష్యులు మారినా నివాసాలు మారలేదు. స్వల్పమైన మార్పులతో వెనుకటిగదే. వెనుక వున్న గాంధీ, నెహ్రూ ఫొటోలకు ఇప్పుడు దండలు వేయబడివున్నయ్. కుర్చీల స్థానాన్ని సోఫాలు ఆక్రమించినయ్. ఓ ప్రక్క ఫ్లవర్ వేజ్ పెట్టబడివుంది. టేబుల్ మీద టెలిఫోన్లు రెండు వున్నయ్. గదికి మూల మరొకటి వుంది.

తెరలేచేసరికి గదిలో ఎవ్వరూ వుండరు. ఒక క్షణం తరువాత రాఘవయ్య గారు వస్తారు...మనిషికి, వయసుతోపాటు, దత్వారం వచ్చింది. బాగా స్థూలకాయుడైనాడు .... ప్రతివిషయం ఏదో యాంత్రికంలా చేసివెయ్యడం తప్ప ఆలోచించడం ఇప్పుడాయనకు పడడంలేదు.

ఆయన వచ్చి గది నలుమూలలా పరీక్షిస్తూ వుండగా సంతానం వస్తాడు. వాడు కొత్త నౌకరు కావడంవల్ల వచ్చినాయన ఎవరో తెలియదు. అందువల్ల తన అనుమతి లేకుండా ఇలా లోపలికి రావడాన్ని సహించలేక—]

సంతా : సార్!.....(రాఘవయ్యగారు వినిపించుకోరు) మీకేవరండి, చెప్పండి.

[రాఘవయ్యగారు విని, తల తిప్పుతాడు]

ఇంకా బాబుగారు రాలేదండి.

రాఘు : వచ్చానుకదోయ్!...(ఓ క్షణం ఆగి) ఓ! అంటే, భాస్కరంమాటా నువ్వు చెప్పేది?

సంతా : అవును సార్!

రాఘు : ఇంకా రోజూ ఆలస్యమే నన్నమాట!...వ్వు చిన్నతనం వదలలేదు......(కొంచెం ఆగి) అవును. పిల్లలెప్పుడూ పిల్లలే......అఁ! బంగారూ!

సంతా : నా పేరు సంతానం సార్!

రాఘు : సంతానమా! నువ్వెవరు?..... బంగారాన్ని పిలు.

సంతా : (చనిపోయినవాళ్లను జ్ఞాపకం చేసుకుంటున్నాడన్న సానుభూతితో) ఆ పేరుకల వాళ్లు ఇక్కడ ఎవ్వరూ లేరుసార్.

రాఘు : (చిరాకుగా) లేడా!......అవును......నాకు జ్ఞాపకం వస్తోంది...పాపం! (అయినా తనను తాను నమ్మించుకోలేక) సరే! వచ్చిన తర్వాత నేను రమ్మన్నానని చెప్పు.

[రాఘవయ్య తను వెనకకూర్చుండే కుర్చీ స్థానంలోకి వచ్చి, అక్కడి తన కుర్చీ స్థానే వున్న సోఫామీద కోటు తగిలించి వుండడం చూస్తాడు]

రాఘు : ఈ కోటు ఎవరిది?

సంతా : బాబుగారి—అదే! భాస్కరంగారిది సార్!

రాఘు : అది ఇక్కడ ఎందుకు తగిలించాడు? ఇది నా కుర్చీ అని తెలియదూ?

సంతా : అదేమిటిసార్! ఆయన అక్కడ ఎన్నాళ్ళనుంచో కూర్చుంటూ వుంటే!

రాఘు : కూర్చోడానికి వీలు లేదు...బంగారేం చేస్తున్నాడు? చూస్తూ వూరుకున్నాడా?

[టేబులుమీది వుత్తరాలు ఒక్కొక్కటే చించి చూస్తూ ఉంటాడు.]

సంతా : ఏమిటిసార్! అడక్కుండా గదిలోకి వచ్చింది కాకుండా, ఇంకా వుత్తరాలు చించుతారేమండీ!...ఆవుత్తరాలు భాస్కరం గారివి.

రాఘు : ఏమిటీ! ఒళ్లు కొంచెం దగ్గర పెట్టుకో! అసలు నువ్వెందు కిక్కడ?...బంగారాన్ని పంపు.

[సంతానం ఏమి చెయ్యడానికి పాలుపోని ఈ పరిస్థితుల్లో భాస్కరం వస్తాడు. మనిషి పాలిపోయి వుంటాడు. తెల్లని జుట్టు, వాకిలి దగ్గరకు వచ్చి, తండ్రినిచూచి, నిర్ఘాంత పోతాడు.]

భాస్క : (ఆశ్చర్యమూ, ఆనందమూ, బాధా ఒక్కసారే ముప్పిరిగొంటలయ్) మీరా, నాన్నా! (సంతానం వైపుకు తిరిగి, కోపంతో) నువ్వేనా ఆయన నక్కడ కూర్చోపెట్టింది? (సంతానం వణికిపోతూ వుంటాడు.) ఇహ కాఫీ కావాలా అని కాని, అలా పడక కుర్చీలో పడుకోమనడం కాని, లేకపోతే ఇంటికి సరాసరి తీసుకురావడం కాని తెలియదన్నమాట!—ఉఁ...వెళ్లు.

[‘బ్రతికాంరా దేముడా’ అనుకొని వెంటనే వెళ్ళిపోతాడు సంతానం].

రాఘు : (భాస్కరం వంకకే చూస్తూ) నువ్వూ పెద్దవాడి వయినావు భాస్కరం.

భాస్క : ఎప్పుడూ ఒకలానే వుంటామా? (కొంచెం లాలిస్తూ) అయినా మీరు ఇంత శ్రమపడి ఇక్కడి కెందుకు వచ్చారు చెప్పండి... ఆరోగ్యమూ సరిగా లేదాయె! పల్లెలో విశ్రాంతి తీసుకోవడం బావుండేదేమో?... ఎన్ని సంవత్సరాలైంది ఇక్కడకు వచ్చి!

రాఘు : అందుకే వచ్చాను ... అనుకోకుండా — షికారుకని బయలు దేరాను. స్టేషనులో రైలు వుంది ఎక్కాను.

భాస్క : ఆగండి...మీతోపాటు ఎవరినైనా ఇంటికి పంపుతాను...విశ్రాంతి తీసుకుందురు గాని—

రాఘు : ఊరుకో భాస్కరం ... కొంచెం సేపు ఇక్కడే కూర్చుంటాను.

భాస్క : దానికేం?...పోనీ కాఫీ గాని,—

రాఘు : తాగేవచ్చానులేవోయ్!...

భాస్క : అయితే ఇక్కడ చలిగాలి బాగా తగులుతోంది. ఆ పడకకుర్చీలో పడుకుని నిద్ర కూడా పోవచ్చు. (పడక కుర్చీదాకా నడిపించుకొనిపోతాడు)

రాఘు : నిద్రా!...అవును. నేనిప్పుడు దానికితప్ప మరెందుకూ పనికిరాను ... ఒకప్పుడు — ఏమయితే నేం? ఒకప్పుడు నేను కూర్చున్న కుర్చీలో యివ్వాళ నా కొడుకు కూర్చున్నాడు! ... (భాస్కరం కోటును సర్ది, కుర్చీలో కూర్చుంటాడు) ఆఁ! భాస్కరం. నిద్ర వచ్చేవరకు ఏమైనా సంగతులు చెప్పు. ఆఁ! బంగారు బ్రతికేవున్నాడా భాస్కరం?

భాస్క : (తెలియనట్లుగా) బంగారా?

రాఘు : మన నౌకరు భాస్కరం—

భాస్క : ఓ! వాడా!...ఇప్పుడా! ముప్ఫైఏళ్ళయింది పోయి.

రాఘు : ముప్ఫైయేళ్లు!...అంతా నిన్న జరిగినట్లుగా వుంది నాకు.

భాస్క : మీకు ఇప్పటిసంగతులకన్న పూర్వం సంగతులే బాగా జ్ఞాపకం ఉంటున్నాయ్ నాన్నా!

రాఘు : కావచ్చు.

[రాఘవయ్యగారు కుర్చీలో పడుకొని కళ్లు మూసుకుంటాడు. మరుక్షణంలోనే గురక వినబడుతుంది. భాస్కరం ఉత్తరాలు చూస్తూ వుంటాడు...ఓ నిముషం తర్వాత సంతానం వస్తాడు.]

సంతా : రావుబహదూర్ ఆనందరావుగారు వచ్చారు సార్!

భాస్క : (త్వరగా) ఆనందరావుగారా!...రమ్మను..

[ఓ క్షణం తరువాత ఆనందరావు లోపలకు వస్తాడు. ఇప్పుడాయన రావుబహదూర్... తీరని వ్యసతో క్రుంగిపోయినవాడిలా కనిపిస్తాడు....ప్రస్తుతం కూడా అదే పరిస్థితిలో ఉన్నాడు.]

భాస్క : నమస్తే! ...రండి, ఆనందరావుగారూ! మీరు వస్తారనే అనుకోలేదు...కబురు లేకుండా కూడా ఇలా వచ్చేశారేం?....బావున్నారా?

ఆనంద్రా : ఆ ... గొప్పగా ఉన్నాను ... (కొంచెం జోక్యులర్ గా) మళ్లీ వెనకటి పనిమీకే వచ్చాను.

భాస్క : మరో వీలునామా తయారుచేయించడానికా?

ఆనంద్ : అవును...అందుకే!

భాస్క : అవునవును...తప్పుకదా!

[ఆనంద్ కుర్చీలో పడుకొన్న రాఘవయ్య గారిని చూస్తాడు]

భాస్క : మా నాన్నగారు!... (మెల్లగా దగ్గరకు వెళ్ళి) నిద్రపోతున్నారా, నాన్నా!... (ఆనంద్‌తో) అంతేనండీ! ఇలా మాట్లాడుతూ వుంటారు. మరుక్షణంలో మగతలో పడిపోతారు. మనం చెప్పేది వినిపించదు. (ఆయన నుదుటిని అంటి) చూశారా!... ఇహ లేవడం కూడా అనుకోకుండానే లేస్తారు...చాలా పెద్దవారయారు. ఏ విషయాలూ జ్ఞాపకం వుండవు

ఆనంద్ : (ఆలోచనతో) జ్ఞాపకం వుండవా!...ఎంత అదృష్టం!

భాస్క : (గది మరోప్రక్కకు వస్తూ) విన్నాను, ఆనందరావుగారూ! చాలా విచారించవలసిన విషయం. అనుకోకుండా జరిగిపోయింది... అంతేనండీ! జీవితమే అంత! జీవిత గమ్యాన్ని చేరుకోవడానికి కలిసిబయలు దేరిన ఇద్దరు బాటసారుల్లోనూ, ఒకరు మధ్యలోనే విడిపోవడం విచారకరమైన విషయమే! అయినా ఏంచేస్తాం? అలా జరుగక తప్పదు.

ఆనంద్ : అవునవును...

భాస్క : (ఇంకా సానుభూతిని సూచించే కంఠంతోనే) చాలా మంచిది...నాకు ఆవిడ అంటే ఎంతో గౌరవం.

ఆనంద్ : (కొంచెం చిరాకు కనబరుస్తూ) సరే! ముందు మన పని కానివ్వండి...ఏమైనా ఆవిడ— మనం అందరం — నే నే ముందు వెళ్ళిపోతా ననుకున్నాం.

భాస్క : అవునవును ... అంతేనండీ! ఎవరుముందో, ఎవరు వెనుకో ఎవరికి తెలుసు?

ఆనంద్ : తెలియనిది ఇంకా వున్నదే! ... మనం విల్లునుగురించి ఇంత బాధపడేవాళ్ళమూ!... ఆ వేళ ఆవిడ—సరే! (కూర్చుంటూ) మరొకటి తయారుచేద్దాం కాని, చిను ఓడిపోవడం మాత్రం జరుగలేదు.

భాస్క : ఏమైనాసరే! మనం అందరం తలలు వంచవలసిన వాళ్ళమునే నాకనిపిస్తుంది.

ఆనంద్ : అంతేనంటారా? లేదు, వీలు లేదు...అలా జరగడానికి వీలు లేదు.

భాస్క : (ఏంచెప్పాలో తెలియక) ఆవిడ వుండగా ఇంత చేసింది! ఆవిడ చెప్పినట్లుగా నే విల్లును—

ఆనంద్ : వీల్లేదు భాస్కరం గారూ! ఆవిడ చేసిందేమీ లేదు...

భాస్క : అంతేనంటారా? ఆవిడరాగానే మీకు సిరి అబ్బిందని, మీకు సంఘంలో గౌరవం, ఉన్నతస్థానం లభించాయని అంటారు... నిజంగా, సుశీలాదేవిగారిని ఆ సిల్కు దుస్తుల్లో చూడాలి—

ఆనంద్ : ఆపండి భాస్కరం గారు! ఆవిడ్ని గురించి నాకు బాగా తెలుసు!....ఆవిడ మొదటి నుంచీ సిల్కుల్లోనే మునిగివుండేదా? సాదా చీరల్లో ఇంతకంటె హాయిగా, ఆనందంగా వుండే రోజులు వున్నయ్...(మనిషి దిగజారిపోతూ, ఇంతలో తట్టుకొని) పరిస్థితులు విషమించినయ్! ఎందువల్లో! ఇప్పుడు జరిగిన ప్రతిసంఘటనకూ ఆవిడే కారణం!— (కొంచెం సేపు ఆగి, మాట మారుస్తూ) పోనివ్వండి ... అవన్నీ తవ్వుకోవడంవల్ల లాభంలేదు...మనపని కానిద్దాం.

భాస్క : (సానుభూతిగా) నిజమే ననుకోండి... అయినా జీవితం మన బాధలకు పరిహారంగా సంతోషాలను కూడా ఇవ్వకపోదు...మీ అబ్బాయి వున్నాడు కదా!

ఆనంద్ : (స్పష్టంగా) లేదు.

[భాస్కరం నిర్ఘాంత పోయి, సూటిగా ఆనంద్ కళ్ళలోకి చూస్తాడు.]

అనంద్ : వాడికీ, నాకూ ఎప్పుడో ఋణం తీరింది.

భాస్క : అదేమిటండీ!...ఒక వేళ అతను తప్పేచేసి వుంటే—

ఆనంద్ : తప్పా! వాడు చేసిన పనుల్ని తప్పులని పిలవడం చాలా మృదువుగా వుంటుంది.

భాస్క : అంత—

ఆనంద్ : ఆఁ! అంతగా చెడిపోలేదు—సమూలంగా— వాడిలో ప్రతి అణువూ కుళ్ళిపోయింది.

భాస్క : అలా అనకండి.... నాకే బాధగావుంది.

ఆనంద్ : (వ్యంగ్యంగా) నాకంటే ఎక్కువ బాధగా వుంది కాబోలు!...ఏం? (ఇంతలో, వుద్రేకంతో—) ఎలాగైతేనేం, వాడి బాధ వదిలించుకున్నాను. వాడిని ఈ దేశం నుంచి పంపించి వేశాను...చట్టం వాడిమీద విరుచుకుపడ్డది. వాడికోసం కాదు—నా కోసం...నా పరువునూ, ప్రతిష్ఠనూ, కాపాడుకోవడం కోసం...వాడు నాకు కొడుకా?...వాడిమీద ఎన్ని ఆశలు పెట్టుకున్నాను?... అందుకే నాకీ ప్రతిఫలం దొరికింది...ప్రతివాళ్లూ నా వెనకనే నన్ను చూసి నవ్వుతున్నారు...ఇంకా మా అమ్మాయిని గురించి అడగకేం—!

భాస్క : విన్నాను, విన్నాను...చాలా బాధాకరమైన విషయం.

ఆనంద్ : నీచుడు..లోఫర్..అటువంటి వాడితో— తన కారును నడిపే వెధవతో—

భాస్క : ఏం చేస్తామండి? రోజులు—!

ఆనంద్ : కాదు...దీనికంతకూ కారణం కాదంటారా?

భాస్క: అదినే నంటారా?

ఆనంద్ : (ఆ మాట వినడానికి కూడా అసహ్యించుకున్నవాడి మాదిరిగా) ఎవరైతే నేం?... ఇక నాకు ఎవరి సానుభూతీ అనవసరం. వాళ్ళిద్దరికీ నాకూ ఏవిధమైన సంబంధమూ లేదు...(కొంచెంసేపు ఆగి) నేను ఈ సంఘటనలవల్ల సర్వనాశనమైనా ననుకుంటే మీరు పొరబడ్డారు......ఆనందరావంటే ఎవరో వాళ్లకు చూపిస్తాను...కాగితం తీసుకున్నారా!...ఇది నా ఆఖరి వీలునామా! వ్రాసుకోండి...నా నిశ్చయం చూస్తే మీకే తెలుస్తుంది.

భాస్క : (అనునయిస్తున్నట్లు) అది కాదు ఆనందరావుగారూ! పరిస్థితులు కొంచెం చక్కబడే దాకా ఆగడం—

ఆనంద్ : మీరు వ్రాస్తానంటారా, లేక నా దోవ నన్ను పొమ్మంటారా?

భాస్క : మీరు తప్పదంటే, నేను కాదంటానా?

ఆనంద్ : అయితే వ్రాయండి...(కుర్చీకి వెనుకగా నిలబడి) నేను, సుశీలా సదనం యజమాని ఎ. ఆనందరావును, నా యావదాస్తిని, నా తదనంతరం—

భాస్క : (ఆగిపోయిన ఆనంద్‌ను వ్రాసుకుంటున్న భాస్కరం తలయెత్తి చూస్తాడు.) ఆఁ—

ఆనంద్ : (తొణకక) ఆఁ!...నా తదనంతరం...నా యావదాస్తినీ—

భాస్క : ఆఁ...యావదాస్తినీ—

ఆనంద్ : యావదాస్తినీ...(కంగారుగా) ఏం చెయ్యాలో తెలియడం లేదు భాస్కరం గారూ! (ఏమీ తోచక, ఏదో ఒక నిశ్చయానికి రావాలన్న మనోనిబ్బరంతోనూ, ఎంత ఆలోచించినా తోచని దారితోనూ యుద్ధం చేస్తుంటాడు.)

భాస్క : నిజంగా మీరు—

ఆనంద్ : కొంచెం సలహా చెప్పకూడదండీ భాస్కరం గారూ! (కుర్చీలో కూలబడతాడు.)

భాస్క : మీ పినతండ్రిగారి కూతుళ్లు—బహుశః చనిపోయా రనుకుంటాను.

ఆనంద్ : ఎప్పుడో!

భాస్క : ఇంత డబ్బును చూస్తూ, చూస్తూ—

ఆనంద్ : ఇంత డబ్బును ఈ చేతుల్తో సంపాదించాను. ఆఁ! మీరే తీసుకుంటేనో!...(రాఘవయ్యగారివంక చూస్తూ) ఆయన విదేశాలకో వెళ్ళి విశ్రాంతి తీసుకోడానికి వీలుంటే అడుకోవటానికి ఇది వుపయోగించదా? ఇది మీకిస్తే, మీయిష్టం వచ్చినట్లు తీసికూ, ఒక్కొక్కరికీ పంచగలరా?

భాస్క : ఆనందరావుగారూ!

ఆనంద్ : (జేబులోనుంచి ఒక కాగితం తీసి ఇస్తూ) ఇదుగో! మూడు లక్షలనలభై వేలు, నాలుగు ఇళ్లు, నాలుగు తోటలు, నాలుగు కార్లు—ఇవన్నీ ఈ అరుగురివి నోళ్లు కొట్టి

సంపాదించినవే? .. నేను కావాలని చేయలేదు...వ్యాపారంలో ఒకరికి లాభం వచ్చిందంటే, మరొకరికి నష్టం వచ్చితీరాలి. (దగ్గరగా వెళ్ళి, బతిమిలాడుతున్నట్టు) భాస్కరం గారూ? ఈ ఆరుగురికీ ఎంతెంత మొత్తాలు ఇవ్వాలో దీనిలో వుంది.., వాళ్ల ఉసురు నాకు తగలకుండా, వాళ్ళకు నేను చేసిన అన్యాయానికి ప్రతిఫలంగా యివ్వండి మిగిలేది లక్షన్నర దాకా వుంటుంది. అది మీకు—...(త్వరగా) విల్లు తయారుచేసి మా యింటికి తీసుకురండి. సంతకం చేస్తాను.

భాస్క: ఏమిటి, నిజంగానా!...క్షమించండి. ఆనందరావుగారూ! ఆ మాత్రం తీసుకోలేను.

ఆనంద్: (దృఢంగా నిశ్చయించుకున్న వాడి మాదిరిగా) మీరు కాకపోతే మరొకరు... మొదటి అవకాశం మీది...ఆలోచించుకోండి. ఏమంటారు?

భాస్క: (ఆలోచించి) సరే!

(ఆనంద్ చేతులతో కాగితం తీసుకుంటాడు)

ఆనంద్: అయితే ఈ విషయం పరిష్కారం అయినట్టే!...(లేచి, రాఘవయ్యగారి వంక చూస్తూ) నా మొదటి వీలునామా వ్రాసింది మీరు! చివరి వీలునామా మీ చేతుల మీదుగా తయారు కావటం లేదు!......

రాఘు: ఏమిట్రా భాస్కరం, వీలునామా అంటున్నావ్?

భాస్క: మేలుకొనే వున్నారా నాన్నా!

రాఘు: (పడక కుర్చీలో లేచి కూర్చొని, ఆనందరావును చూచి) మిమ్మల్నెక్కడో—

భాస్క: గుర్తు పట్ట లేదా నాన్నా! ఆయన ఆనందరావు గారు—ఇప్పుడు రావుబహదూర్ ఆనందరావు గారూ!

రాఘు: రావుబహదూర్ ఆనందరావు గారా! (ఆనందరావు చేసిన నమస్కారాన్ని అందుకుని) చాలా సంతోషం...కాని మిమ్మల్ని ఇదివరకెక్కడా చూడలేదు.

భాస్క: చూడక పోవడమేమిటి నాన్నా! ఈయన ఆనందరావు గారు!

రాఘు: ఇదివరకు నాకో ఆనందరావు తెలుసు.

భాస్క: అయితే ఈయన—

(భాస్కరం, ఆనందరావులు రాఘవయ్యగారివంక చూస్తూ వుంటారు. ఆయనమాత్రం నిర్లిప్తంగా బయటకు చూస్తూ వుంటారు.)

రాఘు: కాదు, కాదు...అతను కుర్రవాడు. పైకి రావలసినవాడు......అతని భార్య! ఎంత అన్యోన్యంగా వుండేవాళ్లు! ఎన్నో ఏళ్ళకు పూర్వం...వాళ్లిద్దరూ ఇక్కడకు వచ్చారు. వాళ్లకు అంత తక్కువ ఆస్తివున్నా, దాన్ని ఎంత ఘనంగా చూసుకొనేవాళ్లు! ఎంత కులాసాగా, హాయిగా వుండేవాళ్లు!

భాస్క: (వెనకటి సంగతులు ఆనందరావుకు బాధను కల్గిస్తాయని భయపడి) పోనివ్వండి నాన్నగారూ!......(ఆనందరావుతో) మా నాన్నగారికి ఇప్పటి సంగతికంటె గతించిన సంఘటనలే బాగా జ్ఞాపకం వుంటున్నయ్..

ఆనంద్: కానివ్వు...ఆయనను చెప్పనివ్వండి.

రాఘు: (క్షణం నిశ్శబ్దం. ఆ నిశ్శబ్దాన్ని చీలుస్తూ, మెల్లగా) పాపం! చివరికంతా బాధలతో అంతం అయింది. మీకు తెలుసా?

ఆనంద్: (అనుకోకుండానే ఆయనకు సమాధానం చెబుతాడు.) నాకు తెలుసు......(కుతూహలంతో) నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తుంది—పరిస్థితులు బాధాకరంగా ఎందుకు తారుమారయ్యాయంటారు?...ఎంత ఆలోచించినా నాకు మొదలు, చివర తెలియడంలేదు.

రాఘు: తెలిస్తే బాధ ఏముంది?...అది ఎప్పుడూ మనల్ని వెంటనంటే వుంటుంది......దానికసలు మొదలంటూ వుండదు. ఇదంతా నాకు అతను చెప్పిందే!

భాస్క: నాకేమీ తెలియడంలేదు. ఆయన మరేదో విషయం మాట్లాడుతున్నారు.

ఆనంద్: (భాస్కరంతో) కాదు. (రాఘవయ్యగారితో) ఏమిటండీ ఆ ఎప్పుడూ వుండేది?

రాఘు : అదే! విచారం, బాధ!...మనోవ్యధ!!! అదొక్కటి లేకుండావుంటే, మనుష్యులు హాయిగా వుంటారు. కాని అదిమాత్రం నిత్యం వాళ్లను అంటిపెట్టుకు వుంటుంది— మాయని మచ్చలా—సూదిలా బయలుదేరి, దబ్బనంలా తేలుతుంది. చివరకు జీవితాన్ని సమూలంగా నాశనం చేస్తుంది.

భాస్క : ఆయన మాట్లాడుతోంటేమిటో నాకు అగమ్యగోచరంగా వుంది...బహుశః ఏదో ఊహా లోకంలోవుండి, మాట్లాడుతున్నారేమో?

ఆనంద్ : (నిష్పారంగా) కాదు...ఆయనకు ప్రతి విషయం తెలుసు...(రాఘవయ్య గారితో, ఆదరంగానూ, గౌరవంగానూ) మరి ఆ బాధను మాన్పుకోవడానికి వాళ్లేం ప్రయత్నాలు చెయ్యలేదంటారా?

రాఘు : వాళ్లకు తెలిస్తేకదా చెయ్యడం?...వాళ్లు ఊహించనుకూడా లేదు ... అందువల్లనే జాగ్రత్త పడలేదు. అది చివరకు వాళ్ళ జీవితాన్నే నాశనం చేస్తున్నప్పుడు గాని వాళ్లకు తెలిసి రాలేదు...పాపం!

ఆనంద్ : పాపమా!

రాఘు : అది వుండకూడని జబ్బు, తగిన జాగ్రత్త తీసుకోకపోతే ప్రతివాడిపనీ అంతే!

[ఒక క్షణం నిశ్శబ్దం.......మరుక్షణంలో ఆయన మగతలో వుండిపోతారు.]

భాస్క : ఆయన ఏం మాట్లాడారో మీకు తెలిసిందా?...నాకు ఒక్క అక్షరం కూడా తెలియలేదు.

ఆనంద్ : నాకు సర్వమూ తెలిసింది. మా విషయం అంతా ఆయనకు సవిస్తరంగా తెలుసు.

(భాస్కరానికి ఇదివరకు ఇచ్చిన ...తాన్ని టేబుల్ మీద నుంచి తీసి ముక్క... ముక్కలుగా చించివేస్తాడు ఆనంద్.)

భాస్క : అమ్మయ్య! ఇప్పటికి నాకు స్థిమి... చిక్కింది...మీరలా చెయ్యడం వ... చాలా ఆనందంగా వుంది.

ఆనం : (అదేం వినిపించుకోకుండా) మాయ... మచ్చ!...అది నన్ను నాశనం చేసినట్టే యు... కుల్ని, వృద్ధిలోకి రాదగినవాళ్ళని నాశ... చెయ్యకుండా కాపాడుతారు...నా పా... లకు ప్రాయశ్చిత్తం అదే!...వాళ్లైనా ... తంలో వెలుగును స్వచ్ఛతనూ చూసి అ... భవించగలుగుతారు.

భాస్క : నిజం! ఇంత డబ్బుతో ఎంతైనా చెయ... వచ్చు.

ఆనం : (డబ్బు అనేమాటను వ్యంగ్యంగా అనుకరిస్తూ) హుఁ! డబ్బు!...డబ్బుతో ఏమౌతుందండీ ...కావలసింది హృదయం!...వస్తాను.

[త్వరగా, వెనుతిరిగి చూడకుండా వెళ్లి పోతాడు ఆనంద్. కనిపించేటంతవరకు అటే చూస్తూ తరువాత తనలో తాను నవ్వు... కుంటాడు భాస్కరం.]

భాస్క : సంతోషం, సంతోషం!

సంతో : (వస్తూ) సార్...

భాస్క : నాన్నగారు నిద్రపోతున్నారు...చల్ల గాలి వస్తోంది...బయట గోలగావుంది: గాలి తగల... కుండా, గోల వినిపించకుండా ఆ తెర... వెయ్యి.

సంతో : చిత్తం సార్...

[తెర వేస్తాడు]

సోషల్ కాంట్రాక్టు సిద్ధాంతము

శ్రీ చిత్తజల్లు వరహాలరావు

రాజకీయశాస్త్రంలో సుప్రసిద్ధ సిద్ధాంతముగా పరిగణింపబడే 'సోషల్ కంట్రాక్ట్' సిద్ధాంతాన్ని, ఆంగ్ల జిజ్ఞాసువులైన థామస్ హాబ్స్, జాన్‌లాక్, ఫ్రాన్సు దేశస్థుడైన జాన్ జాక్వెస్ రూసో, వివిధ దశలలో వివిధ రూపాలలో ప్రతిపాదించారు.

ఏ సిద్ధాంతాన్నైనా, పరిశీలించదలచినప్పుడు ఏ రాజకీయ, సాంఘిక, చారిత్రక పరిస్థితులలో ఆ సిద్ధాంతం ఉద్భవించిందో మనము గణనలోకి తీసికోవాలి. అలా తీసికొన్నప్పుడే ఆ సిద్ధాంతం ఆ ప్రత్యేక చారిత్రకదశలో ఆ రూపంలో ప్రతిపాదింపబడటానికి కారణము తెలుస్తుంది. ఒకటే 'సోషల్ కాంట్రాక్ట్' సిద్ధాంతాన్ని మూడు విభిన్న రూపాలలో మూడు రకాల ఆశయాలను, సాధించేందుకు ప్రతిపాదించడము జరిగింది.

ఆంగ్ల రాజైన చార్లెస్ 1 కి, ఆలివర్ క్రాంవెల్ యొక్క నాయకత్వంక్రింద ఉన్న బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు, 1642 నుండి 1651 వరకు ఘోరమైన అంతర్యుద్ధం జరిగింది. యుద్ధానంతరం పార్లమెంటు రాజునే ఉరికంబానికి ఎక్కించింది. విపరీతమైన అరాచకానికి జాతి నిర్వీర్యతకు అంతర్యుద్ధం త్రోవతీసింది.

1588—1679 వరకు జీవించిన ఆంగ్ల తత్వవేత్త థామస్ హాబ్స్ ఈ అంతర్యుద్ధాన్ని, అరాచకాన్ని, రాజాధికార క్షీణతను, ఆంగ్లజాతీయైక్యతా వినాశనాన్ని తన కండ్లారా చూచాడు. ఈ విపత్కర పరిస్థితులనుండి, జాతిని కాపాడేందుకు ఒక మార్గాన్ని వెతికాడు. ఆ మార్గాన్వేషణ ఫలితమే 1651 లో ఆయన ప్రచురించిన 'ది లెవియాథన్' (The Leviathan) అనే గ్రంథము. ఈ గ్రంథంద్వారా ఆయన సోషల్ కాంట్రాక్టు సిద్ధాంతాన్ని ప్రథమముగా ప్రచారముచేసాడు. తద్వారా నిరంకుశరాజరికాన్ని, కట్టుదిట్టమైన ప్రభుత్వాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

ఆంగ్ల రాజైన జేమ్సు II ప్రజాభీష్టమునకు విరుద్ధంగా పరిపాలన సాగించినందున 1688 లో పార్లమెంటు పదవీభ్రష్టుని చేసింది. దీనికే ఆంగ్ల చరిత్రలో "రక్తరహిత విప్లవం" అనే నామకరణము చేసారు. ఒక్క రక్తపుబొట్టైనా చిందకుండా మార్పు వచ్చింది కాబట్టి దీనిని యీ విధముగా పిలిచారు. 1632-1704 వరకు జీవించిన జాన్‌లాక్ ఈ విప్లవాన్ని కండ్లారా చూచాడు. "దివ్యవిప్లవము"ని దీనిని పిలిచి, 1690 లో ప్రచురించిన 'టు ట్రీయటైజెస్ ఆఫ్ గవర్నమెంట్' (Two treatises of Goveroment) అనే గ్రంథంలో రక్తరహిత విప్లవాన్ని తాత్విక ప్రాతిపదికమీద సమర్థించాడు. ప్రజాభీష్టమునకు వ్యతిరేకముగా — ఏరాజు, ఎంతటి ఘనుడైనా కావచ్చు — ప్రవర్తించితే పదవీభ్రష్టుడు, పతితుడు కాకమానడు — అనేదే లాక్ సిద్ధాంతంయొక్క సారాంశము. తన గ్రంథములో చట్టబద్ధ రాచరికాన్ని, పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామికాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

నేటి యుగమునకు సంబంధించిన మానవ చరిత్రలో మహోన్నతములైన మార్పులకు మూలకారణంగా పరిగణింపబడే ఫ్రెంచి విప్లవం 1789 లో భయంకరమైన తుపానులా చెలరేగింది. నాడు, ఫ్రెంచి సామాజికవ్యవస్థ ఆర్థిక, సాంఘిక, రాజకీయ నైతిక రంగాలలో పతనమై శిధిల వశిష్టస్థితిలో ఉంది. ఆర్థికమైన మిట్టుపల్లాలతో నాటివ్యవస్థ కొట్టుమిట్టాడింది. నాటి భూస్వామ్యవ్యవస్థలో గానుగెద్దు జీవితాన్ని గడిపిన రైతు దారుణదారిద్ర్యంలో కృశించిపోయాడు. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే నాటి ఫ్రెంచి సమాజం క్షయవ్యాధితో, పక్షవాతముతో బాధపడింది. కుళ్లిన కళేబరంలోని లుకలుకలాడే క్రిములు, ఎట్టి విషపూరిత ఫలితాలను యిస్తవో, అవిధంగానే తిరుగులేని వ్యాధితో తీసుకొంటున్న ఫ్రెంచి సామాజికవ్యవస్థ

సమస్యల పరిష్కారమునకు మహోన్నత ఘోర రూపంలో విప్లవం రానూవచ్చింది. భయంకర రక్తపాతము జరగనూ జరిగింది. మానవసభ్యతకే చేటును వాటిల్లజేసే జుగుప్సాకరమైన నియంతృత్వం చెలరేగింది.

విప్లవానికి పూర్వం—1712-1778 వరకు జీవించి విప్లవాగ్నికి సమిధనొక్కటి సమర్పించిన, రూసో

"Man is born free and equal
And free and equal he remains"

అనే మహోన్నత సందేశాన్ని యిచ్చాడు. 1762 లో "కాంట్రాక్ట్ సోషల్" ప్రచురణ జరిగింది. కొలది కాలంలోనే లక్షల ప్రతులు అమ్ముడుపోయాయి. రూసోకు తత్ఫలితంగా మాతృదేశములో పుట్టగతులు నశించాయి. ఒక్కుమ్మడిగా యూరప్ ఖండమంతా ఈయన్ని బహిష్కరించింది. అంత ప్రసిద్ధికెక్కిన గ్రంథం ద్వారా సోషల్ కాంట్రాక్ట్ సిద్ధాంతాన్ని భిన్నరూపంలో, రాజరిక నిరంకుశత్వఖండనకు మానవ స్వేచ్ఛా సమానత్వపరిరక్షణకు, తీవ్రతర ప్రజాస్వామ్యస్థాపనకు (Extreme form of democracy) ప్రతిపాదించాడు.

ఒకే సిద్ధాంతాన్ని, హాబ్స్ నిరంకుశరాజరిక సంస్థాపనకు ప్రతిపాదిస్తే, లాక్ చట్టబద్ధ రాచరిక ప్రభుత్వాన్ని స్థాపించేందుకు ప్రచారముచేయగా, రూసో తీవ్రతరప్రజాస్వామ్యస్థాపనకు ప్రయత్నించడం జరిగింది.

థామస్ హాబ్స్ ఈ సిద్ధాంతాన్ని గూర్చి ఏమి చెప్పాడో, చూద్దాం. అధికారంకొఱకు మానవునికున్న నిరంతరదాహమే, వ్యామోహమే అతనిని కార్యాచరణకు ఉద్యుక్తుణ్ణి చేస్తుంది, అని అంటాడు హాబ్స్. కారణము—మానవుడు ప్రధానముగా స్వార్థపరుడు అహంకారి.

ప్రతివ్యక్తి తనయొక్క వాంఛలను, అధికార వ్యామోహాన్ని, రుచులను తృప్తిపరచుకొనేందుకు ప్రయత్నిస్తాడు. ఇట్టి ప్రయత్నములో అందరి వ్యక్తులకు సమానమైన శక్తి యున్నది. ఈ శక్తితో ప్రతి వ్యక్తి ప్రతి యితర వ్యక్తికి వ్యతిరేకముగా ఆత్మరక్షణకొఱకు అధికార సంపాదనకొఱకు సిద్ధపడతాడు. ఇదే హాబ్స్ యొక్క రాజకీయ సిద్ధాంతాలకూ మానవ మనస్తత్వవాదాన్ని గూర్చి, ఆయన దృక్పథానికి ప్రాతిపదిక. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే మానవుడు స్వార్థపరుడు, అహంకారి. మానవ ప్రవర్తన కంతటికీ ప్రాతిపదిక ఆత్మరక్షణ; ఆత్మరక్షణ అంటే వ్యక్తి తన ఉనికిని తాను భద్రపరచుకోవడం; ఉనికియొక్క భద్రత గూర్చి వ్యక్తికున్న వాంఛకి, అధికార సంపాదనకు అవినాభావమైన సంబంధమున్నది.

ప్రకృతిదశ (State of Nature): మానవ మనస్తత్వాన్ని గూర్చి హాబ్స్‌కున్న దృక్పథమే ఆయన ప్రతిపాదించిన ప్రకృతి దశకు మూల బీజము. అయితే ప్రకృతిదశ అంటే ఏమిటి? ఆదిమ మానవుడు పశుప్రాయమైన జీవితాన్ని గడుపుతున్న దినాలలో తన భద్రతగూర్చి, అతని కున్న స్వార్థపూరిత మనస్తత్వమే ఈ ప్రకృతిదశకు మూలకారణమైంది. ఆ దశలో ప్రతివ్యక్తి ప్రతి యితర వ్యక్తితో సంఘర్షించేవాడు. ఒక నిరంతరమైన సంఘర్షణ నాడు జరిగింది. ఇట్టి పరిస్థితి నాగరికతకు భద్రతకు వ్యక్తి ఉనికికి, ఆస్తికి ప్రమాదంగా పరిణమించింది. నాటివ్యక్తి "ఒంటరియైన, దౌర్భాగ్యకరమైన" అసహ్యకరమైన పశుప్రాయమైన, అసభ్యమైన జీవితాన్ని గడిపేవాడు. అట్టిదశలో సదసద్వివేక శక్తిని, న్యాయాన్యాయ విచక్షణా జ్ఞానాన్ని కలిగివుండేవాడు కాదు. నాటి వ్యక్తుల ప్రవర్తనను సక్రమ మార్గాన నడిపించు వ్యక్తిగాని, వ్యక్తుల పరిషత్ గాని (an individual or an assembly of individuals) లేక పోవుటయే ఇట్టి ప్రకృతిదశకు కారణమని హాబ్స్ భావం.

ఇట్టి స్థితి తమ భద్రతకు అపాయకరంగా పరిణమించినది కాబట్టి నాటి వ్యక్తులు ధన, ప్రాణ రక్షణకు యోగ్యమైన ఒక సివిల్ సొసైటీని స్థాపించుట జరిగింది. దీనిని స్థాపించేముందు వ్యక్తులంతా కలిసి ఒక ఒడంబడికకు (Contract) వచ్చారు. ఈ ఒడంబడిక చేసికొన్న వ్యక్తులు తమహక్కుల నన్నిటినీ ఒకవ్యక్తికో లేక వ్యక్తుల పరిషత్ కో (government) ధారాదత్తం (surrender) చేశారు. తత్ఫలితంగా ఒక రాజ్యము, ఒక సివిల్ సొసైటి ఉద్భవిస్తుంది. దీనినే, హాబ్స్ 'లా ఆఫ్ నేచర్' (Law of Nature) అని పిలిచాడు. మానవ స్వభావములో వాంఛ, వివేకము అనే రెండు గుణాలున్నాయి మానవునిలోని వాంఛ యితరుల ఆస్తిపాస్తులను న్యాయరహితముగా స్వార్థకాంక్షతో పొందమని చెబుతుంది.

వ్యక్తిలోని వివేకము తన కెంత కావాలో అంతే సమమార్గములో పొందమని బోధిస్తుంది. 'స్టేట్ నేచర్'లోనుండి 'లా ఆఫ్ నేచర్'లోకి ప్రవేశించిన వ్యక్తి వివేకవంతుడుగా హాబ్స్ చేత చిత్రించబడ్డాడు. ప్రకృతిదశ నధిగమించి మానవులు తమ ప్రయోజనానికి ఒక సివిల్ సొసైటీని, ఒక స్టేట్ ని (రాజ్యాన్ని) నిర్మించుకొన్నారు. వ్యక్తుల ఆస్తిపాస్తులు, ధనప్రాణరక్షణ, వ్యక్తులు చేసికొన్న ఒప్పందాలు సక్రమమార్గాన రక్షింపబడవలెనన్న ఒక శక్తిమంతమైన ప్రభుత్వము, ఆ ప్రభుత్వాధినేతగా ఒక వ్యక్తియో లేక వ్యక్తులపరిషత్తో ఉండడం అవసరం. వ్యక్తుల పరిషత్ గాక, ఒకే వ్యక్తి సార్వభౌమాధికారాన్ని కలిగియుండటం సమాజ శ్రేయస్సుకు భద్రతకు ఉపయోగముగా ఉంటుంది. సమాజమంతా ఒకే సంఘము, ఒకే అభీష్టాన్ని కలిగియుంటుంది. అది సార్వభౌమాధికారియొక్క అభీష్టం. సమాజానికి సంబంధించిన అధికారమంతా సార్వభౌమాధికారిలోనే కేంద్రీకరించబడి ఉంటుంది. ఈ సార్వభౌమాధికారము (The authority of the Sovereign) అవిభాజ్యం; నాశరహితం; అపరిమితం; నిరంకుశం; సర్వసమగ్రం; న్యాయానికి చట్టానికి మూలము. (Source of law and justice and above law and justice). ఈ విధంగా స్థాపించబడిన సమాజంలో ఉండే వ్యక్తికి రాజ్యాధినేతకు వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేసే హక్కు ఉండదు. వ్యక్తులు తమ స్వప్రయోజనముకొఱకు ఒక సివిల్ సొసైటీని స్థాపించినవాడే తమ హక్కుల నన్నిటిని సార్వభౌమాధికారికి ధారాదత్తం చేయడం జరిగింది. తత్ఫలితముగా వ్యక్తుల ప్రయోజనాలను రక్షించే ఒక సార్వభౌమాధికారి ఉనికిలోకి వచ్చాడు. అట్టి సార్వభౌమాధికారికి వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేయడం అంటే తాము స్థాపించుకొన్న సమాజాన్ని, రాజ్యాన్ని విచ్ఛిన్నం చేసేందుకు ప్రయత్నము చేయడమే (The dissolution of the society and the state). సమాజ విచ్ఛిత్తి జరిగినప్పుడు ధనప్రాణరక్షణలకు అవకాశముండదు. మరల అరాచకం వస్తుంది. ఈ పరిస్థితులు తిరిగి ఏర్పడకుండా ఉండవలెనంటే ఏ వ్యక్తీ సార్వభౌమాధికారికి వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేయకూడదు, అనేది హాబ్స్ యొక్క తర్కబద్ధమైన వాదన.

నిరంకుశరాజరిక సంస్థాపనకు, ఫాసిస్టు ప్రభుత్వ పోకడలకు, వ్యక్తిస్వాతంత్ర్య పరిహరణకు, నియంతల ఆవిర్భావానికి ఈ సిద్ధాంతంలో బీజాలున్నాయి.

1. మానవచరిత్రను శాస్త్రీయ దృక్పథంతో పరిశీలన చేసినట్లయితే ప్రకృతిదశ అనేది అసలు ఉనికిలో ఉన్నట్లు విదితమైన సాక్ష్యము లేదు. పశుప్రాయమైన జీవితాన్ని గడిపే మానవులు ఒక కాంట్రాక్టును ఎలా చేసికొన్నారో ఊహించడం కష్టము. అలా చేసికొన్నట్లు చరిత్రలో ఎట్టి ఆధారాలు కనబడవు కనుక హాబ్స్ యొక్క (State of Nature) 'ప్రకృతిదశ' ఆయన బుఱ్ఱలోనుండి పుట్టిన ఒక పుక్కటి పురాణం.

2. సమాజాన్ని నిర్మించేందుకు కాంట్రాక్టు చేసికొనేపూర్వం వ్యక్తి స్వార్థపరుడుగా, అహంకారిగా, పశుప్రాయుడుగా హాబ్స్ చేత చిత్రించబడ్డాడు. అదే వ్యక్తి కాంట్రాక్టు అనంతరం, (సమాజ స్థాపన జరిగిన తరువాత) స్వార్థాన్ని వదిలి సామాజిక వ్యక్తిగా సహకారముతో జీవించినట్లు చిత్రించబడ్డాడు. సమాజ స్థాపన పిదప వ్యక్తికి ఆపాదించబడిన సహకార స్వభావం వ్యక్తిలో సహజంగానే ఉండియున్నట్లయితే ప్రకృతిదశలో అంత పశుప్రాయమైన జీవితాన్ని గడిపియుండేవాడు కాదు. ప్రకృతిదశలో స్వార్థము, అహంకారం, అధికార వ్యామోహాలతో జీవించిన వ్యక్తి సమాజస్థాపన పిదప పరస్పర ప్రయోజనాలకొఱకు జీవించు మానవుడుగా ప్రవర్తించడం అసంభవం, అసాధ్యం, ఊహాతీతం. కాంట్రాక్ట్ అనంతరము సాధుసత్తముడుగా ప్రవర్తించిన వ్యక్తి కంట్రాక్ట్ కు పూర్వము స్వార్థముతో మూర్తీభవించిన అమానుషుడుగా ఏవిధముగా ప్రవర్తించాడో, ఊహాతీతము. తర్కశాస్త్ర విరుద్ధం. ఒక దశలోని అమానుషుడు, పశుప్రాయుడు అనంతరదశలో సాధుసత్తముడు ఏలాగు అయ్యాడో, ఊహించలేము, హాబ్స్ యొక్క సిద్ధాంతములో ఇదే తీవ్రమయిన దోషము.

3. సమాజానికి, రాజ్యానికి మధ్య ఏవిధమయిన వ్యత్యాసాన్ని హాబ్స్ గుర్తించలేదు. అదేవిధముగా రాజ్యానికి ప్రభుత్వానికి వ్యత్యాసము గుర్తించలేకపోయినాడు. సమాజమంటే పరస్పర సహకారముతో జీవించేటటువంటి వ్యక్తుల కూడలి. కొంత జనాభా

భూభాగము ప్రభుత్వము, సార్వభౌమాధికారము — ఈ నాలుగు లక్షణాలు గలదే రాజ్యము (State). కాబట్టి రాజ్యానికి, సమాజానికి కచ్చితమైన వ్యత్యాస మున్నది. ఈ వ్యత్యాసాన్ని ఫాసిస్టు నియంత గుర్తించడు. కాబట్టి హాబ్సు సిద్ధాంతములో ఫాసిస్టు బీజాలు గర్భీకృతమై ఉన్నవి. అదేవిధముగా రాజ్యానికి, ప్రభుత్వానికి కచ్చితమైన వ్యత్యాస మున్నది. ప్రభుత్వం రాజ్యంయొక్క కార్య నిర్వాహకవర్గం మాత్రమే. రాచరిక ప్రభుత్వంపోయి ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వం రావచ్చును. కాని రాజ్యము మాత్రం విచ్ఛిన్నము గాదు. వ్యక్తి తిరుగుబాటు చేసినట్లయితే ప్రభుత్వముతో బాటు సమాజం, రాజ్యం రెండుకూడా విచ్ఛిన్నమైపోవునని హాబ్సు వాదన ఇంగితజ్ఞాన వ్యతిరేకము.

4. హాబ్సు ప్రకారం సమాజ మంతటికి ఒకే గొంతు, ఒకే అభీష్టం ఉంటుంది. రాజ్యాధినేతయైన సార్వభౌమాధికారి అభీష్టమే సమాజంయొక్క అభీష్టం. సమాజానికి సంబంధించిన అధికార మంతా సార్వభౌమాధికారిలో కేంద్రీకృతమై ఉంటుంది. ఈ విధమైన దృక్పథము ఫాసిస్టు నియంతల ఆవిర్భావానికి దోహదం చేస్తుంది. సార్వభౌమాధికారి అభీష్టము మినహా సమాజములోని వ్యక్తులకు మరోవిధమైన అభీష్టాలు ఉండుటకు వీలులేదు, అనే నియంతృత్వ సిద్ధాంతానికి ఈ దృక్పథము రాచబాట. స్థూలంగా థామస్ హాబ్సు యొక్క సిద్ధాంతం దానిలోని దోషాలు యివే.

జాన్‌లాక్ (1632-1704) 1688 లో జరిగిన రక్తరహిత విప్లవానికి పూర్వం రెండవ జేమ్సు ఆంగ్ల దేశమును పరిపాలిస్తూ ఉండేవాడు. రాజరికము దైవదత్తము (Devine right of kings) అనే సిద్ధాంతాన్ని తు చ తప్పకుండా అమలులో పెట్టి అతి నిరంకుశంగా పరిపాలించినటువంటి మూర్ఖుడు. ఈతని పరిపాలన సహించని ఆంగ్ల ప్రజలు 1688 లో తరిమివేసి ఒక రక్తపు బొట్టుకూడ చిందకుండా శాంతియుతంగా దేశమునుంచి బహిష్కరించారు. దీనినే రక్తరహిత విప్లవం (Bloodless Revolution) అని చరిత్రకారులు పిలిచారు. ఇది వాస్తవంగా విప్లవమా, కాదా అనే సమస్య ప్రస్తుతము మన కనవసరం. రెండవ జేమ్సు పిదప ఆంగ్ల సింహాసనాన్ని అధిష్ఠించిన రాజా చట్టబద్ధ రాచరికముగా కొనసాగించేందుకు అంగీకరించాడు. కాబట్టి జాన్‌లాక్ యొక్క సోషల్ కాంట్రాక్ట్ సిద్ధాంతం 1688 లో జరిగిన రక్తరహిత విప్లవాన్ని సమర్థించేందుకు చట్టబద్ధ ప్రభుత్వాన్ని ప్రతిపాదించేందుకు ప్రచారం చేయబడ్డది.

లాక్ కూడ హాబ్సు నమ్మినట్లు ప్రకృతిదశ (State of nature) అంటూ ఒకటి వున్నదని అభిప్రాయపడ్డాడు. ఈ దశలో వ్యక్తికి వ్యక్తికి మధ్య పరస్పరవైరుధ్యాలు ఘర్షణలు లేవు. నాడు జీవించిన వ్యక్తులు శాంతికాముకులై హేతుబద్ధమైన జీవితాన్ని గడిపేవారు. వారి యిష్టం వచ్చినట్లు ఆస్తిపాస్తులను మార్పు చేసికొనేందుకు ఎవ్వరి యభీష్టానుసారం వారు ప్రవర్తించేందుకు సంపూర్ణ స్వేచ్ఛను అనుభవించేవారు. విశ్వాన్ని సృష్టించిన భగవంతుడే మానవుణ్ణి కూడ సృష్టించాడు. అంతేగాక ప్రకృతి శాసనాన్ని (Law of nature) స్థాపించి, మానవులంతా ఈ శాసనాన్ని అంగీకరించేటట్లు దేవుడు చేసాడు. ప్రతివ్యక్తిలో అణుమాత్రమైన దైవస్వభావ ముంది. ఈ స్వభావప్రేరణవల్ల, ప్రకృతిశాసనాన్ని ఉత్తమప్రవర్తనకు సంబంధించిన సూత్రాలను, కనుగొనగలుగుతున్నాడు. హేతుబద్ధంగా వర్తించడం మానవ స్వభావంలో యిమిడి వున్న ఒక విశిష్టలక్షణం. ఐతే, ప్రకృతిదశలో యిట్టి ఉత్తమప్రవర్తన కలిగివున్న వ్యక్తి సమాజనిర్మాణాని కెందు కుద్యమించాడు, అన్న ప్రశ్న వెంటనే ఉదయిస్తుంది దీనికి లాక్ సమాధానం — సదుపాయము (Convenience) కోసమే సమాజనిర్మాణం జరిగింది; రాజ్యం ఉనికిలోకి వచ్చింది. ప్రకృతి శాసనానికి (Law of nature)కి అధికార యుక్తమైన వ్యాఖ్యానం యివ్వడానికే, మానవప్రవర్తనను సక్రమమార్గాన నడిపించేందుకే, వ్యక్తులు, కాంట్రాక్ట్ చేసికొన్నారు.

ఇట్టి ఒడంబడిక చేసికొన్న వ్యక్తులు, తమ సహజమైన హక్కులతో సమాజంలో ప్రవేశిస్తారు. తమ మీద తాము తీర్పు చెప్పుకొనే హక్కునూ, న్యాయాన్ని నిర్వహించే హక్కునూ మాత్రమే వారు సమాజపరం చేస్తారు. హేతుబద్ధమగు శాసనాన్ని (Law of Reason) అమలుపరచేందుకు, వ్యక్తులు, తమలోతాము, ఒక ఒడంబడిక చేసికొన్నారు. తత్ఫలితంగా, సివిల్ సమాజనిర్మాణము, రాజ్యము

నికిలోకి రావటమూ జరిగింది. ఇది మొదటి ఒడంబడిక. దీనిపిదప, వ్యక్తులతో కూడిన సమాజానికీ, ప్రభుత్వానికీ మధ్య రెండవ ఒడంబడిక జరుగుతుంది. హాబ్స్ సిద్ధాంతం ప్రకారం, ఒకే ఒడంబడిక జరుగుతుంది. ప్రభుత్వానికి, ప్రజలకు మధ్య ఏ విధమైన ఒడంబడిక జరుగదు.

కాని, లాక్ సిద్ధాంతంలో రెండవ ఒడంబడిక జరుగుతుంది. అదే ఆయన సిద్ధాంత మంతటిలోనూ విశిష్టత. ఈ రెండవ ఒడంబడికయే, ఆయన ప్రతిపాదించిన సిద్ధాంతానికే గాక, రాజకీయ శాస్త్రానికే తలమానికంగా పరిగణింపబడుతోంది. ప్రభుత్వం ప్రజల జీవితభద్రతను, స్వాతంత్ర్యాన్ని, ఆస్తిపాస్తులను ఎంతవరకు కాపాడుతుందో, అంతవరకే ప్రజలు ప్రభుత్వాధికారాన్ని అంగీకరించి, దాని శాసనాలను శిరసావహించవలసిన అగత్యం ఉంటుంది. ప్రజాభీష్టంమీద నే ప్రభుత్వపు ఉనికి ఆధారపడుతుంది. ఏనాడు ప్రభుత్వం ప్రజలజీవితాన్ని నరకప్రాయం చేస్తుందో ఆనాడే దానిమీద తిరగబడి, దాన్ని మార్చి, మరో ఉత్తమప్రభుత్వాన్ని స్థాపించేందుకు, ప్రజలకున్న హక్కు నాశరహితమైనది. ఈ హక్కునుమాత్రం ప్రజలు ప్రభుత్వానికి ఒప్పజెప్పరు; ధారావత్తం చెయ్యరు. కాని హాబ్స్ ప్రకారం, ప్రజలకు తిరుగుబడే హక్కు లేదు.

లాక్ ప్రకారం, సమాజమే సార్వభౌమాధికారాన్ని తనచేతిలో ఉంచుకొంటుంది. ఐతే, ఈ అధికారం సమాజం చేతిలో నివురు గప్పిన నిప్పులా ఉంటుంది (latent). ప్రజల ధన, ప్రాణ, ఆస్తి, స్వాతంత్ర్యరక్షణార్థమూ, సర్వకర్తగా వినియోగింపబడిన ప్రభుత్వం తనవిధులనునిర్వర్తించనపుడు గర్భీకృతంగా వున్న ఈ అధికారం ఉనికిలోకి వస్తుంది. సమాజ విచ్ఛిత్తి జరుగకుండగనే, ప్రభుత్వవిచ్ఛిత్తి జరుగుతుంది, అని లాక్ సిద్ధాంతీకరించాడు. ఆయన సమాజానికి, ప్రభుత్వానికి మధ్య కచ్చితమైన వ్యత్యాసముందని గుర్తించాడు. సార్వభౌమాధికారాన్ని సమాజపరం చేసాడు. ప్రజాప్రాతినిధ్యంతో కూడిన శాసన సభను, (Legislature) ప్రతిపాదించాడు. "ప్రజాభీష్టమనే సిద్ధాంతానికి (The theory of consent) శాశ్వతమగుస్థానాన్ని, ఆంగ్ల రాజకీయచరిత్రలో, సమకూర్చాడు." (లాస్కీ) ప్రభుత్వాధికారి (రాజు) శాసనాధికారంకంటె మిన్నగాదు. చట్టబద్ధమగు రాజరికాన్ని, పార్లమెంటరీ ప్రాతినిధ్యంతోకూడిన ప్రజాస్వామ్యాన్ని శాసనఔన్నత్యాన్ని, ప్రతిపాదించిన ప్రథమ గౌరవం లాక్ కి దక్కింది.

జాన్ లాక్ పిదప, ఈ సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించినవాడు జాన్ జాక్వెస్ రూసో; ఈయనకూడ మానవుడు ఆదిలో ప్రకృతి దశలో జీవించాడని అంటాడు. మానవుడు సహజముగా ఉత్తముడు; దయాస్వభావుడు; జన్మతః, వ్యక్తి స్వేచ్ఛా సమానత్వాలతో పుట్టాడు. కాని, సమాజంలోని సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ పరిస్థితులు అతని స్వేచ్ఛా సమానత్వాలను అరికట్టు సంకెళ్లుగా తయారయ్యాయి. ఆదిమమానవుడు ప్రకృతి దశలో ఆదర్శప్రాయమైన ఆనందాన్ని (Idyllic Happiness) అనుభవించాడు. నాటి మానవులు స్వేచ్ఛను, సమానత్వాన్ని సమపాళ్ళలో అనుభవించారు. క్రమక్రమంగా సమాజంలో సొంత ఆస్తి తలెత్తడంతో, వ్యక్తి సహజ స్వేచ్ఛను కోల్పోయాడు.

కాబట్టి ప్రతివ్యక్తియొక్క ఆస్తి పాస్తులను, కాపాడే సంస్థను వ్యక్తి స్థాపించవలసిన అవసర మేర్పడింది. ఈ సంస్థ స్థాపనమువల్ల, ఇరుగు పొరుగు వారితో ఒక వైపునుండి ఐక్య మొందుతూనే, మరో వైపునుండి, ప్రకృతిదశలో అనుభవించిన ఆనందాన్ని పొందవచ్చును. ఇట్టి సంస్థను ఉనికిలోకి తెచ్చేందుకు వ్యక్తులు ఒక ఒడంబడిక, చేసికొన్నారు. తత్ఫలితమే ఒక సివిల్ సొసైటి నిర్మాణము. ఈ ఒడంబడిక, చేసికొనేటప్పుడు ప్రతివ్యక్తి తన హక్కుల నన్నిటినీ సమాజానికి స్వాధీన పరుస్తాడు. తత్ఫలితంగా సమాజమే సార్వభౌమాధికారాన్ని కలిగిన సంస్థగా రూపొందుతుంది. వ్యక్తులయొక్క ప్రయోజనాల దృష్ట్యా సంఘముయొక్క అధికారాన్ని పరిమితం చేయనవసరంలేదు. వ్యక్తుల ప్రయోజనాల రక్షణార్థం ఏర్పరుదబడిన ఈ సంస్థ వారి ప్రయోజనాలకు భిన్నంగా వ్యవహరించదు. సమాజంయొక్క సామూహిక అభీష్టంతో, (General Will) వ్యక్తియొక్క అభీష్టం (Individual will) సంఘర్షించవచ్చు. సామూహిక అభీష్టంలో ఏ వ్యక్తియైనా

అంగీకరించని పరిస్థితులలో, బలప్రయోగం ద్వారానైనా సామూహిక అభీష్టాన్ని అతను అంగీకరించేటట్లు చేయాలి. అంటే—ఆ వ్యక్తి రాజ్యంయొక్క బలప్రయోగం ద్వారా స్వతంత్రుడుగా చేయబడతాడు! (He shall be forced to be free !) శాసనం ప్రజలందరు సమావేశమైన పరిషత్తులో నే చేయబడుతుంది. సమాజానికి సంక్రమించిన సార్వభౌమాధికారం నాశరహితం; అవిభాజ్యం; ప్రాతినిధ్యరహితం. (Sovereign power is inalienable, indivisible and can never be represented or delegated) ఒక శాసనాన్ని చేయవలసి వచ్చినప్పుడు సమాజంలోని ప్రతివ్యక్తి సమావేశమవవలసినదే. ఇట్టి తీవ్రతర ప్రజాస్వామ్యాన్ని (Extreme form of Democracy) ప్రచారం చేసిన విచిత్రవ్యక్తి రూసో. సార్వభౌమాధికారి శాసనాన్ని నిర్మిస్తాడు. ప్రభుత్వం శాసనాన్ని అమలుపరుస్తుంది. ప్రభుత్వం కాంట్రాక్టు ద్వారా స్థాపింపబడలేదు. కాబట్టి ప్రభుత్వం ఒడంబడికలో భాగస్వామి కాదు. రూసో ప్రకారం ఆదిమ మానవులు ఒకే ఒడంబడికను చేసికొన్నారు.

ప్రకృతిదశలో జీవించిన ఆదిమ మానవులు చేసికొన్న ఒడంబడికయొక్క ఫలితమే రాజ్యం; ఒకే ఒడంబడిక జరిగింది, దానిలో ప్రభుత్వం భాగస్వామి కాదు; వ్యక్తులు తమ హక్కు లన్నిటిని సంపూర్ణంగా, సార్వభౌమాధికారికి, ధారాదత్తం చేసారు; సార్వభౌమాధికారం నిరంకుశం—అనే హాబ్స్ సిద్ధాంతంలోని ఈ లక్షణాలు, రూసో సిద్ధాంతంలో కన్పిస్తవి. కాని, ప్రభుత్వం నిరంకుశంగా వర్తించవచ్చు అనే హాబ్స్ అభిప్రాయంతో రూసో అంగీకరించలేదు. రూసో ప్రకారం, వ్యక్తి తన హక్కులను, ప్రభుత్వాధికారికి గాక, సమాజానికి ధారాదత్తం చేస్తాడు. ఆ రీత్యా, రూసో ప్రభుత్వానికి, రాజ్యానికి మధ్య వ్యత్యాసాన్ని గుర్తించాడు. సార్వభౌమాధికారంలో భాగస్వామియైన వ్యక్తి, తనకు కావలసిన శాసనాలను, రాజ్యాంగాన్ని రూపొందించుకునే హక్కును, తానే కలిగి వుంటాడనే సిద్ధాంతాన్ని రూసో ప్రతిపాదించాడు. అధికతర ప్రజాస్వామ్య స్థాపనకు ఈయన సిద్ధాంతం, సమగ్ర ప్రాతిపదికను వేసింది. ఈ భావాలన్నీ, 1789 లో ఫ్రెంచి విప్లవసమయంలో ప్రకటింపబడిన మానవ హక్కుల ప్రకటనలో (1789—The Declaration of the Rights of man) పొందుపరచబడ్డాయి. ప్రజాభీష్టమే రాజ్యంయొక్క ఉనికి ప్రాతిపదిక అనే సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

రూసో సిద్ధాంతంలో (The theory of General will) సామూహిక అభీష్టమనేది, అర్థంగాని క్లిష్టవిషయం. ప్రజలంతా ఏవిధమైన స్వార్థప్రయోజనాలు లేకుండా, సమావేశమైన పరిషత్తులో శాసనం చేయబడటం ఎట్లా సాధ్యమో ఊహాతీతం.

సోషల్ కాంట్రాక్ట్ సిద్ధాంతాన్ని ప్రాచీన రాజకీయ సిద్ధాంతాలకు సంబంధించిన మ్యూజియంలో భద్రపరచవలసిన అవసరం నేడు ఏర్పడినా, ఆ సిద్ధాంతం కొన్ని పరమసత్యాలను ప్రతిపాదిస్తోంది. ఏ వ్యక్తిగాని, ప్రజాభీష్టానికి వ్యతిరేకంగా నిరంకుశాధికారాన్ని చలాయించలేడు; అలా చలాయించినప్పుడు ఆ ప్రభుత్వం మూలమట్టం కాక మానదు; దాన్ని నాశనంచేసి మరో ప్రభుత్వాన్ని స్థాపించుకొనేందుకు ప్రజలకు అధికార ముంది; మానవుడు స్వేచ్ఛను, స్వాతంత్ర్యాన్ని కోరుతాడు. ఈ సత్యాలను ప్రతిపాదిస్తోంది కాబట్టి, ఈ సిద్ధాంతానికి నేడు కూడా కొంత విలువ వుంది.

కుంపటిలో కుసుమం

శ్రీ మధురాంతకం రాజారాం

"ఏమిటోయ్ అహమద్! ఈ వేళ ఎంతకూ బండి స్పీడ్ అందుకోవటంలేదే! అవతల నాకు బోలెడన్ని పనులున్నాయి" అన్నాడు వెనుక సీటుకు చేరగిలబడి సిగరెట్టు కాల్చుకుంటున్న వజ్రపాణి.

"ఎక్కడో మిషన్ కొంచెం చెడిపోయినట్టుందండీ! ఐనా యింకెంతదూరం దరిదాపుకు వచ్చేశాం" అన్నాడు డ్రయివరు.

వజ్రపాణి తల కొంచెం పైకెత్తి తెలుపుకద్దంగా వున్న గ్లాసులోనుంచి పరిసరాల్ని పరికించాడు. కారు చెరువుకట్టమీద పరుగెత్తుతోంది. బాలభానుడి స్వర్ణ కాంతుల్లో ఆవైపున కొండకోనలు, ఈవైపున పైరు పచ్చలు మధ్య నిండిన చెరువు మెరసిపోతూ శోభాయమానంగా కన్పిస్తున్నాయి చెరువులో అక్కడక్కడా అల్లి తామరపువ్వులు విరిసి నవ్వుతున్నాయి. తన మనసులాగే ప్రకృతి సైతం ఆనందంలో తృళ్ళి పడుతున్నందుకు వజ్రపాణికి కలిగినతృప్తి, అతడిచేత సన్నగా ఒక ఈలపాట పాడించింది.

పాట పాడుకుంటూనే వజ్రపాణి ఆలోచనలో పడ్డాడు. ప్రసన్న పుట్టినరోజు పండుగకి వాతావరణం చాలా బాగా అమరింది. ఈపాటికి వంటలుకూడా ప్రారంభమై వుంటాయి. ఇక తను వెళ్ళడమూ, తోటలో కుర్చీలు అవీ వేయించడమే తరువాయి. మధ్యాహ్నం దాటిందంటే అతిథులొక్కొక్కరే దిగబడతారు. వాళ్లకు స్వాగత సత్కారాలతోనే తనకు సరిపోతుంది. ఆలోపలే అన్నిఏర్పాట్లు జరిగిపోవాలి.

ప్రసన్న తల్లో కొన్నివిచిత్రపుటూహాలు పుట్టడం, వజ్రపాణి కొంచెమో గొప్పో వాటి ప్రభావానికి లోనుకావడం అప్పుడప్పుడూ జరిగే విషయమే. వివాహానికి వెనుకటిసంగతి తనకు తెలియదుగాని ఆ తరువాతిమాత్రం తను తన చేతిమీదుగా నాలుగుసార్లు ప్రసన్న పుట్టినరోజు పండుగ చేశాడు. అవన్నీ పట్టణంలో, తన స్వంతభవనంలో వందలాది అతిథులమధ్య, నాట్యగానాది వినోదవిలాసాలమధ్య ఎంతో వైభవోపేతంగా జరిగాయి. ఈసారికూడా అలా జరుగవలసిందే! కానీ ప్రసన్నమూలంగా తన నిర్ణయం తల్లక్రిందులైపోయింది.

పుట్టినరోజు కింక పదిరోజులుండనగా, ఒకనాటిరాత్రి ప్రసన్న పున్నమనాటి రేరాజును చూచి పొంగిపోతున్న కడలి కెరటాలను చూస్తూ కూర్చున్న మనిషి అలా చూస్తూ కూచోక వున్నట్టుండి తల పైకెత్తి "ఈసారి నా పుట్టినరోజు పండుగ మనవూళ్లో జరుపుకుందామండీ" అంది.

"ఆ పల్లెటూళ్ళోనా! అక్కడేం దొరుకుతుంది ప్రసన్నా!" అన్నాడు తను.

"కావలిసినవన్నీ యిక్కడినుంచే తీసుకపోదాం లెండి" అంది ప్రసన్న.

"తీసుకపోవచ్చనుకో. కాని అక్కడికెవరొస్తారు? నువ్వూ, నేనూ, వంటమనిషి, పెట్రోమాక్సులైటు మోయడానికి నౌకరుగాడుతప్పా అక్కడ మరెవరూ వుండరు."

"అదే మరి! ఇక్కడైతే ఇంతకుముందు మనమెప్పుడో వాళ్ళకి ఋణపడినట్టు రిక్షాల్లో, టాక్సీల్లో వచ్చి అసంఖ్యాకంగా వాలిపోతారు. వీళ్ళల్లో ఎందరికి మనపట్ల నిజమైన అంతఃకరణవుందో తెలుసుకోవాలి. పోనీ, యిదొక పరీక్షనుకోండి. రాదలచుకుంటే డెబ్బయిమైళ్ళు ఏమంత దూరప్రయాణం కాదు."

ప్రసన్న వాదం విన్నమీదట తనందుకు అంగీకరించక తప్పలేదు.

ఘుమ్మని సంపెంగపూల వాసన తనదాకా రావడంతో వజ్రపాణి లేచి కూర్చున్నాడు. కారు తన మామిడితోటకి ప్రక్కన వెళ్తోంది. పట్టణంలో తన కోసం సర్వదా కాచుకునివుండే వెయ్యి వ్యవహారాల బాదరబందీనుంచీ ఎలాగో బయటపడి స్వగ్రామానికి తిరిగి వచ్చినప్పుడల్లా ముమ్ముందుగా మామిడితోటలోనుంచీ సంపెంగపూల మధుర సుగంధం ఎదురైవచ్చి తనకు స్వాగతవచనం పలుకుతుంది. ఆ తోట, తోటలోపల దిగుడు బావి, బావి చుట్టూ నందవర్ధనం చెట్లు,

వాటి చెంత పండ్లు విరుగ గాసే జామచెట్లు, అవన్నీ తన చిన్ననాటి నేస్తాలు. అక్కడ కూచుంటే ఎంతటి చిరాకైనా యిట్టే మాయమైపోతుంది. కానీ ఈ ప్రశాంత వాతావరణంలో తనెంతో కాలం మెలగ లేడు. రెండుమూడు రోజుల్లోనే ఈ స్తబ్ధ వాతావరణం తనకు వెగటైపోతుంది. ఉత్సాహంతో పురకలు వేసుకుంటూ ఒక క్షణమైనా ఆగిపోకుండా ముందుకు సాగే జీవితం కావాలి తనకు! అదిక్కడ లభించదు.

కారు ఊరి పొలిమేర దాటి పెద్ద వీధిని సమీపిస్తోంది. ఆ వూరికి రాజవీధయినా, బజారు వీధయినా అదే! వజ్రపాణి కొంచెం ముందుకు జరిగి కూచుని ఊరివైపు చూడసాగేడు. తన బంగళా ఊరికవతల పూలతోటలో వుంది. పట్టణంనుంచీ రాకపోకల సందర్భంలో తప్పా మరొకప్పుడు తను ఊళ్ళోకి రావలసిన అవసరం వుండదు. ఒక వేళ తప్పి దారీ వచ్చినా ఊళ్ళో ఆ బాలగోపాలమూ తనని వింతజంతువులా చూస్తుంది. అదలా వుండగా, కాలినడకతో ఆ పల్లె టూళ్లో తిరగడం తనకి నామోషీగా కనిపించే మాట కూడా నిజం!

కారు పెద్దవీధిగుండా పరుగెడుతోంది. వజ్రపాణి టిన్ను తెరచి మరో సిగరెట్టు పైకి తీశాడు. పెట్టెపైన అగ్గిపుల్ల దరాలున గీచి ముట్టించుకోడానికి పైకెత్తాడు. కానీ వున్నట్టుండి పడిన బ్రేకుతో కారు హఠాత్తుగా వీధిమధ్య ఆగిపోవడంతో, ఆ అగ్గిపుల్ల మధ్యలోనే ఆగిపోయింది.

"ఇక్కడేదో దొమ్మీ జరుగుతోందండీ" అన్నాడు డ్రయివరు.

"వాటికేం తక్కువ! బతకనెలాగో తెలియకపోయినా కత్తులుగా చీలి చావబాదుకుని కోర్టుల వెంబడి తిరగడం వీళ్లకి బాగా అలవాటయింది. నువ్వు త్రోవ చేసుకుని కారు స్టార్ట్ చెయ్" అన్నాడు వజ్రపాణి.

కానీ త్రోవ చేసుకోడానికి అహమద్ చేసిన ప్రయత్నాలు ఫలించలేదు. వీధిలో చిన్నా పెద్దా, పిల్లా జల్లా రెండుమూడు వందలమంది పోగయ్యారు. ఆ గుంపులో ఎక్కడ ఎవరు ఎవరిపైన చేయి చేసుకుంటున్నారో అహమద్ గుర్తించలేకపోయాడు. "త్రోవ, త్రోవ" అంటూ అతడు తన శక్తికొద్దీ అరవనైతే అరవగలిగాడు గానీ, ఎంతటి అరుపైనా గుంపు రసపట్టులోవున్న దొమ్మీముందు లవలేశమైనా పని చేయదని అతడూహించుకోలేక పోయాడు.

ఇంతలో కారు చుట్టూ కూడా జనం ప్రోగయ్యారు. కుర్రకారుకు వజ్రపాణి కారు పుష్పక విమానంలా కనిపించివుండాలి మరి వాళ్ళు దాని కానుకుని లోపల ఎంత వింతలున్నాయోనని తొంగి చూడసాగారు. పోట్లాడుకుంటున్న వారి మధ్య రాజీ కుదర్చడానికి ప్రయత్నిస్తున్న పెద్దల్లో సైతం ఒకరిద్దరు ముందుకు పరుగెత్తివచ్చి "సరిగ్గా సమయానికి వచ్చారు బాబూ! మీకు వెయ్యేళ్ళాయుష్షు. మరేమనుకోకుండా యిక్కడోసారి దిగాలి మీరు" అంటూ చేతులు జోడించారు.

"గొప్ప ఘనకార్యమే చేస్తున్నారు. ఇక్కడ ఆగి వ్యవహారాన్ని ఫయిసలా చేస్తూ కూచోడానికి నాకు తీరిక లేదు" అన్నాడు వజ్రపాణి.

ఇరుపక్షాలకూ రాజీ కుదర్చడంలో తలపడ్డను సైతం ఎక్కడో దారబోసుకున్న వృద్ధుడొకడు మరి ముందుకు వచ్చి "బాబ్బాబూ! మీరే అలాగంటే మేమేం చెప్పాలి? మా కష్టసుఖాలు మే మెవరితో చెప్పుకోగలం బాబూ! పెద్ద బాబుగారి హయాంలో గ్రామంలో కిమిక్కుమని శబ్దం పైకి లేచేదికాదు. ఆ మారాజు చనిపోయి పరలోకంలో వున్నారు. ఈ గడుగ్గాయి కుర్రాళ్లు బొత్తిగా మా మాట వినిపించుకోడం లేదు. ఏం చేయమంటారు" అన్నాడు.

వృద్ధుడు వినయంగా మనవి చేసుకున్నట్టే కనపడ్డాడు. కానీ ఆ మనవి వజ్రపాణిలో అభిమానాన్ని రెచ్చగొట్టింది. అందుకు ఫలితంగా అతడు చరచరా కారుదిగి "ఏయ్, ఏమిటా గోల!" అంటూ ముందుకు నడిచాడు.

క్షణంలో గగ్గోలు ఉపశమించింది. ఎక్కడివారక్కడే మౌనంగా నిలబడ్డారు. ఛాతీపైన సేలం జరీ కండువ రెపరెపలాడుతుండగా వజ్రపాణి జనసమూహం మధ్యకి నడిచి "అసలు సంగతి చెప్పండి" అన్నాడు.

అసలు సంగతి మరొకరు చెప్పకపోతే వజ్రపాణి ఊహకు తెలియనంత క్లిష్ట విషయమేమీ కాదు. ఇంతకూ అక్కడ జరిగింది కారు డ్రయివరు ఊహించినట్టు దొమ్మీ కాదు. దాన్ని దొమ్మీ అనడమే అనుచితం. ఇరుపక్షాలా కొంత బలగం చేరి కర్రలతో కటార్లతో ఒకరితో ఒకరు తలపడ్డం దొమ్మీ అని వ్యవహరింపబడుతుంది. ఇది అలాంటిది కాదు. ఇక్కడా ఏ పదిహేనుమంది దృఢకాయులు బాణా కర్రలు, బడితెల్లాంటి శస్త్ర సంపత్తితో రంగాన మోహరించి వున్నమాట నిజమే! కానీ రెండో పక్షాన వున్నది

మాత్రం ఒక్కడంటే ఒక్కడు! అతను నేలపైన కొరగిలబడి లేవడానికి వృథా ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. జగడంలో దెబ్బల తాకిడికి చినిగి పీలికలు పీలికలై పోయిన అతడి దుస్తులపైన నెత్తురు మరకలు నీరెండలో నిగనిగలాడుతున్నాయి. కాలిపైన తగిలిన బలమైన గాయంనుంచి యింకా రక్తం ప్రవహిస్తోంది.

కారొకటి వచ్చి వీధిలో ఆగిందనీ, అందులోనుంచి వజ్రపాణి దిగాడనీ తెలియగానే పద్మవ్యూహం పన్ని ఒంటరిపాటున తమ చేతిలోపడ్డ ఎదుటివాడి పనిపట్టడానికి కృతనిశ్చయులైన ఆయుధపాణులందరూ రెండడుగులు వెనక్కి వేశారు. ఒకరిద్దరు వజ్రపాణి దృష్టికి అందకుండా పారిపోజూచారు. కాని వాళ్ళకా అవకాశం దొరక్కముందే వజ్రపాణి రంగంపైకి వచ్చి నిలబడ్డాడు.

“ఎవరు మీరు, ఎందుకిలా చావబాదేశారు?” అని మళ్ళీ ప్రశ్నించాడు వజ్రపాణి.

“తెలియలేదా అన్నయ్యా! నేనే రంగణ్ణి!” అంటూ బాణాకర్రలకు, బడితెలకు శరీరాన్ని అప్పగించి చిత్తు చిత్తయిన వ్యక్తి తన ముఖాన్ని వజ్రపాణి వైపు త్రిప్పాడు.

కాళ్ళక్రింద పడబోయిన కోడెత్రాచును చూచి బెంబేలుపడి పారిపోయే పాంథుడిలా రంగడి ముఖం కనబడగానే వజ్రపాణి త్రుళ్ళిపడ్డాడు. వీడు రంగడు. తృణీకారమనే ఏకైకాయుధంతో లోకాన్ని నిర్భీతిగా ఎదిరిస్తున్న రంగడు వీడు!

రంగడిపైన వజ్రపాణికి ఏనాడూ సదభిప్రాయం లేదు. బ్రతకడం చేతకానివాళ్ళు, సుఖించడానికి పసలేని వాళ్లు ప్రపంచంపైన తిరగబడ్డం తప్పా మరేమీ చేయలేరని వజ్రపాణి నమ్మకం. అలాటి వాళ్ళలో రంగడు ఒక్కడు మాత్రమే కాదు, అగ్రగణ్యుడని కూడా వజ్రపాణి విశ్వసిస్తాడు.

రంగడిముఖం కనపడిన తర్వాత వీధిలో ఎంతో సేపు నిలబడడానికి వజ్రపాణికి మనస్కరించలేదు. ఈ రంగడెలాటివాడో తన కాదినుంచీ తెలుసు. ముంజేతి కంకణానికి అద్దం అవసరంలేదు. ఎంతటి దురాగతం చేసి వుండకపోతే ఒక్కసారిగా వీడు యిందరికి కానివాడౌతాడు! అదీగాక వీధిలో నిలబడి నిల్చున్నపాటున పరిష్కరించడానికి వీలున్న వ్యవహారం కాదిది. పల్లెటూరి రచ్చలకు, రగడలకు బీరకాయ పీచులాంటి మూల కారణాలుంటాయి. వాటిని వింటూ కూచోడానికి యిది సమయం కాదు.

వజ్రపాణి బిరబిరా కారు దగ్గరికివెళ్ళి “రాద్ధకార్యం వెలగబెట్టింది చాలుగానీ ఇక అందరూ యిళ్ళకు వెళ్ళండి. మళ్ళీ ఏదైనా గొడవ జరిగిందని విన్నానంటే పోలీసులకి కబురు పంపిస్తాను. కమ్ముల్లోపల కొంతకాలంవుండివస్తేగానీ మీ తిక్క కుదరదు” అంటూ లోపల కూచుని “పోనీవోయ్ అహమద్” అన్నాడు.

లాంఛనప్రాయంగా ఒకసారి హెచ్చరించి, అంతటితో వజ్రపాణి వల్లగా జారుకుంటాడని అక్కడున్న వాళ్ళెవరూ అనుకోలేదు. అతనలా వెళ్ళిపోవడం చాలమందికి ప్రమోదం కలిగించింది. రంగడు వజ్రపాణికి చిన్నాన్నకొడుకే కావచ్చు. కాని అతడి దృక్పథంలో రంగడు దుర్మార్గుడు. అవినీతిపరుడు. కాబట్టే అతడు ముభావంగా వూరుకోలేక మాటవరసకోకసారి మందలించి తనదారి వెంబడి తాను వెళ్ళిపోయాడు.

తోటలో విందు పూర్తయ్యేసరికి రాత్రి పది గంటలయింది. అంచనాకంటే ఎక్కువమందే వచ్చారు అతిథులు! రాకేంచేస్తారు! వజ్రపాణి వ్యాపారం అలాటిది. అతడి పెట్టుబడిపైన ఆధారపడి ఒకటి రెండు ఫిలింకంపెనీలు పనిచేస్తున్నాయి. పెద్ద ఎత్తున ఒక సినిమా పత్రిక నడపడానికికూడా అతడి ఆధ్వర్యాన ఏర్పాట్లు జరుగుతున్నాయి. ఇట్టి పరిస్థితిలో వజ్రపాణి ఆశ్రితుల సంఖ్య అతని అంచనాని అతిక్రమించడం అంత ఆశ్చర్యపడవలసిన విషయం కాదు. ఒకరిద్దరు రచయితలు అచ్చొత్తించిన పద్యపాయసాలతో సహా విచ్చేశారు. పాత నిర్మాతలు, దర్శకులు, ఇంకా మిత్రులు, బంధువులు వచ్చారు. అందరికీ తలమానికంగా ఒక్కసారి కథానాయకుడికి కంఠం అరువిచ్చి ఒక ప్రణయగీతంతో ప్రేక్షక ప్రపంచానికి తన్మయత్వం కలిగించడానికి ఉవ్విళ్ళూరుతున్న గాయకుడొకడు వచ్చాడు. “తమ గానసుధ మధురాతి మధురం! దాన్నంతకంటే సేవించి అరిగించుకోగల శక్తి మాకులేదు” అని అతిథులు విన్నవించుకునేంతవరకూ అతడు తనివితీరా పాడి శ్రోతల్ని రంజింపచేశాడు.

అతిథులందరూ మేడపైన పడుకున్నారు. అశ్వమేధయాగం సాకల్యంగా నిర్వహించినంత తృప్తితో వజ్రపాణి మేడ ముంగిట ఆరుబయట ఈజీ చెయిర్లో కూచున్నాడు. వెన్నెల పాలార కాస్తోంది. ఏ క్షణాన్నయినా పిలుపందుకోడానికి సిద్ధంగా నారిగాడు దగ్గర్లోనే నిల్చుకుని అయ్యగారి ముఖంకేసి చూస్తున్నాడు.

ఐదునిమిషాలు ఆలోచనతో గడిపివేసిన తర్వాత వజ్రపాణి "ఒరే నారిగా! ఇలా దగ్గరికివచ్చి కూచో" అన్నాడు.

నారిగాడు దగ్గరికి వచ్చాడు. అయ్యగారికి తన అంతరంగిక కార్యదర్శిత్వం అవసరమైందన్న సంతోషం వాడి ముఖాన చిందులు త్రొక్కుతోంది.

"రంగడి నొకసారి రమ్మని చెప్పావుకదూ?"

"ఇంటికి వెళ్ళానండీ! గాయాలకు కట్లు కట్టుకోడానికని అతడు రామాపురం వెళ్ళాట్ట!"

"ఎవరు చెప్పారు?"

"ఆలీదూ, అవిడా తప్ప యింకెవరున్నారండీ ఆ యింట్లో? ఆవిడే చెప్పింది."

వజ్రపాణివులిక్కిపడి లేచినిటారుగాకూచుంటూ "ఏమిట్రా నారిగా! ఈమధ్య నీ డేమైనా కథ నడిపించావేమిటి! అవిడా, గీవిడా అంటున్నావు" అన్నాడు.

ఆ ప్రాంతంలో అందరికీ సుపరిచితమైన రంగడి ప్రణయ గాథ. ఇంతవరకూ అయ్యగారి చెవులదాకా వెళ్లనందుకు నారిగాడు విస్తుపోయాడు. ఎంతగా నాగరికత ముదిరిపోయినా యిప్పటికీ అక్కడక్కడా కోటరాముడిలాటి వ్యక్తి రాకుమారిలాటి జగదేక సుందరిని వలచీ వలపించుకోగల దనడానికి రంగడి ప్రణయ గాథ చక్కని తార్కాణ. రంగడు వజ్రపాణి మామిడితోటకు కొద్ది రోజులపాటు కాపుదారీ నిర్వహించాడుకూడా! వాడి హయాంలో, ఆ తోపు, వాడికీ, వాడి నేస్తాలకు క్రీడాస్థలంగా వుపకరించింది. రంగడు భాగ్యవంతుడుగా పుట్టలేదుగాని, వున్నంతలో మాత్రం వాడిది ఎముకలేనిచేయి! కంచెకావల నిలబడి 'బాబూ! ఒక మామిడికాయ యిలా పడేస్తారూ' అని అడిగినవాళ్లది పాపంగాని, చిరాకు, కోపం, అహంభావం ఇలాటివేవీ లేకుండా కాయల్ని తీసి అవలికి గిరవాటు వేయడానికి రంగడు సర్వదా సంసిద్ధుడు! అందువల్ల వాడి నిరవాకంలో మామిడితోపుకు కీర్తి ప్రతిష్ఠలు హెచ్చి, వజ్రపాణికి ఆదాయం సన్నగిల్ల సాగింది.

తోట కాపరితనం కాస్తా వూడిపోయిన తర్వాత రంగడు నూలులేని గాలిపటంలా కొంత కాలం దేశమంతా చెడతిరిగాడు. ఎలా తిరిగినా కవళం తిరిగి తిరిగి నోటిదగ్గరికే రావలసినట్టు రంగడు మళ్లీ మళ్లీ స్వంతవూరికే తిరిగి రావలసివచ్చేది. జననీ, జన్మభూమి స్వర్గంకన్నా ఎక్కువన్నారు మరి! రంగడికి జనని లేదు, జనకుడూ లేడు. జన్మభూమిమాత్రం వుంది.

ఒక సారి రంగడు ఎంత దూరం వెళ్ళాడో, ఏం చేశాడో గానీ వెళ్ళిన మూడు నెలలకు తిరిగి వచ్చాడు. వస్తూ, వస్తూ వాడొక పిల్లనగ్రోవిని తీసుకొచ్చాడు. దానిపైన వాడు చేసిన సాధన చుట్టుప్రక్కల వాళ్ళ కందరికీ తిప్పపాటు కలిగించింది. రాత్రిభోజనమైన తర్వాత భజనగుడి ముందు రచ్చపైన నందీశ్వరుడి కాముకుని కూచున్నాడంటే వాడి వేణుగానం మెల్లమెల్లగా అలలు అలలుగా సాగి పరిసర వాతావరణాన్ని మత్తుతో నింపివేసేది. ఊదుతూ, ఊదుతూ అలాగే చేలపై వొరిగి పిల్లనగ్రోవిని చేతిలో వుంచుకునే రంగడు నిద్రపోయేవాడు.

ఊళ్ళోమాత్రం రంగడెంతటి నిరాదరణకి పాత్రుడయ్యాడో, వాడి వేణుగానమూ అంత నిర్లక్ష్యానికి పాత్రమయింది. ఒకరి మెరమెచ్చుల కోసం ప్రారంభించిన కృషి కాకపోవడంచేత రంగడు అందువల్ల నిరుత్సాహపడటం సంభవించలేదు. జోలపాటలా వుండవలసిన వేణుగానం రచ్చకు దాపున కాపురమున్న వాళ్ళకి నిద్రాభంగ హేతువుగా పరిణమిస్తోందని తెలిసినప్పుడు కూడా రంగడు ఖేదపడలేదు. తను వాళ్ళకి అయిష్టుడు. తనపట్ల వారికున్న కూరిమి కొద్ది పాటిది. ఆ కూరిమి తను వాళ్ళకి చాకిరీ చేసినంతవరకు మాత్రమే వుండి, తరువాత రంగం పైనుంచి తెర వెనుకకు వెళ్ళిపోయే నాటక పాత్రలా మాయమైపోతుంది. ఆపైన తనుచేసిన ప్రతిపనీ వాళ్ల అవహేళనకీ, అపహాస్యానికీ గురౌతుంది. అందుకు చింతించి లాభంలేదు.

లేమిచేత బాధపడుతూ అష్టకష్టాలు ఎదుర్కోవలసిన మనిషికూడా తన జీవితంలో ఎక్కడో ఒకచోట టర్నింగు పాయింటు వుంటుందనీ, ఆ పైన తనకోసం నవజీవనానందం కాచుకుని వుంటుందనీ కలలు కంటాడు. ఆవిశ్వాసంతో బ్రతుకుతాడు. రంగడికి కాలాటి ఆశకూడా లేదు. కాని ఆశ వుష్పించడానికెంత సేపు కావాలి? ఒక క్షణం చాలు.

ఓ రోజు వుదయం రంగడు కొంచెం ఆలస్యంగా నిద్రలేచి కళ్లు నులుముకుంటూ పాకలోనుంచీ బయటికి వచ్చాడు. అప్పటికి రెండుబారల ప్రొద్దెక్కింది. టముకుపైన కర్రవేసి ఢణాఢణా వాయిస్తూ ఊరంతా చుట్టి యింటికి వెళ్తున్న తోటి లింగముయ్య "విన్నావా రంగయబాబూ! నాటకం వచ్చింది నాటకం! రాయప్ప కంపెనీది" అన్నాడు.

"రానీలేరా! డబ్బు దండుకోడానికేదో వస్తుంటుంది." అన్నాడు రంగడు.

రంగడికైతే నాటకం పట్ల ఆసక్తిలేదు గానీ, ఆ ప్రాంతంలో రాయప్ప కంపెనీ నాటకం పేరు చెబితే కాపులు కూలీలు చద్ది కూళ్లు కట్టుకుని, తిరణాళ్లకు బయల్దేరినట్టు తోదులు తోదులుగా కదిలి వస్తారు. కానీ ఖర్చులేకుండా ప్రొద్దుపొడిచి రాచిన

ంతుకతో చోపుదారి మంగళం పాడేదాకా నడి
లో ఆకాశం క్రింద కూచుని వీథినాటకం చూడ్డా
అలవాటు పడిన ముసలివాళ్ళు 'నాలుగ్గంటల సంబ
నికి నాలుగణాలు తగలేయడమేనట్రా! మా
'లంలో మేమెరగనుబ్బా ఈ చోద్దాలు" అని మూతి
ండుచుకు నేవారు. కాళ్ళల్లో బలముండి సునాయా
ంగా నడవగల కుర్రవాళ్ల ధోరణి వేరు! వెనని వాలు
ణాలు! రెండు రోజులు వక్కాకు, బీడీలు మాను
ంటే పోలా! ఆ కంపెనీలో వున్నారే, యిద్దరు
మ్మాయిలు, వాళ్లు వేసే ఒక్క అడుగుకీ, పాడే
క్క పదానికీ యిచ్చేయవచ్చు నాలుగణాలు!

నిజమే మరి! రాయప్ప మేనగోడళ్లు అడుగు
క్కగానే వేస్తారు పాట బాగా సాగదీసి పాడు
రు. ఆ ఆటా, ఆ పాటా, మగాళ్ళకి తెలియకుండా
ది యిదీ అంగడిలో పోసి అమ్మలక్కలు దింపుకున్న
క్కాకు తిత్తుల్ని ఖాళీ చేస్తాయి. ఇంటి ఖామం
కు తెలియకుండా తినులపాకులమ్ముకుని రొంటిలో
'పుకున్న పాలేరు కుప్పనిక్షేపాన్ని హరిస్తాయి.

అటు వీథి నాటకమూ గాక, యిటు డ్రామాను
గాక రెండింటి సాంకర్యం చేత సిద్ధించిన విచిత్ర
రూపకాలు రాయప్ప కంపెనీవి అని డిమాలో,
గ్యాయోగాలో, ఈహామృగాలో ఆ దశరూపకకర్తే
చెప్పాలి! వాటిని చూచే ప్రేక్షకులు మాత్రం ఏక
ంఠంగా ఒకే మాట చెబుతారు. "నాటకమంటే
రాయప్ప కంపెనీ నాటకంరా! అబ్బబ్బ! ఏంసీన్లు,
ఏం డాన్సులు! బయస్కోపు ఎందుకురా దీని దగ్గర."

మొదటిరాత్రి కృష్ణలీలలు జరిగాయి రంగడు
ఏగం ఆటలో టికెట్టు లేకుండా కంచెదాటి లోపలికి
వెళ్ళి ఓ మూల కూచున్నాడు. అప్పుడు బృందా
వనంలో గోపికాలోలుడి వేణుగాన వినోదం జరుగు
తోంది రంగడు కొంతసేపు విని మరి వినలేక చెవులు
మూసుకుంటూ "అబ్బాయబ్బాయ్! అది పిల్లనగ్రోవి
కాదు రా బాబూ! చావు శంఖంలా వుంది. అపు, అపు"
అని కేక వేశాడు. హార్మోనియం వెనుక నిలబడి ప్రేక్షక
లోకంపైన తన నాటకం ఎలా పనిచేస్తున్నదా అని
తొంగి తొంగి చూస్తున్న కంసవేషధారి రాయప్ప ఆ
మాటతో మండిపడి "ఎవరది, ఎవరది" అంటూ రంగం
పైకి వచ్చాడు. అలాంటి సమయాల్లో వెనుకాడే
స్వభావంకాదు రంగడిది. వాడు పైకిలేచి "నేనే
నయ్యా ఆ మాట అన్నది" అన్నాడు.

రాయప్ప ఆగ్రహోదగ్రుడై పోయాడు.
"ఏమయ్యో మీరా సాహెబ్! అయ్యా చంద్రయ్య
నాయుడూ!" అంటూ నాటకం కంట్రాక్టుదార్లని పిలి
చాడు. వాళ్ళకు టికెట్లు అమ్ముకోవడంపైన వున్నంత
శ్రద్ధ నాటకం జరగాలా, లేదా అన్న విషయం
పైన వుండదు. బుకింగ్ ఆఫీసు మూసుకుని వాళ్లె
ప్పుడో ఊళ్లోకి వెళ్ళిపోయారు. సభలోనుంచి పది
మంది పెద్ద మనుషులు పైకిలేచి "నీకేం తెలుసులే
కూచోరా" అంటూ రంగణ్ణి మందలించి, రాయప్పని
మళ్ళీ తెరవెనక్కి పొమ్మని ప్రాధేయపడి నాటకం
సక్రమంగా జరిగేటట్టు చూచారు.

వరుసగా ఐదురాత్రులు నాటకాలు జరిగాయి.
ఆరో రోజు సాయంత్రం రాయప్ప సహచరులు
కొందరు వెంటరాగా హార్మోనియం మెడకు తగిలించు
కుని ఊళ్లో వసూళ్ళకోసం బయల్దేరాడు. పెద్ద వీథి
పూర్తయి సందులోకి తిరిగేసరికి రాత్రి ఎనిమిది గంట
లయింది. రాయప్ప వున్నట్టుండి ఒకచోట ఆగి
పోయాడు. ఆగి "ఎక్కడిదా పిల్లనగ్రోవి?"
అన్నాడు.

పాట వింటూ రాయప్పని వెంబడిస్తున్న కుర్రా
డొకడు "అదా! అవాడు మీ నాటకానికి వంక బెట్టిన
వాడిది" అన్నాడు.

రాయప్ప వసూళ్ళమూట కట్టిపెట్టి రంగడి పాక
దగ్గరికి వెళ్ళి నిలబడ్డాడు. పాకముందు గంగరావిచెట్టు
క్రింద కూచున్న రంగడు "ఏంరాయప్పా! వసూళ్ళ
కోసం వచ్చావా! నేను యిచ్చేవాణ్ణికాదు, పుచ్చు
కునేవాణ్ణి" అని పకపకా నవ్వాడు.

"పోనీ, పుచ్చుకుందువుగాని ఒక పాటపాడి విని
పిస్తావా బాబూ" అన్నాడు రాయప్ప.

రంగడు మళ్ళీ పిల్లనగ్రోవి అందుకున్నాడు.

పాట పూర్తయిన తర్వాత రాయప్ప యింటి
వైపు చూస్తూ "దీపంకూడా వెలిగించకుండా యిక్కడ
కూచున్నావేం బాబూ" అన్నాడు.

"దీపం పెట్టేవాళ్లెవరున్నారు రాయప్పా! ఇది
దీపం లేనియిల్లు" అన్నాడు రంగడు.

రాయప్పరంగడి ముఖంకేసి తీక్షణంగా చూచాడు.
సన్నగా పొడుగ్గా పరుగెత్తే పాముని తరిమి పట్టుకునే
యౌవన బింకంతో మిసమిసలాడుతున్న ఆకారం!
పైగా వీడు నీలమేఘశ్యాముడు! తలలో నెమలిపింఛం
లేకపోయినా, మెడలో చెంగల్వ పూలదండ లేక
పోయినా రంగడు ఆ లేత వెన్నెల్లో రాయప్ప కళ్ళకు
సాక్షాత్తు శ్రీకృష్ణుడిలా కనిపించాడు.

పైకి లేస్తూ రాయప్ప "నీతో ఒకమాట చెప్పాలి
బాబూ! ఓసారి నాతో వస్తావా" అన్నాడు.

రంగడు రాయప్పని వెంబడించాడు. ఆ మరు
నాడు రాయప్ప కంపెనీ ఊళ్ళోనుంచీ వెళ్లిపోయింది.
వాళ్ళతోబాటు రంగడూ వెళ్లిపోయాడు.

ఆరునెలలపాటు అంతర్ధానమైవుండి రంగడొక
నాడు మళ్ళీ హఠాత్తుగా ఊళ్ళోవాళ్లకి కనపడ్డాడు.
వస్తూ, వస్తూ వట్టి చేతులతో యిల్లు చేరుకునే అల

వాటు రంగడికి లేదు. అత డీసారి రాయప్ప మేనకోడళ్లలో చిన్నదాన్ని వెంట తీసుకొచ్చేశాడు.

రంగ డాపిల్లని లేవదీసుకొచ్చాడా, లేక అదిపే రంగణ్ణి లేవదీసుకొచ్చిందా అన్న చర్చ ఒకవైపు కొనసాగుతుండగానే, మరొకవైపున రంగడి సమవయస్కులు కొందరు తమకు భూమీపుత్రా, యిల్లూ వాకిలీ, డబ్బూ దస్కమూ వున్నా తాము రంగడు చేసినంతమాత్రం పని చేయలేకపోయినందుకు లోలోపల కుతకుతలాడి పోసాగారు. ఆ కచ్చని కప్పిపుచ్చుకోడానికి రంగణ్ణి కించపరచి మాట్లాడ్డంకన్నా వాళ్లకి ఉపాయాంతరం లభ్యంకాలేదు. తిన తిండికే వెరవు లేని రంగడు దాన్ని భరించడమేమిటి? ఏనా నాటకాలాడే మనిషి కాపురం చేస్తుందా? ఈ మూన్నాళ్ల ముచ్చటకే యింత మిడిసిపాటా వీడికి!......ఇలా దుష్ప్రచారం కొనసాగిస్తూ వాళ్లు రంగడినుంచి వైదొలగి వుండడంపోయి, వాడి యింటి చుట్టే ప్రదక్షిణం చేయసాగేరు. ఒకరిద్దరు రంగడింట్లో లేకపోడం చూచి రమణమ్మతో పరాగాలు పోవడానికి కూడా సాహసించారు. మరొకడైతే ఒకానొక పుస్తకంలోంచి ప్రేమలేఖని తూచా తప్పకుండా కాపీచేసి దాన్ని రమణమ్మకి చాకలి ఎల్లి ద్వారా బట్వాడా చేయించాడు. "వెధవ రాస్తే రాశాడులే" అని రంగడు దాన్ని చించి పొయిలో వేశాడు. ఈ లోకువ ఆధారంగా వాడు రమణమ్మని ఒంటరిపాటున బలాత్కారం చేయబోయిందాకా కథని సాగదీశాడు. రంగడికి కోపం సాధారణంగా రాదు. వచ్చేమాత్రం వాడు మనిషి కాడు. ఆ కోపంతో రంగడు అతణ్ణి నడివీధిలో నిలబెట్టి "నీకు అక్కా చెల్లెళ్లు, పెండ్లాం బిడ్డలు లేరా? వాళ్లనెవడైనా యిలా బలాత్కారం చేస్తే ఊరుకోడానికి నువ్వు వుప్పూ, కారమూ లేని గడ్డి తింటున్నావా" అని అడిగేశాడు. పదెకరాల సేద్యమూ, పదిమంది ప్రక్కబలమూగల ఆ ఆసామి రంగడిపైకి హుంకరించాడు. అతడితోబాటు, అతడి అనుచరులు రంగణ్ణి చుట్టుముట్టారు.

"ఐతే కథ సశేషంగా మిగిలివుందన్నమాట!" అంటూ లేచాడు నారిగాడి ద్వారా రంగడి కథ సాకల్యంగా విన్న వజ్రపాణి.

"ఇదిక్కడ ఆగిపోదు బాబయ్యా! ఇంకా సాగుతుంది" అన్నాడు నారిగాడు.

వజ్రపాణి అప్పుడే ముట్టించిన సిగరెట్టుని క్రింద పారవేసి గబగబా మేడలోకి వెళ్లి తనగదిలో పట్టెమంచంపైన పడుకున్నాడు. అతడు నిద్రపోవాలన్న సదుద్దేశంతో పడుకున్న మాట నిజమే! కాని నిద్ర రాలేదు. ఎంత ప్రయత్నించినా వీధిలో గాయాలు తగిలి పైకి లేవలేక క్రింద కూలబడి పోతున్న రంగడి స్వరూపం అతడి మనోఫలకం మీదినుంచి మాసిపోలేదు. గట్టిగా కళ్లు మూసుకున్నాడు. తి... వ్యాపారంగురించి ఆలోచించుకోడానికి ప్రయత్నించాడు. మూడో జాము కూడా మెలకువతో వుండగా గడచిపోయింది. తెల్లవారు జామున మాత్రం ఒక చిన్న కునుకు మగతగా వజ్రపాణిని క్రమ్ముకుంది. ఆ నిద్రలో కల! కలలో రంగడు మళ్ళీ అతనికి కనిపించాడు.

రంగణ్ణి తీవ్రంగా మందలింప దలచుకున్నాడు వజ్రపాణి. "ఒరే రంగడూ! ఋజుమార్గంలో నడిచి బ్రతుకంతా డొంక తిరుగుళ్ళతోనే గడిపివేయడానికి నిర్ణయించుకునే వాళ్ళలో నువ్వు మొదటివాడివి. లోకంలో అందరూ మహారాజులే వుండరు. పే... వాళ్ళుకూడా వుంటారు. కాని ఆ పేదవాళ్ళు కూడా బ్రతకడానికి ఏదో ఒక జీవనోపాధి చూచుకుంటారు. నువ్వులాటి బ్రతుకు తెరువు చూచుకోలేదు. నువ్వు తింటే తింటావు. లేకుంటే పస్తుంటావు. పనిచేస్తే చేస్తావు. లేకుంటే కాళ్లు బారగిల చాపుకుని పడుకుంటావు. అదీ ఒక జీవితవిధానమే కావచ్చు. కానీ అంత సులభంగా బ్రతకదలచుకునే వాళ్లకు యితర ఝంఝాటాలేవీ వుండకూడదు. నువ్వెక్కడెక్కడో నాటకాలాడేదాన్ని తెచ్చి యింట్లో వుంచుకున్నావు. తాను దూరడానికే సందు లేకపోతే, మెడకో డోలేమిటి! నీ పిచ్చి గాకపోతే. అదిడ నీకు కాపురము చేస్తుందా? అప్పుడే ఊళ్ళో ఏదో రగడ బయలుదేరింది. ఈ రచ్చకు కారణం అదే నని నేను చెప్పడం లేదు. ఊరంతా అమాటే అంటోంది. అడుసు త్రొక్కనే రాదు త్రొక్కావు. పోనీ, యిప్పటికైనా కాళ్లు కడుక్కో."

ఇన్ని మాటలూ విని రంగడు వజ్రపాణికి దగ్గరగా వచ్చాడు. వస్తూ మెల్లగా "అన్నయ్యా!" అన్నాడు. వజ్రపాణి వులిక్కిపడి తలపైకెత్తాడు. "నాకు అప్పుడెప్పుడూ మంచి మాటలు చెప్పడం నీ కలవాటు. నువ్వు నామీద మోపిన నేరాలన్నీ చాలామట్టుకు నిజమైనవే నని నేను ఒప్పుకుంటున్నాను. నేరస్థుడివిగా నా సంజాయిషీ కూడా నువ్వు దయచేసి వినాలి. మొదటిది: నేనొక బ్రతుకు తెరువు చూచుకోలేదు. ఏపూట కాపూట తిండికోసం వెదుక్కోడమే నా బ్రతుకు తెరువు! నా కొద్దిపాటి చదువు ఏ వుద్యోగానికి పనికొస్తుంది. రెండోది: నేను తిండి తింటాను, లేకుంటే పస్తుంటానన్నావు. నిజమే. దొరికితే తింటాను. లేకుంటే పస్తుంటాను. నేను సోమరివాణ్ణికాను. పనిదొరికితే చేయడానికి నే నెప్పుడూ సిద్ధంగా వుంటాను. పని దొరక్కపోతే కాళ్లు, బారగిల చాపి పడుకోక మరేం చేయాలో నాకు తోచదు. అంత సులభంగా బ్రతకదలచుకునే వాళ్లకు యితర ఝంఝాటాలుండకూడదన్నావు. నీకు తెలియదేమోగాని ఇంటింటికీ తిరిగే బిచ్చగాడి...

...కడికి యిద్దరు పెళ్ళాలు, పదిమంది బిడ్డలూ వుండడం ...మీ నెరుగుదును. ఐనా నేను కోరికోరి ఈ దుఃఖంపూ...రాన్ని తెచ్చుకోలేదు. ఆవిడ నన్ను నమ్మింది. ఉన్న ...చోట వుండడానికి వీల్లేక యిలా వచ్చేశాం. పోలిక ...సం గాదుగానీ యిక్కడొక విషయం చెప్పాలనిపి...స్తోంది. నువ్వు కాలేజీలో చదువుతూ ఒకమ్మాయిని పెళ్ళిచేసుకోవాలనుకున్నావు. పెదనాన్నగా రందు...ప్పుకోలేదు. కానీ నువ్వు పట్టుబట్టి కూచున్నావు ఆవిడని పెళ్ళిచేసుకున్నావు. నువ్వు వర్ణాంతర వివాహం చేసుకున్నందుకు వెయ్యిమంది నిన్ను పొగిడారు. నన్నలా పొగడవలసిన అవసరం బొత్తిగా లేదు. హేళన చేయకుంటే చాలు. అదీ నాకు పదివేలు! ఇంతకూ నే నావిడని పోషించవలసిన అవసరం కూడా లేదు. ఆవిడా నాతోబాటు ఏపని చేయడానికైనా సిద్ధంగా వుంది. లోకంలో కోట్లకోలది జనం బ్రతుకుతున్నారు. మేమిద్దరం బ్రతకలేకపోము. మాపాటుకు మమ్మల్ని బ్రతకనివ్వనెంకన్నా, మాకు యితరులు చేయవలసిన మేలేదీ లేదు. నేను అడుగు త్రొక్కానన్నావు. ఎక్కడ త్రొక్కానో నాకు తెలియడం లేదు. నా కాళ్ళకి బురదా లేదు. అందుచేత దాన్ని కడుక్కోవాలన్న ప్రసక్తి అసలే లేదు."

తలుపుపైన ఎవరో దబదబ బాదుతుండడం విని వజ్రపాణి మేలుకున్నాడు. సూర్యకిరణాలు కిటికీగుండా పైకివచ్చి పడుతున్నాయి. నారిగాడు తలుపు కావలినుంచే "బాబూ, మీ కోసం రంగయ్య వచ్చాడు" అన్నాడు.

"ఇప్పుడు నేను పట్నంవెళ్ళాలి. తీరిక లేదు వెళ్ళిపొమ్మను" అన్నాడు వజ్రపాణి.

* * *

మూడు నెలలు గడిచిపోయిన తర్వాత వజ్రపాణి మళ్ళీ స్వగ్రామానికి తిరిగిరావడం తటస్థించింది. హేమంతం జరుగుతోంది. ప్రతి సంవత్సరమూ మంచు కాలం రాగానే ప్రసన్న పొడిపొడిగా దగ్గడానికి ప్రారంభిస్తుంది. ఆ పొడిదగ్గుకు పేరు పెట్టడంలో నైతే డాక్టర్లు ఒక్కొక్కరూ ఒక్కొక్క పోకడపోయినా నయం చేయడంలోమాత్రం అందరూ విఫలులై కడకు శిశిర హేమంతాలు నాలుగునెలలూ కొగి కంప్లీటు రెస్టు తీసుకోవాలని సలహాయిచ్చారు. 'రెస్టు' అనేది పది అనేచోట పదిహేనుగా పారేస్తే పట్టణాల్లో లభ్యమయ్యే వస్తువుకాదు. అందుచేత ప్రసన్న పల్లెటూళ్ళోనే వుండిపోవలసి వచ్చింది.

కారులోనుంచీ దిగుతూనే వజ్రపాణి ప్రసన్న ఆరోగ్యాన్ని గురించి పరామర్శించాడు. టిఫిన్ తీసుకుని, తోటలోకివెళ్ళి ఒకసారి నలువైపులా కలయ చూచివచ్చి, అభ్యంగనస్నానం నిర్వర్తించి, భోజనమైంతర్వాత పడుకున్నాడు. తలగడిగిన నాటినిద్ర, గాఢంగా పట్టింది. టంగుటంగున గడియారం మోగడంవిని లేచి టైంచూచాడు. నాలుగైంది. ఎదుట టేబుల్ పైనవున్న ప్లాస్కుతీసి కాఫీ గ్లాసులో పోసుకునిత్రాగాడు. పడకపైనుంచి దిగడానికి మనస్కరించడం లేదు. అక్కడేవున్న న్యూసుపేపరు తీసి పుటలు త్రిప్పుతూ కూచున్నాడు.

హాల్లోనుంచీ అడుగులసవ్వడి వినిపించింది. ప్రసన్న వస్తుందేమోనని వజ్రపాణి తలపైకెత్తాడు. కానీ హాల్లో నడుస్తున్న మనిషి ప్రసన్న కాదు. తెరచిన కిటికీగుండా వజ్రపాణి కళ్ళముందు ఒక క్షణం పాటు మెరపుతీగ పారాడినట్టయింది. అతను మంచం పైనుంచి క్రిందికిదూకి కిటికీదగ్గరికి వెళ్ళి నిల్చున్నాడు. ఒక యువతి! తనకి అపరిచిత! అదొక స్త్రీ మూర్తి గాదు కెంపాలతలా వుంది. అవును. అది కెంపాలతే! మేడమెట్లెక్కి పైకివెళ్తోంది.

ఎవరీవిడ? వాలకంచూస్తే ఈ యింటితో బాగా పరిచయమున్నదానిలా కనిపిస్తోంది. ప్రసన్న రాగానే అడగాలి. భార్యకోసం ఎదురుచూస్తూ మళ్ళీ మంచంపైన కూచున్నాడు వజ్రపాణి.

ఐదు గంటలకు సరిగ్గా వాహ్యాళికి సిద్ధమై ప్రసన్న గదిలో అడుగుపెట్టింది. వాతావరణం ఆహ్లాదకరంగా వుంది. ఇద్దరూ మెల్లగా కొబ్బరితోటవరకూ నడిచారు. ఆవిడెవరు ప్రసన్నా! అన్న ప్రశ్న అలాగా నాలుగైదుసార్లు వజ్రపాణి గొంతువరకూ వచ్చి అక్కడ వెలక్కాయ పడినట్లు ఆగిపోయింది. ఆవిడ పట్ల తనంత కుతూహలం ప్రకటించడం సమంజసం కాదేమో! ఇలా తటపటాయిస్తుండగా ప్రసన్నే ఆప్రస్తావన తెచ్చింది.

"ఏమండీ! మీరావిడని చూడలా" అంది ప్రసన్న.

గడసరితనం ఎక్కడికి పోతుంది! "ఎవర్ని ప్రసన్నా?" అన్నాడు వజ్రపాణి.

"మీ మరదల్ని!"

"నా మరదలా!"

"అవునండీ! అలా తెల్లబోతా రెందుకూ? మరదలంటే తెలియదూ! తమ్ముడిభార్య" అంది ప్రసన్న.

"తమ్ముడొకడు! తమ్ముడికొక భార్యకూడానా! ఇదేమైనా కథా ప్రసన్నా!" ముఖంలో అమాయకత్వం ఒలికిస్తూ ప్రశ్నించాడు వజ్రపాణి.

"కథ గాదండీ బాబూ! వాస్తవం. ఆవిడ మీ రంగడి భార్య."

వజ్రపాణికీసారి కోపం వచ్చింది. "ప్రసన్నా! నువ్వు 'భార్య' అన్నమాటని కలుషితం చేస్తున్నావు.

రంగడు ఆవిడని లేవదీసుకొచ్చేశాడు. ఆవిడ రంగడి కేమైనా కావచ్చు. కాని భార్యమాత్రం కాదు."

ఈ తర్కం ప్రసన్నకి అర్థంకాలేదు. "లేవదీసుకొచ్చినమాట నిజమేనండీ! ఐతే ఎక్కడో దేవుడి ముందర అతడు ఆవిడచేతిలో చేయివేసి 'యికనీనాదట నేను మొగుణ్ణి, నువ్వు పెళ్ళానివి' అన్నాట్ట అప్పటి నుంచీ వాళ్ళిద్దరూ భార్యాభర్తలుగా వ్యవహరిస్తున్నారు."

"బాగుంది, బాగుంది. అంటే తాత్కాలికంగా నన్నమాట!" అంటూ వికావికా నవ్వేశాడు వజ్రపాణి.

"పోనీ ఆవిడ మనయింట్లో ఎందుకుంది అని అడిగరేమండీ" అంది ప్రసన్న.

"ఆవిడ మనయింట్లో వుందా! ఐతే యిదొక అద్భుత కథానకమే ప్రసన్నా! నేను ఆవిడ ఏదో పనిమీద మన యింటికి వచ్చిందనుకున్నాను."

"లేదు మన యింట్లోనే వుంది"

"ఎందుకూ?"

"రంగ డిప్పుడు ఊళ్ళో లేడుగా!"

"ఏమయ్యాడు?"

"రెండేళ్లు పడింది."

"ఏమిటి?"

"శిక్ష!"

"అబ్బ కాస్తవివరంగా చెప్పకూడదా ప్రసన్నా! నాకు అద్యంతాలే తెలియడంలేదు" ప్రాధేయపడ్డాడు వజ్రపాణి.

"మీరు పట్నానికి వెళ్ళి పదిరోజులు కూడా కాలేదు. ఊళ్ళో మళ్ళీ రగడజరిగింది. రంగడు ఒకడి తల చితగ్గొట్టేశాడు."

"ప్రాణాపాయం లేదుగదా!"

"చావు దప్పి కన్నులొట్టబోయింది. పోలీసులొచ్చారు. రంగణ్ణి అరెస్టుచేసి తీసుకెళ్ళారు."

"తత్ఫలితంగా శిక్షపడింది. అంతేకదూ ప్రసన్నా! నే నప్పుడే అనుకున్నాను. అనుకున్నంతా జరిగింది. ఈవిడని నడివీధులపాల్జేసి వాడు కమ్మెల్లోపల కూచున్నాడు."

"పాపం, రమణమ్మని చూస్తుంటే జాలిగా వుందండీ."

"ఉండదూమరి! నాపట్టివిగా, పాలు బువ్వ పెడతా రావమ్మా అని బుజ్జగించలేక పోయావా ప్రసన్నా!"

"మీకంతా ఎగతాళిగానే వుంటుంది. ఈ రెండేళ్ళూ ఆవిడని నాదగ్గరే వుండిపొమ్మన్నాను"

"వాక్యం పూర్తిచేయవు. సుధేష్ణదగ్గర సైరంధ్రిలా అని వుపమానం కలిపితే వాక్యం సర్వాంగసుందరంగా వుంటుంది."

ఆవిడ లేకపోతే నాకీ వూళ్ళో ప్రొద్దేపోయే కాదేమోనండీ! ఏం చక్కగా పాడుతుందనీ!"

"గగనవీధిని దేలు ఓ మేఘమాలా! కైలాసగోడ పైన మసలి వస్తున్నావా! అని పాటని సవరించుకోవ లెన్స్. ఐనా మొగుడు జైల్లోవుండగా ఇక్కడ ఈవిడ పాటలు పాడుకుంటూ కూచోడానికి యిదేమైనా సినిమానా ప్రసన్నా!"

"అబ్బే, నా బలవంతం పైన పాడుతోందండీ మనిషిని చూచారు గదా! మీ కళ్ళకి ఎలా కనిపించిందో మరి!"

"అచ్చం సెట్ పైకి వెళ్తున్న తారలా కనిపించింది"

ఇద్దరూ కొంత సేపు మౌనంగా కూచున్నారు. మళ్ళీ ప్రసన్నే వుపక్రమించింది.

"ఏమండీ! ఒక మాటంటాను"

"ఏమంటావు?"

"మనకు చేతనైనప్పుడు యితరులకు మేలు చేయడంలో తప్పులేదు గదూ!"

"తప్పేముంది! పరోపకారార్థ మిదం శరీరం గదా ప్రసన్నా!"

"ఐతే నేను చెప్పినట్లు చేస్తారు కదూ!"

"మరీ హిరణ్యాక్షవరం కాక పోతే సరి!"

"రమణమ్మని సినిమాలో చేర్పిస్తే?"

ఆ ఊహ వజ్రపాణిలో సైతం మెదుల్తోంది. కాని అతను భార్యమాట కొట్టివేయ బోయాడు. "పాట బాగా పాడడ మొకటే చాలదు ప్రసన్నా వెండి తెరకి! మరికొన్ని అర్హతలుండాలి"

"ఆమెకి నటన కూడా క్రొత్త గాదుగా!"

వజ్రపాణి సీరియస్ గా ఆలోచిస్తూ కూచున్నాడు. ఆలోచించిన కొద్దీ అతడి భావస్రవంతి రెండుపాయలుగా చీలిపోసాగింది. ఒక వైపు రమణమ్మ దుస్థితికి జాలిపడుతూ, మరొకవైపున అతడు ఆవిడ నీస్థితికి తెచ్చిన రంగడి పైన లోలోపల మండి పడ్డాడు. నేడావిడ నిలువనీడ, పట్టుకొమ్మలేని నిరాశ్రయ! నా అన్న వారినుంచి వేరుచేసి పీడా మెతలకెత్తిన సిరియిది! పీడెప్పటికైనా చెడిపోవలసిన వాడే! తనతో బాటూ ఈడీమెను కూడా అధోగతి వైపు లాక్కెళ్ళ జూస్తున్నాడు. అలా జరుగుతుంటే చూస్తూ వూరుకోడానికి తన మనసొప్పదు. వారి బారినుండి ఈమెని కాపాడాలి. అందుకు ప్రసన్న సూచిస్తున్న విధానం సమంజసంగానే కనబడుతోంది!

[సశేషము]

కలగూరగంప

నాగరాజులు

శ్రీ కొత్త భావయ్యా చౌదరి

మహాభారత యుద్ధకాలము మొదలు దాదాపు మౌర్యరాజుల కాలమువరకు అనగా (270 B. C) వరకు ఆంధ్రదేశమున నాగులు, యక్షులు, దానవులు మున్నగు తెగలవారు నివసించేవారు. నాగరాజులు ఆంధ్రదేశముననేగాక, భారతదేశమందంతటను నివసించి పాలించిన దృష్టాంతములు గలవు. ఆర్యులు మనదేశమునకువచ్చి మందరగిరి ప్రాంత మథనకార్యమును సాగించినప్పుడే వాసుకియను నాగరాజు సాయపడి యుండెను. ఆదిశేషుడు, తక్షకుడు మొదలగువారీ వంశీకులే—

జనమేజయరాజు ఇంద్రప్రస్థపురిమండి పాలించుచు నాగులపై దండయాత్ర సలిపెను. అహిచ్ఛత్రము, నాగపూరు, పద్మావతీనగరము మొదలగు ఉత్తరదేశ ప్రాంతములనుండి ఆ కాలమున దక్షిణమునకు కొందరు వలస వచ్చిరేమో యని తోచుచున్నది. తర్వాత వీరికి భోగవతీపురము (బస్తరు) నవవాసి (మైసూరులోనిది) మొదలగు ప్రాంతములవరకు నివాసము ఏర్పడి, యచట రాజ్యాధికారములు కూడ పొందినట్లు చెప్పవచ్చును—వీరు వింధ్యవాసినీ దేవత భక్తులని శాసనములలో చెప్పబడినారు. అందుచే మొదట వీరు వింధ్య పర్వత ప్రాంతీయు లనుటలో సంశయముండదు. ఆంధ్రదేశమునందున్న యక్షులు జైనమతావలంబులు కాగా, వీరు బౌద్ధమతావలంబులై యుండిరి. ఇది అశోకచక్రవర్తికి పూర్వమేయైయుండెను. నాగరాజొకడు అమరావతిలోని బౌద్ధస్తూపమును నిర్మించెను. యక్షులలోని కుబేరకరాజు భట్టిప్రోలు ప్రాంతపు రాజుగానుండెను. యక్షద్రోణుడు వేదాదులు చక్కగానెఱిగి వానికి వ్యాఖ్యలు రచించిన పండితుడు. తెలంగాణాలోను, కృష్ణకు దక్షిణముననున్న పలు గ్రామములందును నాగులు నివసించి, తర్వాత నాశనమై కొందరు వలసలకుపోయినట్లు అచ్చటి కొన్ని గ్రామముల పేర్లవల్ల తెలియుచున్నది. వారి కచ్చట గల్గిన ప్రసిద్ధినిగూడ యివి రుజువుపరచుచున్నవి. ఈ క్రింది విషయములు వానిలో కొన్ని:

(1) నాగులేరు — ఈ చిన్నయేరు నాగుల పేరిట పల్నాటి తాలూకాలో నిప్పటికిని ప్రవహించుచున్నది. పూర్వ నామమేమో తెలియదు.

(2) కొట్రాజుపాడు లేక నాగరాజుపాడు — ఇది తెనాలితాలూకా కొల్లూరు ప్రాంతమందుండెను. దీనిని త్రిలోచనపల్లవుడు నాశనము చేసినట్లు లోకల్ రికార్డులు తెలుపుచున్నవి.

(3) తెలంగాణాలో ఒరంగల్లు ప్రాంతమున నున్న నాగులపాడను గ్రామము. ఇది యచట నాగుల యునికిని, వారి నాశనమును తెలుపుచున్నది.

(4) నెల్లూరు జిల్లాయందలి నాగుల వెల్లటూరను గ్రామము. ఇది వారి యునికిని తెలుపును.

(5) ఒంగోలు తాలూకాయందలి నాగులపాడను యూరు. ఇదిగూడ వారి యునికిని, తర్వాత నాశనమును విశదీకరించుచున్నది.

(6) నాగులపాడు — గుంటూరు జిల్లాయందలి పెదనందిపాడు దగ్గరి గ్రామము. పూర్వమిచట నాగులున్నట్లు, తర్వాత నాశనమైనట్లు ఋజువగుచున్నది.

(7) నాగులవలస — నైజాములోని కమ్మంమెట్టు ప్రాంత గ్రామము. దీనినిబట్టి నాగు లాకప్పుడిచటికి వలస వచ్చుటను దెలుపును.

(8) కడపజిల్లాలోని దానవులపాడను గ్రామము ఇది దనువు వంశీకులగు దానవుల యునికిని, తర్వాత నాశనమును తెలుపును. ఇంకను ఆంధ్రలో గల నాగసముద్రము, నాగవరం, నాగులవరం, సర్పవరం, నాగూరు (పుంట తాలూకా), నాగర్‌కల్ మొదలైన గ్రామములు ఆంధ్రలోను, కర్నాటక ప్రాంతములను ఉండి వారి పూర్వ ఉనికిని స్పష్టీకరించుచున్నవి. ఇట్లే నాగులు, దానవులు, యక్షులు తెనుగు దేశమున అనగా దక్షిణదిక్కున నివసించి భాషచే తెనుగువారని (దక్షిణదిక్కు వారని) ద్రావిడులని పేరందినట్లు కనబడుచున్నది. ఆంధ్రజాతి, మహాభాగవతము ప్రకారము బలి యను క్షత్రియ వంశీకులై యుండి వింధ్య ప్రాంతమునుండి కారణాంతరములచే దిగువకు వలస వచ్చిన కాలదిని మొదట నాగులతో యుద్ధము లొనర్చివారిలో కొందరిని (రాజులను) పారద్రోలినను, తెనుగుదేశమున స్థిరపడి, నాగులతో సంబంధ బాంధవ్యాలు కల్పించుకొని తమ రాజ్యమును వైశాను:

ధాన్యకటకములందు స్థాపించు కొన్నట్లు భావింప వచ్చును. నాగులలో మూతినాగులను శాఖీయులు కొందరు లోబడిపోయి శాతకర్ణి రాజులవద్ద సామంతులుగా మెలంగుచు వచ్చిరి. శివస్కంద నాగ శాతక చివరి శాతవాహన రాజువద్ద శాతవాహన రాష్ట్ర ప్రతినిధి పాలకుడుగా నుండెను. ఈ వంశములో హారీతిపుత్ర విహ్నుకడ చూటుకులానంద శాతకర్ణి, యాతని కుమారుడు భీమసేన, కుమార్తె నాగ మూలానిక, మనుమడు శివస్కంద నాగశాతకర్ణి యను వారలుండిరి. వీరందరును 3 వ శతాబ్ది వనవాసిలో (మైసూరు ప్రాంతం) పాలకులుగా వసించిరి. శాతకర్ణి కలలాయ మహారథి, చూతకర్ణిన మహారథి, చూతకులానంద రాజుల నాణెములు కూడా ఆ ప్రాంతపు త్రవ్వకాలలో లభించినవి. వీనిని బట్టి శాతకర్ణరాజులకు, మూతివంశీయులకు, నాగరాజులకు గల సన్నిహితత్వము వెల్లడి యగుచున్నది.

ఆంధ్ర దేశమున నిట్లు నాగులు ఆంధ్రులలో లీనమగుచుండు కాలముననే మధుర దేశములోని పద్మావతీ ప్రాంతమున వారి రాజ్యములు వృద్ధియగుచుండనవచ్చును. అచట భీమనాగ, స్కందనాగ, బృహస్పతి నాగ, దేవనాగ, విభునాగ, వ్యాఘ్రనాగ, గణపతి నాగ, యనువారి నాణెములా ప్రాంతమున దొరకినవి. వీరిలో భావనాగ, గణపతినాగ, నాగసేనులు గుప్త రాజుల సామంతులుగా నున్నట్లు కనబడుచున్నది. గుప్తరాజులతో నాగులు సంబంధము లొనర్చిరి. కుబేర నాగ యను నాగకుమార్తెను సముద్రగుప్తుని కొడుకు వివాహ మాడెను. సర్వనాగ యను నతడు అంతర్వేది (తెలుగుదేశము లోనిది కాదు) రాష్ట్ర పాలకుడుగా 466 క్రీ శ. ప్రాంతమున స్కందగుప్తునకు సామంతుడుగా పనిచేసెను. వీరి రాజ్యము క్రమముగా వృద్ధి నొందెను మధుర, పద్మావతి, కాంతిపురి, విదిశ రాజధానులుగా వెలిసి విదిశలో శేషనాగ, భోగినాగ, సదాచంద్రనాగ, రాజులు పాలించిరి. నాగభట్టు, యితనికొడుకు మహేశ్వర నాగరాజులు 4 వ శతాబ్ది లాహోరు ప్రాంతమున పాలించిరి. వీరు వాకాటక రాజులతో గూడ బంధుత్వములు సల్పుచు వచ్చిరి. ఈ నాగులు శైవమత మవలంబించిరి. అందుచే భారశివ నాగులని పేరువహించి వీరు 10 అశ్వమేధ యాగములు గూడ చేసి మిక్కిలి ప్రసిద్ధి జెందిరి. వీరు కుషానుల రాజ్యమును కూలద్రోసిరి. భవభూతి మాలతీమాధవములో వీరి చరిత్రము కొంత కలదు. పద్మావతిలో 9 మంది నాగరాజులు పాలించినట్లు కనబడుచున్నది.

తెలుగుదేశపు నాగరాజులలో కొందరు భోగవతీపుర (బస్తరు) ప్రాంత పాలకులుగా ప్రసిద్ధి వహించిరి. వీరి విషయము 10 వ శతాబ్దినుండి తెలియుచున్నది. ధారావర్షుడను నాగరాజు కులోత్తుంగచోళ చక్రవర్తి సామంతుడుగా నుండెను. ఈ బస్తరు ఇంద్రావతీనది కిరుప్రక్కల నున్నది. అహిచ్ఛత్రమునందు వీరి రాజ్యము పూర్వముండెను. అందలి ధారణేంద్రుడే సింధుజాతి నాగులకు మూలపురుషుడు. కదంబరాజులకు వీరికి సంబంధము లుండెను. బస్తరు దేశము చక్రకోట్యమండలమనబడుచుండెను. ఇచటి నాగరాజులు వింధ్యవాసినీ దేవత భక్తులు—కాశ్యప గోత్రులై యుండిరి.

క్రీ. శ. 1065 సం॥ నాటికి ఈ నాగరాజులలో మధురాంతకదేవుడు, సోమేశ్వరదేవుడు అనువారు ప్రసిద్ధులుగా నా దేశమున నుండిరి. ఈ చక్రకోట్య మండలమును వదుపగా క్రీ శ. 1111 లో సోమేశ్వర పుత్రుడు కన్నరదేవుడును, తర్వాత రెండవ (వీర) సోమేశ్వరుడును, పిమ్మట నరసింహదేవుడును, కడపటి జయసింహదేవుడును, తర్వాత హరిశ్చంద్రదేవుడును 1324 వరకు పాలించిరి. ఈ ప్రాంతము తర్వాత కాకతీయ వీరప్రతాప రుద్రరాజు తమ్ముని పాలనలోకి వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. ఈ ప్రాంత నాగరాజుల శాసనములు తెలుగులోను, సంస్కృతమునను ఉన్నవి. వీరి దేశములో కొంతభాగము గోండుభాష యున్నది. వీరిలోని హరిశ్చంద్రదేవుని భార్య, మాణిక్యదేవి భర్త మరణించినపుడు సహగమన మొనరించెను. ఈ యాచారము సర్వత్ర అనుసరింపబడలేదు.

ఆంధ్రదేశములో 3 వ శతాబ్దినుండి నాగుల ప్రతిభ తగ్గి, ఆంధ్రుల ప్రతిభ హెచ్చినకొలదిని దేశమునకు ఆంధ్రపథ మనే పేరువచ్చెను. 3 వ శతాబ్ది లోని ప్రాచీన పల్లవ శాసనాలలో ఈ పేరే యున్నది.

క్రమముగా సింహళ (లంక) రాజ్యమునకు కూడ నాగులు ప్రాకిపోయిరి. వేలకొలది నాగులు పల్లెనాడునుండి యచటికి వలసపోవుటయే గాక క్రమముగా రాజ్యములు స్థాపింపగల్గిరి. మహావంశము ప్రకారము క్రీ. శ. 956-72 మధ్య నాల్గవ మహింద యను నాగ రాజులంకలో పాలించుచు వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. తత్పూర్వము చాలకాలమునుండి యీ వంశీకులిచట పాలింపసాగిరి.

నాగరాజుల రాజ్యములు నశించినను, నాగశబ్దం తెలుగు దేశమునందు నేటికి విరివిగా వాడబడుచున్నది. నాగానిక, నాగన్న, నాగవర్మ, నాగేంద్ర, నాగమ్మ, నాగరత్నం మున్నగు పేరులు నాటినుండి నేటికి ఆంధ్రులలో వాడుచున్నారు. మగధ రాజ్యములో అశోకచక్రవర్తికి పూర్వమే శిశునాగవంశీకులు పాలించుచు వచ్చినట్లు పురాణములు నుడువుచున్నవి. నాగజాతి ప్రాచీనతకిది యొక గొప్ప దృష్టాంతముగా నున్నది.

హరివంశ గద్య

శ్రీ కొడవంటి శంకర నరసింహ బ్రహ్మం

సోముని హరివంశ గద్య ఒక విశిష్టభక్కిలో ఉన్నదనుట ఎల్ల రెఱింగిన విషయమే. అది ఈ రీతిగా నున్నది—"ఇది శ్రీ మదుభయ కవిమిత్ర కొమ్మనామాత్య పుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతం బయిన శ్రీ మహాభారతా నంతరంబున శ్రీమత్సకల భాషాభూషణ...నాచన సోమనాథ ప్రణీతంబైన..." ఈ ప్రకారముగా నాతనికి ముందుగాని వెనుకగాని ఎవ్వరును రచించినట్లు తోపదు. ఇతనిగద్య లోని ఈ విశేషమును పలువురు గుర్తించినారు, ఇట్టి విధానము నవలంబించుటకు గల కారణము నూహించుటకును ప్రయత్నించినారు. వావిళ్ళవారి ఉత్తర హరివంశ ముద్రణమునకు పీఠిక వ్రాయుచు "సోమనాథుఁడు తన గద్యమున 'బుధారాధన విరాజి...' అని తిక్కన తర్వాతఁ దనపేరే పేర్కొనదగిన దన్నట్టు తన యభిప్రాయమును చెప్పకొన్నాఁడు గాని విద్వల్లోకము, తిక్కన తర్వాత శ్రీనాథ ప్రెగ్గడ పేరే పేర్కొన్నది; కవిత్రయమని నన్నయ తిక్కన ఎఱ్ఱన లకే పేరయ్యెను" అని కీ. శే. శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు తమ యభిప్రాయమును ప్రకటించి యున్నారు. శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు తమ ఆంధ్ర కవి తరంగిణి నాల్గవ సంపుటంలో "ఈ కవికిఁ దిక్కన సోమయాజి కవిత్వమునందుఁ జాల గౌరవము కలదనుటకు గద్యలో వ్రాసిన 'ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర...' అను వాక్యములే నిదర్శనములు. తిక్కన సోమయాజి కవిత్వముతో సమానమైన కవిత్వము వ్రాయఁ గలవాఁ డను భావ మీ కవికిఁ గలిగియున్నట్లీ వాక్యములు సూచించు చున్నవి." అని శాస్త్రిగా రూహించిన కారణమునే కాక ఇంకొక దానిం గూడ నిట సంభావించినారు. ఇరువురును తమ గ్రంథముల హరిహర నాథున కంకితమిచ్చియుండుట కారణముగా సోమన ఇట్టి గద్యము రచించెనని ఇంకొక రూహించినట్లు నాకు జ్ఞాపకము. అందుచే వెంకటనాథ కవి తన పంచతంత్రమున చెప్పకొనిన 'క. వినఁదగు గలదు హరిహర సాహిత్యము నొంద సవ్యజనులకు మది నాలోచింపఁ దిక్కయజ్వకు నాచన సోమునకు మఱియు నాకుఁ దక్కన్' (1.25) పద్యము కొంతవర కాధారము కొందును. ఈ పై యూహాలం దేదియు నాకంత సమంజసముగా దోపలేదు.

ప్రతాప రుద్రునితో గాకతీయరాజ్య మంతరించిన వెనుక నొకవంక విజయనగర సామ్రాజ్యమును వేరొకవంక రెడ్డి పద్మనాయక రాజ్యములును అవతరించినవి. కాకతీయ రాజ్యమునందలి ఉద్యోగులును సామంతులును స్వతంత్ర ప్రభుత్వముల నెలకొల్పినారు. అట్టివారిలో ప్రతాపరుద్రుని గజసాహిణిగా, క్రీ. శ. 1311 నాటి ఉప్పిలాలశాసన మాధారముగా సోమదేవ రాజీయ ముపబలకముగా, నిర్ధారితుడైన సాహిణి మారన యొకడు. ఇతడు భాస్కర కవికృత రామాయణమునకు కృతిభర్త. ఎఱ్ఱన హరివంశమును గృతిగొన్న వేమారెడ్డియు క్రీ. శ. 1324 మొదలుగా రాజ్య మొనర్చెను. క్రీ. శ. 1336 సంవత్సరమున సంగమ వంశీయులయిన హరిహరరాయ బుక్కరాయ సోదరులు విజయనగర నిర్మాణమొనర్చి స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపించినారు. హరిహరరాయలు క్రీ. శ 1343 లో గతింపగా బుక్కరాయలు రాజయ్యెను. ఇతడు నాచన సోమనాథునకు దానమొసర్చి వ్రాయించిన శాసనమున్నదని చారిత్రకులు చెప్పచున్నారు. దానిం బట్టి సోమనాథుడు విజయనగ రాస్థానమునకు జెందిన వాడని తెలుసుకొనవచ్చును. ఆ శాసనమున దానకాల మిట్లున్నది 'అలంకృతే శకస్యాబ్దే రసభూనయనేందుభిః, తారణాబ్దే చైత్రమాసే నవమ్యాం శుక్లపక్షకే,' అని. అనగా శక 1216 అగును. అది తారణాబ్దముకాదు. అచట నీ పాఠము దప్పనియు 'రసాబ్ధి', 'రసర్తు' అని పఠించినచో తారణకు సరిపోవుననియు, నట్లైనను 'రసాబ్ధి' అనుటచే నగు శక 1206 సంవత్సరమున కింకను విజయనగర నిర్మాణాదులు సంభవింపకుండుటచే 'రసర్తు' అనునదే సరియైన పాఠము కాగలదనియు కీ. శే. శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారు నిర్ణయించి శాసనకాలమును శక. 1266 కు సరియైన క్రీ. శ. 1344 గా నిరూపించినారు. బహుశః ఈ దానము హరివంశ రచనానంతరమే అయి ఉండనగును. శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారును ఇట్టి అభిప్రాయమునే ప్రకటించినారు. అయితే ఇక్కడ ఒక చమత్కారము నూహించవచ్చునేమో! సోమనాథుని హరిహరనాథ సంబోధనములో దన ప్రభువైన హరిహరరాయలును గర్భితుడనుట కేవల మపోహ గాదనుకొందును. 'వేయు నేటికి నలపాండవేయు పాటి, వీరుఁడిలలేఁడు; ప్రతి రఘువీరుఁ డొకఁడు' అనినప్పుడు విజయవిలాసకారుడు తన ప్రభువైన రఘునాథ నాయకుని లక్షింపలేదా?

భాస్కర యెఱ్ఱన సోమనలు క్రమముగా సాహిణి మారన దేసటి వేమారెడ్డి సంగమ హరిహరరాయల యాశ్రితులు. మూడు సంస్థానములకు జెందినవారు. సమకాలికులు. అట్టివారికి అన్యోన్య స్పర్థలుండ కుండునా? 'ఏకతి రచియించిరేని సమకాలము వారలు మెచ్చరే కదా' అన్న కవి సార్వభౌముని సూక్తి ఉన్నదే కదా! తత్తదాస్థానములను మాతనోదితములై స్వీయాధిక్య ప్రకటనోన్ముఖములైనచో ఇక చెప్పవలసినదేమి? ఎఱ్ఱన రామాయణ రచన మారంభింప భాస్కరుడును పూర్వి శీఘ్రసమాప్తి వాంఛించి శిష్య వర్గముచే గొంత చెప్పించుట తటస్థించియుండును. ఎఱ్ఱన రామాయణమునంతే దానిని ప్రత్యేకించుటకే లోకము దానిం భాస్కర రామాయణమన్నది. ఈవంక గు విషయమిట్లు సాగగా, హరివంశ రచనారంభమున ఎఱ్ఱనకు సోమునితో పడినది. ఇట్లని ఈ మువ్వురు కవులును తమ తమ రచనలకుముం దితరుల గ్రంథము లను చూచియుండుదురనగాదు. ఆయా రచనలు సమ కాలమున సాగియుండును. నాచన సోమనాథుడును ఎఱ్ఱన హరివంశాంధ్రీకరణ ప్రారంభమునుగూర్చి విని యుండును. ఎఱ్ఱన యానాటికి భారతారణ్య పూరణ మొనర్చి భారతకవులలో లెక్క వేయించుకొన్నాడు. హరివంశమును 'భారతి పరాంశమని యింపారంగ జెప్పుదురు బుధులు' కాగా భావికవి నిర్ణయ మెట్టెట్టి తీరుల వెలయగలదో? ఎఱ్ఱన కృతి తొలిదనియు దాన ద్దాని జూచియే మొదలిదనియు మొదలైన అపోహల కేల తావివ్వవలెను. తాను సాహిత్యరస పోషణు డును సంవిధాన చక్రవర్తియు నవీనగుణసనాథుడును గదా! తన ప్రబంధమెట్లను ఎఱ్ఱన కావ్యమునకన్న సుందరతరమై యుండకతప్పదు. అట్టి పరిస్థితులలో హేతువాదులైన విమర్శకులు సాధారణ కావ్యమున కన్న విశేష కావ్యమావిశేషతయే కారణముగా విశే షతా సంపాదనారంభమూలకముగా నుద్భవించిన యనంతర కృతియని నిర్ణయింపకుందురా? అట్టి ప్రమాద మొదవకుండుట కుపాయము నూహించి సోమనాథు డొక క్రొంగ్రొత్తమార్గమును ద్రొక్కియుండునని నేను భావింతును. ఈ సమాధానము తత్కాలపరిస్థితుల సమాలోచనముచే సమంజసమనియు దలంతును. తిక్కన భారతరచనము తరువాత హరివంశము నాంధ్రీకరించి నది తానే, అనగా ఎఱ్ఱన తన తరువాతనే యారంభిం చెనుగాని ముందుగా గాదని తెల్పుకొను మాత్రమే ఇది.

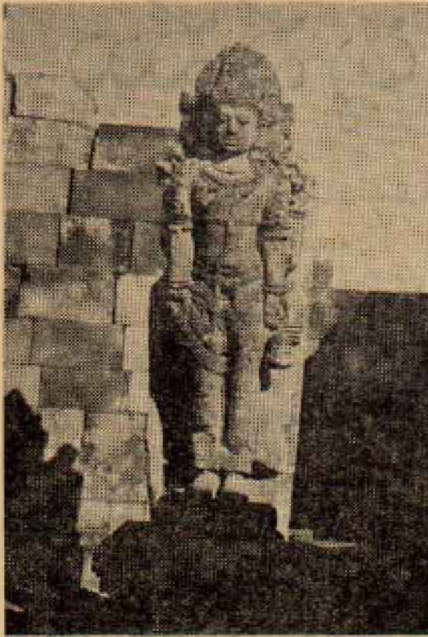
ఇండొనీషియా దీవులలో భారతీయ శిల్ప సంప్రదాయం

క్రీ. పూ. 2వ శతాబ్దంనుంచీ, క్రీ. శ. 7, శతాబ్దం వరకూ, భారతదేశానికి పూర్వ భాగంలో వున్న ఇండొనీషియా దీవులు, భారతదేశంలోని భాగంగా వుంటూ భారతీయ ప్రభువుల సామ్రాజ్యభాగాలుగా మహోన్నతస్థితి ననుభవించాయి. ఈ దీవుల నాగరికతపైన సంస్కృతి భాషా ప్రభావమూ హిందూ బౌద్ధమతముల ప్రభావమూ ఉత్కృష్టమైనది. ఈ దీవులలో చిరకాలం భారతీయ శిల్పశాస్త్రం శిల్ప సంప్రదాయం విశేష ప్రచారంలో వుండేది. 7వ శతాబ్దిలో ఈ దీవులపై అధికారం వహించిన శాతవాహన చక్రవర్తి శ్రీవిజయుడు ఈ ద్వీప సముద్రయాన్ని శిల్పారామాలుగా తీర్చి దిద్దటానికి సర్వతో ముఖంగా ప్రయత్నించాడు. ఈ దీవుల సాంస్కృతిక జీవితచరిత్రలో శ్రీవిజయుని నామం సువర్ణాక్షరాలలో లిఖింపదగినది.

విఘ్నేశ్వరుడు

జకార్తా మ్యూజియంలోని శిల్పం.

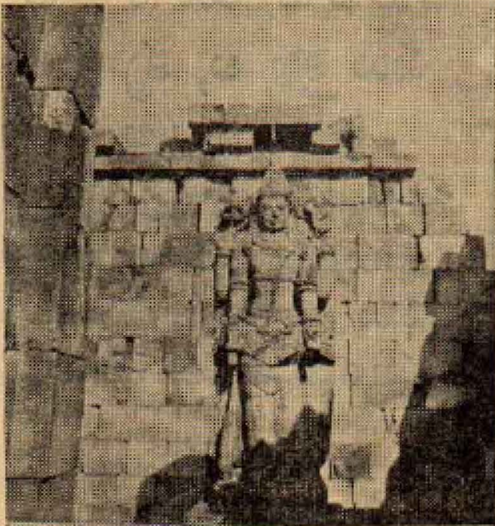
చతుర్ముఖుడు

ప్రాంబనంలోని చతుర్ముఖ బ్రహ్మ దేవాలయం.

పరమేశ్వరి

జకార్తా మ్యూజియంలోని శిల్పం.

మహావిష్ణువు

ప్రాంబనం చతుర్ముఖ దేవాలయంలోని ఒకశిల్పం.

ఉమా మహేశ్వరులు

ప్రాంబనం దేవాలయంమీది ఒకశిల్పం.

గ్రంథ విమర్శనము

హిందీ సాహిత్యము

[ప్రథమ భాగము]

రచన: శ్రీ అయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రి; ప్రచురణ: శ్రీ వేంకటేశ్వర హిందీ సాహిత్య పరిషత్తు, తిరుపతి; వెల 3-8-0.

హిందీ సాహిత్యం తెలుగు నాట విస్తృత వ్యాప్తి పొందుతున్నా; హిందీ సాహిత్య చరిత్రను గాని, హిందీ సాహిత్య సంప్రదాయాలను గాని ద్యోతమానం చేసే రచనలు తెలుగులో లేవు. అందుచేత హిందీ సాహిత్యాన్ని అభ్యసించుతున్న తెలుగు వారిస్థితి అయోమయావస్థగా వుంది. ఏ గ్రంథం చేతికి దొరికితే ఆ గ్రంథం చదవటం వినా, ఆ గ్రంథం యొక్క, ఎట్టి పరిస్థితులలో ఎందుకు వ్రాయబడిందో తెలుసుకుని విమర్శనా దృష్టిలో చదివి ఆనందించే అవకాశం లేకుండా వుంది. ఇట్టి విమర్శనా దృష్టి లేని చదువు గ్రుడ్డివాళ్లు ఏనుగును అర్థం చేసుకున్న కథగా పరిణమించుతోంది. హనుమచ్ఛాస్త్రి గారు ఈ అయోమయావస్థను నివారించటానికి పూనుకోవటం ముదావహం.

ఈ ప్రథమ సంపుటిలో హిందీ సాహిత్యంలోని ప్రాచీన భక్తియుగాలను రెంటినీ సమీక్షు చేశారు. అనగా క్రీ. శ. 1700 వరకూ. దీల్లో ప్రాచీన యుగంలోని తొలిభాగం కొంత ప్రత్యేక వ్యాస రూపంలో భారతిముఖాన లోగడ పాఠకులకు అందజేసి వున్నారు.

ఈ సమీక్షలో ఎక్కడెడా విస్తృతావధిని అనేక ఉదాహరణ లిస్తూ వచ్చారు. అమౌక్తికలకు పద్యాలకు పద్యానువాదములనూ, పదాలకు గేయానువాదాలనూ చేసి సంపుటీకరించారు. కొన్నిటికి వచనానువాదాలు కూడా వున్నాయి. ఈ అనువాదాలు మచ్చుకైన సులభ శైలిలో వున్నయ్. మచ్చుకు సూరదాసు గేయాన్ని ఒక దాన్ని తీసుకుని దానికి హనుచ్ఛాస్త్రి గారి అనువాదం పరిశీలించుదాం. సూరదాసు గేయం:

"ఖంజననైన రూపరసమాతే
అతి పైచారు చపల అనియాళే.
పల్ పింజరా నసమాతే
చలిచలి నికట శ్రవనన్ కే
ఉలటి పిలటి తాటంక ఫందాతే
'సూరదాస్' అంజనగున అటకే,
నతరు అమ్‌హి ఉడిజంతే"

శాస్త్రి గారి అనువాదం:

నయన ఖంజనము లానంద మగ్నములయ్యె
రూప రసమును గ్రోలికైపు గొన్న విహ్వాయి!
చారు చపలములు పారెడు పర్వెత్తు
పక్ష్మ పంజరములబడియుండ నొల్లవు
శ్రవణ సన్నిధిజేరి దలపట్టి యూపెదు
నటుమన్న చెవికమ్మ లిటు నటునూగాడ
అంజన గుణమెుక్క ఆధారముగ నిల్చి
బిలబిలబోకున్న పిట్టలు లేకున్నె.

ఇలా అనువాదాలు యివ్వటమే గాక పోలికలున్న చోట ప్రసిద్ధ సంస్కృతాంధ్ర కవుల శ్లోకాలనూ పద్యాలనూ ఎత్తి చూపి తులనాత్మక విమర్శను సంతరించారు. శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆంధ్ర సంస్కృత హిందీ వాఙ్మయాలలో విశేష కృషి చేసినవారు ఇట్టి ప్రతిభావంతులు ఈ కార్యానికి పూనుకోవటం ఒక విశేషం. హిందీ నభ్యసించుతున్న వారికే గాక, హిందీ రాని యితర కావ్యరస పిపాసువులకు కూడా యీ గ్రంథం మిగుల ఆహ్లాదజనకంగావుంది. ఇల్లాంటి విమర్శ గ్రంథాలను సంఘటించటం అనంతమైన శ్రమతో కూడిన పని. అయినా శ్రమకు తగినంతగా గ్రంథం ప్రచారంలోకి రావటం కష్టం. విశేష వ్యయప్రయాసల కోర్చి ఈ తొలిభాగాన్ని ప్రచురించినట్లు రచయిత చెబుతున్నారు. ఆంధ్ర ప్రజలు ఈ తొలి భాగానికి తగిన ప్రోత్సాహమిస్తే రచయిత రెండవ భాగాన్ని కూడ త్వరలో మనకు అందజేయ నుద్యమించటానికి సావకాశంగా వుంటుంది.

తె. సూ.

మద్రాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగార సాహిత్యక కరపత్రం

శ్రీ టి. చంద్రశేఖరన్ గారి సంపాదకత్వమున వెలువడుతున్న సాహిత్య విషయక కరపత్రికములలో 9వ సంపుటిలో ఇది ఒకటవ కరపత్రం. వెల 2.0-0; ఇందులో మల్లణ కవి శివస్తుతిని, మునిమోళి, కరుణాకర మాలైఅను అరవ గ్రంథములను, శ్రీ ప్రసన్న వెంకటేశ్వర విలాసము అను తెలుగు కృతిని, చోళరాజ సాంగత్య అను కన్నడ రచనను, పూనా పెట్ కైఫీయతు అను మహారాష్ట్ర కబ్బాన్ని, ఒత్తిక్కొల్పిడిత్తిం అనే మళయాళీ రచనను, తాజ్కె రాత్-అల్-అన్సాబ్ అన్న ఉర్దూపత్రాన్ని అచ్చువేశారు. ఇవి అన్నీ ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారంలో తాటియాకుల మీద గాని, కాగితాల మీదగాని వ్రాసి వున్న వాటి వాటి ప్రతులు ఆధారంగా అచ్చు ఒత్తబడినాయి.

ఇందులో మల్హణుని స్తుతి (శివస్తుతి) సంస్కృత కావ్యం. దీనికి మల్హణస్తవం అనికూడా పేరువుంది. దీనికి కేచయామాత్యుడు టీక వ్రాశారు. భాండాగారం వారు టీకతో సహా ప్రకటించారు. మల్హణుని కవిత్వం ఎంత రసవంతంగావుందో, కేచయగారి టీక కూడా అంతటి అందంగాను వుంది. సంస్కృతం సామాన్యంగా చదువుకున్న వాళ్లకుకూడా అర్థమయ్యే పద్ధతిలో ఈ టీక రచింపబడింది. ఈ కేచయామాత్యుడు నాదిండ్ల గోపన్నృపతికి మంత్రిగా వుండేవాడు.

ప్రసన్న వేంకటేశ్వర విలాసం దళవాయివంశ ప్రభువర్యుడైన తిమ్మభూపాలుని చేత రచితం. ఇతను (1700-82) 18 వ శతాబ్దంనాటి వాడు. ఈ దళవాయి వంశజాలు రాయదుర్గం పాలకులు. విష్ణుభక్తులు. ఈయన మరీను. తాను నాయకగా, రాయదుర్గ ప్రసన్న వేంకటేశ్వరస్వామి నాయకుడుగా భావించి మధుర భావంతో విశిష్టాద్వైతాన్ని ఈ యక్షగానంలో గానం చేశాడు. "ఇందులో జంపె, జాతిజంపె, కుఱచజంపె, త్రిపుట, ద్విపద,ఏల, మస్పెన మొదలగు వివిధ దేశీ ఛందోరీతులు, తోడి, కళ్యాణి, శంకరాభరణము, కాంభోజి, బిలహరి, కేదారగౌళ, కన్నడ, పంతువరాళి, భైరవి, సావేరి మున్నగు కర్నాట రాగపూరితములగు పదములు, పాటలతోను సిద్ధహస్తుడైన ఈ కృతికర్త" రచించాడు. దీన్ని సంస్కరించి ప్రకటనకు సిద్ధము చేసిన శ్రీ వి. రా. ఆచార్య మధురభావం ఇందులో పుక్కిలికి వచ్చినట్లు రూపిందదలచినారుగాని, నిజం చూస్తే, ఆ భావన ఇందులో పరాకాష్ఠను అందుకోలేదనే చెప్పవలసివుంది. గ్రంథం చదువుతూ వున్నప్పుడు మానవ శృంగారాతీతమైన దైవశృంగారభావం అనుభవానికిరాదు. భాగవతం దశమస్కంధం చదువుతున్నప్పటి పవిత్ర మధురభావం కల్గదు.

హా. శ.

భారతీ వ్యాసములు

కర్త-శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు; ప్రకాశకులు: బి. వి. & సన్స్, రామారావుపేట, కాకినాడ; మూల్యము రెండు రూపాయలు. గ్లేజు కాకితము. క్యాలికో బైండు మూడు రూపాయలు.

'భారతిలో' శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులుగారప్పుడప్పుడు ప్రకటించిన సారస్వత వ్యాసముల సంపుటమే ఈ గ్రంథం. ఇందులో ఆంధ్ర సారస్వత దృక్పథము, ఆంధ్రకథానక కావ్యములు - భోజరాజీయము, వైయాకరణుని కావ్యగౌరవము, తెనాలి రామకృష్ణుని రమ్యోక్తులు మొదలయిన పన్నెండు సాహిత్య వ్యాసాలు సంకలింపబడినవి. ఆంధ్ర సారస్వతదృక్పథం అన్న తొలివ్యాసంలో నన్నయాది తెలుగుకవుల సారస్వత దృక్పథాలను వారివారి గ్రంథాలనుబట్టి నిరూపించి వివరించడానికి ప్రయత్నం జరిగింది. ఆంధ్రకథానక కావ్యములు, భోజరాజీయము అన్న వ్యాసంలో భోజరాజీయ ప్రబంధానికి సంబంధించిన సమస్తవిషయాలూ సాకల్యంగా చర్చింపబడినవి. కాని ఈ వ్యాసంలో తెలుగులోని సంస్కృత కథానక కావ్యానువాదములను పేర్కొంటూ వాటిలో 'శాలివాహన గాథా సప్తశతి'ని కూడా ఒకటిగా చేర్చడం జరిగింది. శాలివాహన గాథాసప్తశతి కథానక కావ్యంకాదు. అది సంకలన గ్రంథం. సంస్కృత కథానక కావ్యం అనడం మరొక పొరబాటు. జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర సంస్కృతానువాదం కాదు. సంస్కృత విక్రమార్క చరిత్రకూ, తెలుగు విక్రమార్క చరిత్రలోని కథలకూ ఎట్టి సంబంధమూ లేదు అసలు ఇందులో కేతన దశకుమారచరిత్ర, కూచిరాజు ఎఱ్ఱయ సకలకథానిధానం, వేతాళపంచవింశతి మొదలయిన కథానక కావ్యాలను గూర్చిన ప్రస్తావనే లేదు. 'ఆంధ్ర సంవాద కావ్యములు' అన్న వ్యాసం తెలుగులో వెలసిన రాధామాధవ సంవాదం మొదలయిన సంవాదకావ్యాల చరిత్ర తెలుపుతున్నది. చివర భాసుని అభిషేక యజ్ఞఫల నాటకములను గూర్చిన విమర్శ వ్యాసములున్నవి. సాహిత్య విమర్శకు సంబంధించిన వ్యాసములన్నీ ఒకచోట. దానికి తరువాత ప్రత్యేక కావ్యాలకు సంబంధించిన విమర్శ వ్యాసాలు ఆతరవాత సంస్కృత వాఙ్మయానికి సంబంధించిన వ్యాసాలు అన్న క్రమంలో ఈ వ్యాసాలు ముద్రింపబడి ఉంటే బాగుండేది. అలా కాకపోవడంతో పాఠకుడికి రచయిత యేర్పరుచుకొన్న ప్రణాళిక యెట్టిదో బోధపడనిస్థితి యేర్పడ్డది. కాని యిందులో చేర్పబడిన వ్యాసములన్నీ విషయసంపన్నములై సాహిత్యపరిచయక సమర్థములై విజ్ఞానప్రదములై ఉన్నవనడంలో సందేహం లేదు. ప్రత్యేకించి భోజరాజీయము, కవితామృతము, ప్రాచీనాంధ్రశతక పరిశీలనము అన్నవి ఆయా విషయాలకు సంబంధించిన సమగ్ర వ్యాసములు. ఆంధ్రసాహిత్య విద్యార్థుల కీగ్రంథ మత్యంతోపయుక్తం కాగలదు.

కో. రా.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1. Editor: S. Sambhu Prasad.